

Eesti kirjakeele seisundi uuring
Õiguse ja halduse keele valdkonnauuringu aruanne

Täitja: Inga Kukk

Tartu 2002

Sisukord

Sisukord	2
Sissejuhatuseks	3
1. Valdkonna keelekasutuse spetsiifika	6
1.1. Õiguse ja halduse valdkond	6
1.2. Õiguse ja halduse keel	6
1.3. Kasutusala tulenevad nõuded	7
2. Õigusaktide seos valdkonna keelekasutusega	10
2.1. Keelenõuded põhiseadus	10
2.2. <i>Keeleseadus</i>	11
2.3. Keelenõuded teistes seadustes	15
2.4. Õigusaktide ja haldusdokumentide keele kvaliteeti reguleerivad aktid	18
2.5. Keelenõuete täitmine	20
3. Keelehoiu vajadus ja keeletugi	24
3.1. Keelehoiu vajadus	24
3.2. Keeletoe tundmine ja kasutamine	26
4. Tekstiloometavad ja keelehoiakud	28
4.1. Õiguse ja halduse tekstide eluring	28
4.2. Keeletoimetaja rakendamine	28
4.3. Ametkonna ja kodaniku suhtlus	30
5. Valdkonna keele kirjeldus	33
5.1. Terminoloogia	33
5.2. Valdkonna tekstide kvaliteet	35
6. Valdkonna mõjukeeled	40
6.1. Vene keele mõju	40
6.2. Inglise, saksa, prantsuse ja soome keele mõju	41
6.3. Euroopa Liidu tõlketekstid	42
6.3.1. Õiguslik taust ja tõlkemaht	42
6.3.2. Tõlketöö korraldus	44
6.3.3. EL õigusaktide tõlkimise spetsiifika	45
6.3.4. Tõlkepõhine terminoloogiatöö	46
6.3.5. Tõlkespetsiifilised terminiprobleemid	48
6.3.6. Tõlkeaktide keele kvaliteet	50
6.4. Mõjukeeled küsitluse andmetel	54
7. Keelekoolitus	55
8. Kokkuvõte, järeldused, soovitused	59
8.1. Valdkonna keelekasutuse õiguslik regulatsioon	59
8.2. Keele kvaliteet	61
8.3. Õiguse ja halduse keele korraldus	63
8.3.1. Terminoloogiatöö	63
8.3.2. Keelenõu ja -koolitus	65
8.4. Võõrkeelte mõju	68
Lõppsõna	71
Kirjandus	72
Õigusaktid	74

Sissejuhatuseks

Käesoleva uuringu eesmärk on anda ülevaade avaliku õiguse ja halduse valdkonna keelekeskkonnast ja keelekasutusest, viidata võimalikele arengutendentsidele ning anda soovitusi edaspidiseks tegevuseks.

Ülevaade koosneb 8 peatükist:

1. Valdkonna keelekasutuse spetsiifika
2. Õigusaktide seos valdkonna keelekasutusega
3. Keelehoiu vajadus ja keeletugi
4. Tekstiloometavad ja keelehoiakud
5. Valdkonna keele kirjeldus
6. Valdkonna mõjukeeled
7. Koolitus ja täiendusõpe
8. Kokkuvõte, järeldused, soovitused

1. peatükis valdkonna keelekasutuse spetsiifikast on määratletud uurimisobjekt ning käsitletud kasutusalaast tulenevaid nõudeid valdkonna keelekasutusele.

2. peatükk tutvustab õiguse ja halduse valdkonna keelekasutuse õiguslikku regulatsiooni. Et suurem osa keelesätteid reguleerib õiguse ja halduse valdkonnas tegevate inimeste keeleoskust, on koos keelenõuete ülevaatega esitatud ka Keeleinspektsiooni andmed nõuete täitmise kohta.

3. peatükis on käsitletud valdkonna keelete (nõuandvad struktuurid, andmekogud ja keelekäsiraamatud) arengut ja praegust olukorda ning küsitlusandmete põhjal keeleteo tundmist ja kasutamist.

4. peatükis on valdkonna tekstiloometavade ja keelehoiakute selgitamiseks on kirjeldatud valdkonna tekstide eluringi, keeletoiemataja praegust rolli ning ametkonna ja inimeste kirjaliku suhtluse korraldust (blanketid).

Valdkonna keele kirjelduse peatükis (5. peatükk) on eraldi vaadeldud terminoloogiaprobleeme ja terminitöö korraldust ning tekstide keele kvaliteeti. Et valdkonna

terminoloogiast ei ole seni koostatud süstemaatilisi ülevaateid, on terminoloogiaprobleemidele ja nende lahendusvõimalustele osutatud olemasolevate pisiuurimuste, tehtud seminaritööde ja kirjutatud artiklite põhjal. Keele kvaliteeti on käsitletud keeletasandite kaupa (sõna-, lause-, tekstitasand).

6. peatükis on vaadeldud erinevate võõrkeelte mõju õiguse ja halduse keelele. Et koos eurointegratsiooniga on üha kasvanud Euroopa Liidu keelekasutuse mõju ning Euroopa Liiduga ühinemisega algab uus ajajärk ka Eesti õiguse ja halduse keelele, on pikemalt käsitletud EL õigusaktide tõlkimise spetsiifikat, probleeme ja tulevikku.

7. peatükis antakse ülevaade ametikeelekoolituse praegusest olukorrast ning lõpupeatükis tehakse tekstiloometavade, keelehoiakute, keeletee ja keele kvaliteedi analüüsi põhjal kokkuvõtte õiguse ja halduse keele seisundist ning esitatakse soovitusi edaspidiseks tegevuseks.

Et uuritav valdkond on väga mahukas ja keeleliselt valdavas osas (eriti haldussüsteemi keelekasutus ja haldustekstid) läbi uurimata, kuid uuringu maht ja aeg olid piiratud, ei ole erinevate alateemade käsitlemise maht sageli proportsioonis teema olulisusega, vaid sõltub pigem analüüsiandmete olemasolust.

Aruandes esitatud statistika on saadud Keeleinspeksioonilt, Statistikaametilt (keelenõuete täitmise kontroll) ning Eesti Õigustõlke Keskuselt (tõlkemahud). Õiguse ja halduse valdkonna töökorralduse ning tekstiloometavade selgitamiseks on küsitatud Justiitsministeeriumi, Riigikogu, Riigikantselei ning Haridusministeeriumi asjaajamistalituse, Keeleinspeksiooni ja Eesti Informaatikakeskuse töötajaid. Ametkonna ja inimeste suhtlust ning blankettide koostamis- ja kasutamispõhimõtteid on selgitatud Maksuameti, Sotsiaalkindlustusameti, Keskaigekassa, Rahvastikuregistri, Kodakondsus- ja Migratsiooniameti, Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Ameti ning I ja II astme kohtute näitel.

Eesti asutuste praeguste tekstiloometavade ning praktikute arvamuste, hoiakute ning keeletee kasutamise harjumuste väljaselgitamiseks koostati kaheksast rubriigist koosnev küsimustik. Küsimustik on kolmes variandis: praktikutele keeleteoimetajaga asutuses, praktikutele keeleteoimetajata asutuses ning keeleteoimetajatele (vt lisa 4). Küsimused käsitlevad tekstide eluringi asutuses, keeleteoimetaja sekkumisaega, rolli ja volitusi dokumentide ettevalmistamisel ning kvalifikatsiooni, võõrkeelsete materjalide kasutamist, keelekoolitust, keeletuge (teadmised keeletee olemasolust, kasutamine, hinnang), asutuse keelenõudeid,

küsimustiku täitja hinnangut oma keelekasutusele. Küsimustik saadeti kõigile ministeeriumidele ning 12 omavalitsusele (4 linna-, 4 maakonna- ja 4 vallavalitsust). Sellele vastasid õigussakondade ja sisuosakondade töötajad ning keeleteimetajad või teised tekstiloomega tegelevad ametnikud (omavalitsustes). Keelekäsiraamatute kasutamise kohta on saadud andmeid ka TPÜs tehtud seminaritööst (Neppo 2002).

Uuringuaruande lisadena on esitatud valdkonna andmekogude, keelekäsiraamatute ja sõnaraamatute loend koos lühiülevaadetega (lisa 1), Keeleinspeksiooni andmed keelenõuete järelvalve kohta (lisad 2 ja 3), ning ministeeriumides ja kohalikes omavalitsustes korraldatud küsitluse vormid (lisa 4).

1. Valdkonna keelekasutuse spetsiifika

1.1. Õiguse ja halduse valdkond

Uuringu objektiks olevat keelekasutust on kõige hõlpsam piiritleda institutsioonide abil. Õiguse ja halduse valdkond on osa avalikust sektorist. Õiguse ja halduse keelt luuakse ja kasutatakse seadusandlikus, täidesaatvas ja kohtusüsteemis. Asutustest ja institutsioonidest kuuluvad õiguse ja halduse valdkonda valitsus, ministeeriumid ning erinevad nende haldusalasse kuuluvad riigiasutused (Kodakondsus- ja Migratsiooniamet, Patendiamet, Haigekassa jne), riigikogu, linna- ja vallavalitsused ja -volikogud, eri astmete kohtud.

1.2. Õiguse ja halduse keel

Käesolevas uuringus kasutatakse õiguskeelt selle kitsamas, eelkõige õigusaktide keele ehk seaduskeele tähenduses. Õiguskeelena on mõistetud ka õigusteaduses kasutatavat oskuskeelt, mille puhul on tegu teaduskeelega ning mis jääb käesoleva uuringu raamest välja. Õiguskeel seaduskeele tähenduses on ühiskeele osa, mille vahendid on eesti ühiskeele neutraalne sõnavara, õigusterminid, reguleeritavate valdkondade terminid, tänapäeva eesti kirjakeele grammatika (Kerge 1995). Tänapäeval kehtestatakse õigusaktid kirjalikus vormis. Õigusaktide tekstid on nende tõlgendamise ja rakendamise aluseks.

Kohtukeele võib liigitada osalt õiguse ja osalt halduse keele alla. Kohtudokumentide funktsioonid ja vorminõuded erinevad tekstiliigiti (vrd kindlaksmääratud vormiga ning õigusi ja kohtusi sätestav kohtuotsus või -määrus ning kohtuprotokoll, kus tuleb juhtunu kirjeldamisel fikseerida igasugust keelekasutust).

Halduse keele all mõistetakse käesolevas uuringus haldussüsteemi kirjalikku keelekasutust, haldusdokumentide keelekasutust. Haldusdokumentide funktsioonid on tõendamine ning info edastamine, liigendamine ja korrastamine. Haldusdokumentide puhul on oluline, et need oleksid säilitatavad ja arhiveeritavad. Kuni digitaallkirja üldkasutatavaks muutumiseni tähendab see, et tõendusfunktsiooniga haldusdokumendid on kirjalikult paberkandjal. Informatiivse funktsiooniga haldusdokumendid võivad esineda ka ainult elektroonilisel kujul. Haldustekstid on keeleliselt ja vormiliselt mitmekesisemad kui õigustekstid, hõlmates nii formaliseeritud blankette kui argisuhtlusele lähenevat elektronkirjavahetust.

Digitaallkirja seadus mõjutab õiguse ja halduse keele suhtluskanalit, kuna sellega luuakse eeldused asendada paberdokumendid elektrooniliste dokumentidega, pabersuhtlus

elektroonilise suhtlusega. Kuna uuringu aeg ja võimalused on piiratud ning õiguse ja halduse valdkonna suulisel keelekasutusel on pigem koordineeriv, ettevalmistav ja informeeriv funktsioon, on uuringus jäetud tähelepanuta suuline keelekasutus ning keskendutud elektroonilisel või paberkujul **kirjalikule keelekasutusele**. Suulist keelekasutust on käsitletud üksnes valdkonna keelt reguleerivate õigusaktide ülevaates seoses õiguse ja halduse valdkonnas tegevate inimeste eesti keele oskuse nõuete kontrollimisega.

Sisuliselt on põhjendatud, et õigus ja haldus on uuringus esitatud ühe valdkonnana. Õigus- ja haldustekstide vahele saab tõmmata üksnes tinglikke piire vastavalt teksti funktsioonile (õigusnorme kehtestav, tõendav, dokumenteeriv, informeeriv), formaliseeritusele (kindlaksmääratud vorm või kindlad keele- ja vorminõuded *versus* vaba vorm), abstraktsuse astmele ja mõju ulatusele (õigusnorme sätestavad või üksikküsimusi reguleerivad aktid) või asendile ametlikkusele skaalal. Ühiskondlikust mõjukusest lähtudes on uuringus otstarbekas keskenduda õigusaktide ning ametlike haldusdokumentide keelekasutusele ning jätta tähelepanuta nt asutusesisene või asutuste vaheline mitteametlikum kirjalik suhtlus.

Õiguse ja halduse valdkonna tekstide mitmekesisusest annab ettekujutuse eri nimetusega (ja seega eri funktsiooniga?) tekstide hulk: seadus, leping, kokkulepe, konventsioon, määrus, direktiiv, otsus, käskkiri, korraldus, eeskiri, juhend, põhimäärus, põhikiri, akt, tõend, õiend, protokoll, avaldus, esildis, teatis, märgukiri, ettekanne, kiri, resolutsioon jne. Haldustekstide hulka tuleb lugeda ka mitmesugused nn strateegiadokumendid – tööplaanid, arengustrateegiad, tegevuskavad jms.

1.3. Kasutuselast tulenevad nõuded

Õigusaktide keele ja ametikeele korraldamise kõige üldisema põhjendusena on esitatud, et neutraalse keelekasutuse ja keelenormide fikseerimist on vaja demokraatia teostamiseks ja õigusriigi eesmärgi järgimiseks. Õigusakte, haldus- või kohtudokumente ei koostata üksnes riigiametnike, juristide või kohtunike jaoks, vaid põhimõtteliselt puudutavad need kogu ühiskonda, ühiskonna suurema või väiksema rühma õigusi, vabadusi või kohustusi. Kodanikel peavad olema võrdsed võimalused oma õiguste kaitsmisel. Seaduskeele ja ametikeele kaugenemine üldkeelest muudab aga õigus- ja haldustekstid nn tavakodanikule raskesti arusaadavaks, raskendab seadusandja tahte mõistmist ning muudab võimatuks osalusdemokraatia.

Seaduskeele selgusest ja arusaadavusest sõltub seaduste tõhusus ning selle kaudu ühiskonna tõrgeteta toimimine. Seaduskeele puhul ei saa vahet teha selle vormi- ja sisuküljel, sest õigusakti sätete sõnastusest sõltub kõige otsesemalt akti rakendamine. Puudujäägid õigusakti vormistuses, sõnastuses või terminoloogias vähendavad akti informatiivsust ja rakendatavust. Õigusakti sätete mitmetiõlgendatavus võib põhjustada asjatuid vaidlusi ja tuua kaasa soovitud erinevaid õiguslikke tagajärgi.

Seetõttu on täpselt määratletud seadustekstile esitatavad keele- ja vormistusnõuded (vormistusnõuete kohta vt normitehnika eeskiri lk 19). Õigusakti sätete sõnastamise nõuded on järgmised:

- 1) lakoonilisus – seadustekst peab olema sõnastatud täpselt ja täielikult, kuid seejuures võimalikult napisõnaliselt, vältida tuleb nii vaeg- kui liigsõnasust;
- 2) adekvaatsus – teksti sõnastusest peab üheselt selguma seaduslooja mõte, terminikasutus peab olema järjekindel, tuleb vältida mõtet muutvaid sõnajärjevigu;
- 3) trafaretsus – sama mõtet tuleb väljendada alati võimalikult samas sõnastuses, normitehnilised nõuded peavad olema täidetud, sarnaseid suhteid reguleerivad normid tuleb sõnastada samasuguste väljendite abil, terminikasutus peab olema järjekindel;
- 4) üldarusaadavus – õigusakti sõnastus peab olema selline, et sellest saaks aru ka inimene, kellel ei ole igapäevast kokkupuudet õigusaktide ja muude dokumentidega.

Nõuded sisaldavad olemusliku vastuolu arusaadavuse ning täpsuse, lakoonilisuse ja abstraktsuse vahel. Õigussüsteemi abil tuleb tänapäeval reguleerida üha keerukamaks ja mitmekesisemaks muutuvaid ühiskondlikke suhteid. Et õigusaktide maht ja hulk ei paisuks ebanormaalselt suureks, ei saa õigusnormid käsitleda üksikjuhtumeid, vaid peavad olema sõnastatud abstraktselt. Abstraktse ja lakoonilise sõnastusega norm on vähem arusaadav. Õigusakti arusaadavust vähendab ka juriidilise oskuskeele kasutamine.

Kuigi üldkehtivate õigusaktide mõju ja autoriteet ühiskonnas on suur ning nende adressaadiks on põhimõtteliselt kogu elanikkond, tuleb võtta arvesse, et seaduste hulk ja kasutusala on väiksemad kui haldusdokumentidel. Haldustekstide abil viiakse ellu õigusaktidega kindlaksmääratud võimalused või reguleeritakse neid konkreetsamal tasandil. Seega võib öelda, et haldustekstidele laienevad õigusaktide keelekasutuse suhtes kehtestatud täpsuse ja arusaadavuse nõuded. Et haldustekstide adressaatide ring on palju laiem ja tekstide funktsioonid mitmekesisemad (lisaks õiguste-kohustuste sätestamisele, teavitamine,

juhendamine, info küsimine jne), tuleb arusaadavuse fenomeni käsitleda mitmekihilisena. Eri adressaadirühmade arusaamishorisonid on erinevad, samuti sõltub adressaadist, millisel konkretiseerimistasandil tal on vaja teksti mõista. Võib öelda, et haldustekstid on vaheaste seaduste ja kodanike vahel. See seab kõrged nõuded ametkondlikule keelekasutusele ja osutab, et halduskeel ei peaks olema õiguskeele vähem reguleeritud ja vähem valvatud ning seepärast viletsama kvaliteediga koopia, vaid olemuslikult teistsugune – sõltuvalt adressaatidest diferentseeritum, üldkeelsem jne.

2. Õigusaktide seos valdkonna keelekasutusega

Demokraatliku ühiskonna ülesanne on kindlustada kodanike võimalikult kõrge keeleoskus, et inimestel ja inimrühmadel oleks võimalik kaitsta ja edendada oma õigusi ja laiendada oma valikuvõimalusi.

Eesti taasiseseisvumise järgne keelepoliitika on lähtunud vajadusest kaitsta ja arendada eesti keelt kui väikerahva keelt, mis oli pikka aega allutatud suurriiklikule survele ja vene keele mõjule, taastada eesti keele funktsioonid ning kindlustada eesti keele kasutusala säilimine ühiskonna kõikides valdkondades, sealhulgas õiguse ja halduse alal. (Tomusk 2001:19-10)

Olukorda on komplitseerinud muutunud rahvastikukoosseis – kolmandik Eesti elanikest ei räägi emakeelena eesti keelt. Teiselt poolt suureneb eurointegratsiooni ja üha intensiivistuva rahvusvahelise suhtluse tõttu muude võõrkeelte surve.

Eesti Vabariigis on vastu võetud mitmeid õigusakte, mis sisaldavad õiguse ja halduse valdkonna keelekasutust reguleerivaid sätteid. Nende hulka kuuluvad põhiseadus, mõned põhiseaduslikud ja lihtseadused ning nende rakendusaktid.

2.1. Keelenõuded põhiseadusⁱ

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 6 kehtestab, et Eesti riigikeel on eesti keel. See säte, mis annab eesti keelele riigikeele staatuse, annab aluse keelekasutuse reguleerimisele, keelepoliitika kavandamisele ja keelekäitumise suunamisele kõigis valdkondades, k.a õiguse ja halduse valdkonnas. Eesti keele staatus riigikeelena tähendab, et Eesti kodanikel on õigus suhelda eesti keeles riigi- ja kohalike omavalitsuste ning kohtusüsteemi asutustega ning et eesti keel on riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste ning kohtusüsteemi asjaajamiskeel.

Põhiseaduse § 12 on sätestatud mittediskrimineerimise nõue hõlmab muuhulgas ka keele. See on üldtunnustatud rahvusvahelise õiguse põhimõte, mis on sõnastatud inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis (nn Rooma konventsioon, artikkel 14) ning rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioonis (artikkel 6). Keelelise diskrimineerimisena ei käsitleta aga tööalase keeleoskuse nõudeid. Töötajate puhul, kes tööülesannete täitmisel peavad suhtlema inimestega ja kelle keeleoskuse nõuded tulenevad töö iseloomust, on keeleoskus osa kvalifikatsiooninõuetest. Selliste nõuete kehtestamine Eestis on kooskõlas põhiseadusega. Keeleliste õiguste rikkumisena tuleb aga käsitleda juhte, kui riigiasutuste või kohalike omavalitsuste või kohtuvõimuga suheldes tuleb kasutada võõrkeelt, sest põhiseadusest ei tulene kohustust osata muid keeli peale eesti keele.

Üldistest inimõigustest lähtuvad ka põhiseaduse § 21 sisaldavad nõuded kohtusüsteemi keelekasutuse kohta. Paragrahvi kohaselt tuleb vahistatule teatada talle arusaadavas keeles vahistamise põhjused ja vahistatu õigused. Kohtueelses ja kohtumenetluses võib kasutada võõrkeeli, kui protsessiosalised ei oska riigikeelt. Kohtuotsus tuleb kohtualusele viivitamatult teatavaks teha talle arusaadavas keeles ja viisil.

Põhiseaduse § 51 sätestab, et igaühel on õigus pöörduda riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole eesti keeles ja saada eestikeelseid vastuseid, aga paikkondades, kus vähemalt pooled püsielanikest on vähemusrahvusest, on igaühel õigus saada riigiasutustelt ja kohalikelt omavalitsustelt ja nende ametiisikutelt vastuseid ka selle vähemuse keeles. § 52 sätestab riigikeelse asjaajamise kohustuse ning õiguse kasutada sisemises asjaajamises vähemusrahvuse keelt. § 52 lõikes 2 on sisemises asjaajamises vähemusrahvuse keele kasutamise õigusega seoses märgitud, et seda tehakse seaduses sätestatud ulatuses ja korras (vt keeleseaduse § 11 lk 14).

2.2. Keeleseadusⁱⁱ

Põhiline keeleküsimusi reguleeriv õigusakt on **keeleseadus**, mis täpsustab põhiseaduses ja teistes seadustes sisalduvaid keelesätteid. Õiguse ja halduse valdkonnast reguleeritakse keeleseaduses isikute õigusi eestikeelsele asjaajamisele, töölasele teabele ja suhtlemisele; eesti keele kasutamise nõudeid riigiasutuse ja kohaliku omavalitsuse asutuse asjaajamises; isikute õigust rahvusvähemuse keele kasutamisele riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes; avalike teenistujate ja isikutega tööalaselt suhtlevate töötajate eesti keele valdamise ja kasutamise nõudeid ning ametliku keelekasutuse kirjakeele normile vastavuse nõudeid.

Keeleseaduse § 1 kordab põhiseaduse § 6, mille kohaselt Eesti riigikeel on eesti keel, ning sätestab, et eesti keele ametliku kasutuse aluseks on eesti kirjakeele norm. Valitsuse 1995. aasta 3. oktoobri määrusega nr 323ⁱⁱⁱ on kinnitatud kirjakeele normi kehtestamise kord, mille kohaselt kirjakeele normi all mõistetakse õigekirjutuslike, grammatiliste ja sõnavaraliste normingute ja soovitude süsteemi, mis peab tagama ametliku keelekasutuse ühtluse ning selguse. Normi aluseks on häälduse, õigekirjutuse, sõnamoodustuse ja sõnamuutmise osas õigekeelsussõnaraamatu uusim väljaanne, normatiivsed grammatikad ning vabariikliku õigekeelsuskomisjoni või Emakeele Seltsi keeleteoimkonna normingud ja otsused. Oskussõnavara osas täiendavad ja täpsustavad kirjakeele normi terministandardid ja oskussõnastikud, mis on koostatud Eesti Keele Instituudis või terminoloogiakomisjonides kooskõlastatult Eesti Keele Instituudiga. Määruse kohaselt

kuulub kirjakeele normi valdamine keeleseadusega ettenähtud juhtudel töötaja kutseoskuse hulka. Määrus osutab ka asutustele, kes annavad nõu kirjakeele normi alal – need on Eesti Keele Instituut ja Keeleinspeksioon. Kirjakeele normi järgimist eesti keele ametlikus kasutuses kontrollib Keeleinspeksioon.

Paragrahvis 3 on sätestatud, et riigi- ja kohaliku omavalitsuse asjaajamiskeel on eesti keel, v.a kohalike omavalitsuste puhul, mis sisemise asjaajamiskeelena kasutavad eesti keele kõrval vähemuskeelt. Vastavalt keeleseaduse § 4 on igalühel õigus eestikeelsele asjaajamisele muuhulgas riigi- ja kohalike omavalitsuste asutustes ning notari, kohtutäituri ja vandetõlgi büroos.

Paragrahvi 5 kohaselt peavad avalikud teenistujad ning valitsusasutuste hallatavate riigiasutuste ja kohaliku omavalitsuse asutuste töötajad, avalik-õiguslike juriidiliste isikute ja nende asutuste töötajad ning notar, kohtutäitur, vandetõlk ja nende büroo töötajad oskama ja kasutama eesti keelt tasemel, mis on vajalik teenistuskohustuste või tööülesannete täitmiseks. Riigiasutuste ja kohalike omavalitsuse asutuste teenistujate eesti keele oskuse nõuete kehtestamine on valitsuse pädevuses. Valitsuse 16. augusti 1999. a määrusega nr 249^{iv} on kinnitatud avalikele teenistujatele ning valitsusasutuste hallatavate riigiasutuste ja kohaliku omavalitsuse asutuse töötajatele kohustuslikud eesti keele oskuse tasemed.

Senine kategooriaeksamil põhinev eksamisüsteem on asendatud keeleoskuse tasemeeksamite süsteemiga. Töölase eesti keele oskuse fikseerimiseks kasutatakse kolme keeleoskuse taset (alg-, kesk- ja kõrgtase).

Algtase on eesti keele piiratud suuline ja elementaarne kirjalik oskus. Isik tuleb toime tuttavates keelekasutusolukordades, saab aru selgest kõnest igapäevaelu puudutavatel teemadel, mõistab üldjoontes lihtsama teksti sisu ning oskab täita lihtsaid tüüpdokumente ja kirjutada lühikesi tarbetekste. Vähemalt algtasemel keeleoskust nõutakse avalikelt teenistujatelt ning valitsusasutuste hallatavate riigiasutuste ja kohaliku omavalitsuse asutuste töötajatelt, kelle teenistuskohustused või tööülesanded on konkreetset laadi, keelekasutuskorrad on rutiinsed ja kirjalik töö piirdub tüüpdokumentidega (s.o abiteenistujad).

Keskase on eesti keele suuline ja piiratud kirjalik oskus. Isik tuleb toime mitmekesistes keelekasutusolukordades, saab aru normaalse tempoga kõnest, mõistab raskusteta igapäevaelu kajastavate tekstide sisu, suudab kirjutada oma tegevusvaldkonda puudutavaid tekste. Keeleinspeksiooni hinnangul ei piisa kesktasemel eesti keele oskusest näiteks juriidiliste tekstidega töötamiseks. Keeleoskust vähemalt kesktasemel nõutakse avalikelt teenistujatelt ja valitsusasutuste hallatavate riigiasutuste ning kohaliku omavalitsuse asutuste töötajatelt, kelle

teenistuskohustused või tööülesanded on mitmekesised ja võivad olla seotud asjaajamise, allüksuse juhtimise ja koostööga ning kelle kirjaliku töö laadi on võimalik piiritleda (nooremametnikud, v.a jurist-asjaajajad, sekretär-asjaajajad ja kohtuistungi sekretärid; kantseleitöötajad, allasutuste, osakondade või muude struktuuriüksuste juhid ning nende asetäitjad, kõrgharidust nõudvatel ametikohtadel töötavad spetsialistid).

Kõrgtase on eesti keele suuline ja kirjalik oskus. Isik väljendab ennast vabalt, sõltumata keelekasutusolukorrast, saab aru ka kiire tempoga kõnest, mõistab raskusteta keerulisemate tekstide sisu, suudab kirjutada stiililt ja funktsioonilt erinevaid tekste. Kõrgtasemel keeleoskust nõutakse avalikelt teenistujatelt ning valitsusasutuste hallatavate riigiasutuste ja kohaliku omavalitsuse asutuste töötajatelt, kelle teenistuskohustused või tööülesanded on seotud üksuse juhtimise, tegevuse kavandamise ja koordineerimisega, samuti nõustamise, avalike ettekannete, sõnavõttude ja ametlike kirjalike tekstide koostamisega (kõrgemad ametnikud, vanemametnikud, jurist-asjaajajad, sekretär-asjaajajad ja kohtuistungi sekretärid, asutuste juhid ja nende asetäitjad).

Keeleoskuse nõuete kehtestamisel ei võeta arvesse isiku rahvust ega emakeelt, vaid seda, millises keeles ta on saanud hariduse. Eesti keeles põhi-, kesk-, kesk-eri- või kõrghariduse omandanute puhul keelenõudeid ei kehtestata. Samuti ei kehtestata tööalase eesti keele oskuse nõudeid neile töötajaile, kes ei pea tööalaselt isikutega suhtlema ning kirjatööd tegema.

Keeleoskuse tasemeeksameid korraldab Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus. Kuna keskusel on andmed eksami teinute kohta keeletasemete kaupa, ei ole sealt võimalik saada teavet, kui palju õigus- ja haldussüsteemi töötajatest on teinud keeleksamit. Sellist teavet on võimalik saada otse asutustest või Keeleinspeksioonilt nende asutuste osas, kus on kontrollitud kõigi töötajate keeleoskust ja/või keeleoskustunnistusi (vt keelenõuete täitmine lk 21).

Keeleseaduse 2. peatükk täpsustab põhiseaduse § 52 sätestatud vähemuskeele kasutamise ulatuse ja korra riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustes. § 11 annab kohalikule omavalitsusele, mille püsielanike enamiku emakeel ei ole eesti keel, võimaluse taotleda valitsuselt luba kasutada **eesti keele kõrval** sisemises asjaajamises omavalitsusüksuses püsielanike enamiku moodustava vähemusrühvuse keelt. Vähemusrühvuse keel saab asjaajamiskeeleks juhul, kui selleks saadakse valitsuse nõusolek. Vähemuskeelse sisemise asjaajamisega omavalitsuste kirjavahetus teiste riigivõimuasutustega peab olema eestikeelne. Keeleseaduse § 7 sätestab, et kohalikus omavalituses, kus eesti keele kõrval on sisemise

asjaajamise keeleks vähemusrahvuse keel, peavad avalikud teenistujad ja töötajad valdama eesti keelt valitsuse kehtestatud nõuete piires.

1989. aasta rahvaloenduse andmetel oli Eestis 15 linna, 2000. aastal aga 12 linna ja 7 valda, kus venelasi jt rahvusi on üle 50% (vt tabelit).

Eestlaste osakaal kogurahvastikus linnades ja valdades.

Linnad	1989. rahvaloendus	Seisuga 01.01.2000
1. Sillamäe	3,19%	4,2%
2. Narva	3,97%	4,9%
3. Narva-Jõesuu	12,07%	15,2%
4. Kohtla-Järve	18%	17,8%
5. Maardu	15,44%	19,9%
6. Kallaste	19,69%	21,1%
7. Paldiski	2,42%	29,7%
8. Loksas	26,77%	32,7%
9. Jõhvi	27,3%	33,2%
10. Kiviõli	38,09%	39,4%
11. Mustvee	43,23%	40,7%
12. Püssi	39,96%	48,7%
13. Tallinn	47,44%	53,7%
14. Tapa	36,96%	55,1%
15. Kehra	47,74%	50,0%
Vallad		
1. Peipsiääre		8,7%
2. Alajõe		14,1%
3. Piirissaare		17,3%
4. Vaivara		29,2%
5. Kasepää		39,6%
6. Vasalemma		43,7%
7. Aseri		46,9%

Praegu ei ole valitsus andnud vene keele kasutamise luba ühelegi omavalitsusele. Sillamäe ja Narva volikogu on pöördunud valitsuse poole venekeelse sisemise asjaajamiskeele taotlusega 1995. aastal. Valitsus lükkas nende taotluste lahendamise edasi, sest keeleseaduse § 7, 12 ja 13 sätestatud tingimused ei olnud täidetud, st asjaajamises ei kasutatud eesti keelt, nende linnade välisilme (avalik teave, sildid, reklaam) oli enamasti venekeelne ja avalike teenistujate ning riigi- ja kohalike omavalitsuste asutuste töötajate eesti keele oskus ei vastanud kehtestatud nõuetele. Seepärast tegi valitsus taotlejaile ettepaneku viia oma asjaajamine kooskõlla keeleseaduse nõuetega ning siis uuesti taotleda. Uut taotlust ei ole siiani esitatud, küll aga on Narva volikogu lähetanud 2001. aasta detsembris sama sisuga kirja OECD Eesti missioonile ja OECD peakorterisse.

Venekeelse enamusega valdade puhul on tegu põlisvähemustega, kellel on põhiseaduslik õigus oma põlisel asualal oma keelt kasutada. Samas on kõigi tabelis esitatud valdade põhimäärustes punkt, et asjaajamiskeel on eesti keel. Ainult Piirisaare valla põhimääruse § 10 sätestatakse, et omavalitsusorganite ja valla asutuste asjaajamiskeel on eesti ja vene keel, sisemise asjaajamise keelena kasutatakse vene ja eesti keelt, volikogu istungi protokollid, otsused ja määrused tõlgitakse eesti keelde ning vallavalitsuse asjaajamiskeel on eesti keel. Vaivara valla ja Vasalemma valla põhimääruses viidatakse eesti keelt mittevaldavate inimeste õigusele kasutada suulises suhtluses vene keelt.

Eestikeelse asjaajamise mahtu ja ulatust mõjutab tõenäoliselt ka 2002. aasta 1. jaanuaril jõustunud keeleseaduse § 8 uus redaktsioon, mis lubab vastata venekeelsetele kirjadele vene keeles.

2.3. Keelenõuded teistes seadustes

Eesti Vabariigi **töölepinguseaduse**^v § 49 sätestatakse, et tööandja kohustuste hulka kuulub töötajatele tööalase koolituse korraldamine, kui tööandja ise muudab tööks vajalike kutseoskuste (s.t ka riigikeele oskuse) nõudeid. Sama seaduse § 101 annab tööandjale võimaluse töölepingu lõpetamiseks, kui töötaja ei täienda erialaseid teadmisi, kui see on tööks vajalik ning tingimused enesetäiendamiseks on loodud.

Kohtute seaduse^{vi} § 5 järgi toimuvad kohtumenetlus ja asjaajamine kohtus eesti keeles. Vastavalt kohtumenetluse korrale võib kohtu ja protsessiosaliste nõusolekul menetleda asja ka muus keeles, kui kohus ja protsessiosalised seda valdavad. Kohtulahendi võib kohus teha ka muus keeles, kuid protsessiosalise nõudmisel tuleb lahend ja ka muud dokumendid esitada

talle eesti keeles. Ka kohtul on õigus nõuda, et esitatud muukeelsed dokumendid oleksid varustatud tõlkega ning jätta need tõlke puudumisel tähelepanuta. Vastavalt seadusele võib kohtunikuks nimetada Eesti kodaniku, kes valdab eesti keelt kõrgtasemel. Sama nõue kehtib ka rahvakohtuniku ja kohtuniku abi suhtes.

Avaliku teenistuse seaduse^{vii} § 14 sätestatakse, et riigiametnikuna ja kohaliku omavalitsuse ametnikuna võib töötada Eesti kodanik, kes valdab eesti keelt seadusega või seaduse alusel sätestatud ulatuses.

Põhiseaduslikest seadustest olid riigikogu liikmete ja kohaliku omavalitsuse volikogu liikmete keeleoskuse nõuded sätestatud **riigikogu valimise seaduses**^{viii} ning **kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduses**^{ix}. Vastavalt nõuetele pidi riigikogu liikme eesti keele suuline ja kirjalik oskus võimaldama tal osa võtta riigikogu tööst. Samasugused keeleoskuse nõuded kehtisid ka kohaliku omavalitsuse volikogu liikmete suhtes.

Keeleseaduse § 5 lõike 1 alusel kehtestas valitsus oma 16. juuli 1996. aasta määrusega nr 188 riigikogu ja kohaliku omavalitsuse volikogude liikmete eesti keele oskuse nõuded ja kinnitati vastav keeleoskuse taseme kirjeldus. 1998. aasta keelseaduse muutmisega tunnistati lõige kehtetuks, kuid põhjuseks ei olnud mitte keelenõuded ise, vaid nende kehtestamise delegeerimine valitsusele. Nõuded olid üsna kõrged, kuid põhjendatud, arvestades seda, et riigikogu ja volikogude liikmed peavad tegelema keerukate juriidiliste probleemidega ning nende volitused ja vastutus on suur. Määrusele vastavalt pidi riigikogu ja kohaliku omavalitsuse volikogu liige valdama eesti keelt riigikogu või kohaliku omavalitsuse volikogu töös osalemiseks vajalikul tasemel. Tema eesti keele suuline ja kirjalik oskus pidi tal võimaldama osa võtta riigikogu või volikogu istungitest ning komisjonide ja fraktsioonide tööst, see tähendab mõista õigusaktide ja teiste tekstide sisu, avaldada oma arvamust kõne, sõnavõtu ja küsimuse vormis ning osaleda läbirääkimistel, põhjendades oma seisukohti, koostada õigusaktide eelnõusid ja nende seletuskirju, esitada arupärimisi ja ettepanekuid ning teha ettekandeid päevakorraküsimustes, täita riigikogu või volikogu komisjoni või fraktsiooni poolt antud ülesandeid, suhelda valijate ja kolleegidega, vastata pöördumistele. Määruses oli ka sätestatud, et riigikogu ja kohaliku omavalitsuse volikogu liikme keelekasutus pidi stiililt ja funktsioonilt vastama suhtlussituatsioonile, kõne olema arusaadav, kirjalik väljendus korrektne. Õigekirjas ja kirjavahemärkide tarvitamisel võis tal esineda väiksemaid ebatäpsusi, mis ei häiri tekstist arusaamist, häälduses ja sõnakasutuses võis avalduda emakeele mõju ning erialakeelendite puhul esineda mõistmisraskusi.

Pärast 1998. aasta seadusemuudatust pidid saadikukandidaadid kandidatuuri esitamisel andma allkirja selle kohta, et nad täidavad kandideerimiseks vajalikud tingimused (sh keeleoskus).

21. novembril 2001 riigikogus vastu võetud seadusemuudatustega riigikogu liikmete ja kohaliku omavalitsuse volikogu liikmete tööalase keeleoskuse nõuded tühistati. Tühistamise põhjendusena esitati, et nõuded on vastuolus rahvusvahelise õigusega, mille kohaselt juba kodakondsuse saanud isikule ei esitata esinduskogudesse kandideerimise puhul täiendavaid keelenõudeid.

2001. aasta lõpus muudeti eestikeelse asjaajamise kindlustamiseks Riigikogu ja kohaliku omavalitsuse volikogu töös **riigikogu kodukorra seadust^x** ja **kohaliku omavalitsuse korralduse seadust^{xi}**. Esimest täiendati §1 lõikega 2, mille kohaselt Riigikogu asjaajamiskeel on eesti keel (muutmise seadus^{xii} jõustus 20.10.2001), teises täpsustati eesti keele ja vähemusrahvuste keelte kasutamist asjaajamiskeelena (muutmise seadus^{xiii} jõustus 20.10.2001). Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse kõige olulisem muudatus on § 41 lõikes 3 sätestatud põhimõte, et keeleseaduse § 11 alusel kohaliku omavalitsuse volikogu ettepanekul antud luba kasutada sisemise asjaajamise keelena vähemusrahvuse keelt kehtib kuni vastava volikogu volituste lõppemiseni. Kuigi praegu ei ole valitsus andnud vähemuskeele kasutamise luba ühelegi omavalitsusele, võib see säte tulevikus osutada oluliseks – kord saadud luba ei põlista venekeelset asjaajamist, vaid uus volikogu peab iga kord asjaajamiskeele küsimust arutama ja vajaduse korral uuesti luba taotlema. Seadusemuudatus näeb ka ette, et volikogu ja valitsuse istungid toimuvad eesti keeles, kusjuures vähemusrahvuskeelse enamusega omavalitsused, kes on saanud valituse nõusoleku kasutada sisemise asjaajamise keelena eesti keele kõrval vähemuskeelt, võivad otsustada volikogu ja valitsuse istungi töö osalise või täieliku tõlkimise vähemuskeelde. See peaks aitama hoida keelekasutust kohalikes omavalitsustes kontrolli all.

Üha enam on seadusi, mis sätestavad, et toiming peab käima eesti keeles või et registrit peetakse eesti keeles. Näiteks **haldusmenetluse seaduse^{xiv}** § 20 sätestab üldnormina haldusmenetluse keeleks eesti keele, täpsustades, et teiste keelte kasutamise kord haldusmenetluses määratakse keeleseadusega. Haldusmenetluse seaduse vastuvõtmisel täiendati keeleseaduse § 8 kolme uue lõikega, mis annavad teatud juhtudel võõrkeelse asjaajamise võimaluse (nt inimeste avalduse, taotluse või muude dokumentide menetlemisel) mitte ainult vähemuskeelse enamusega omavalitsustele, vaid ka muude piirkondade riigiasutustele või kohalikele omavalitsustele. § 8 lõikes 3 sätestatakse tõlke – sh notariaalselt kinnitatud tõlke nõudmise kord. Kui dokumendi esitamisel kohe tõlget ei nõuta, loetakse võõrkeelne dokument vastuvõetuks ja kuulub menetlemisele üldistel alustel. Selle muudatuse

taga ei ole ilmselt mitte niivõrd kohalike vähemuste huvid, vaid vastutulek välismaalastest investorite soovidele ajada riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustes asju võõrkeeltes.

Uue **maksukorralduse seaduse**^{xv} (jõustunud 01.07.02) § 47 sisaldab keelekasutust täpsustavaid sätteid, mille kohaselt maksuhaldur suhtleb maksukohuslasega eesti keeles ja võõrkeeli kasutatakse keeleseaduse (§ 8) sätestatud korras. Sätete eesmärk on ennetada probleeme, mis võivad tekkida, kui maksuametile esitatakse asutuse või ettevõtja tuludeklaratsiooni täitmise õigsuse kontrollimiseks võõrkeelseid (ka meil vähelevinud keeltes) lepinguid jm dokumente.

Lepingute keelsust meie seadused ei reguleeri, mis on ilmselt täies vastavuses demokraatliku maailma tavaga – vastavalt võlaõigusseaduse^{xvi} § 29: Kui lepingutekst on koostatud mitmes keeles ja tekstidel on võrdne jõud, lähtutakse tekstide lahknevuse korral lepingu tõlgendamisel algselt koostatud tekstist.

2.4. Õigusaktide ja haldusdokumentide keele kvaliteeti reguleerivad aktid

Õigusaktide vorminõuded on kindlaks määratud 1999. aastal vabariigi valitsuse määrusega kinnitatud **õigustloovate aktide eelnõude normitehnika eeskirjas**.^{xvii} Õigusaktide keelt käsitlevad kõige otsesemalt eeskirja kaks paragrahvi. 1. peatüki 1. jao § 2 sätestab, et eelnõu tekst peab vastama eesti kirjakeele normile ning olema üheselt arusaadav, ning et kasutatakse kehtiva õiguse ja reguleeritava valdkonna termineid. Eeskirja kohaselt võib uusi termineid kasutada valdkonna esmasel reguleerimisel ja valdkonna uuesti reguleerimisel, kui uus termin vastab paremini esitatud nõuetele. Võõrsõnu on lubatud kasutada juhul, kui eesti kirjakeeles puudub võõrsõnale vaste või kui võõrsõna on eesti kirjakeeles levinud. § 3, mis teeb ettekirjutusi mõistete määratlemise osas, on keelekasutusega seotud nõuded, et mõiste tuleb samas seaduse eelnõus määratleda, kui seda põhjendatult kasutatakse tavalisest või õigusaktides sätestatust erinevas tähenduses, kui mõistet on võimalik mitmeti tõlgendada või kui tal on mitu tähendust. Eeskiri sõnastab ka mõiste määratlemise viisi – mõiste määratletakse selle tunnuste kaudu või mõistega hõlmatud subjektide, objektide või nähtuste loetelu kaudu.

Normitehnika eeskirjas on loetletud ka eelnõu kohustuslikud rekvisiidid ning ülesehitus (osad, peatükid, jaod, jaotised, alljaotised, paragrahvid, lõiked, punktid), osade tähistamine ja viitamise reeglid.

Keelekasutusega seostuvad ka nõuded, et eelnõu ja selle osade pealkirjad peavad väljendama kokkuvõtlikult vastavalt eelnõu või selle osa sisu, või et eelnõu pealkiri lõpeb sõnaga *seadus* nimetavas käändes.

Eelnõude keele kvaliteedi praktilise tagamise seisukohast olulisim on eeskirja § 29 sätestatud nõue, et eelnõu seletuskirjas peab esitama eelnõu keeleteoimetaja nime ja ametikoha. See tähendab, et eelnõu toimetamine on kohustuslik, ning kõik, kellele eelnõu on kooskõlastamiseks saadetud, võivad seda kontrollida ja vajaduse korral keeleteoimetajaga ühendust võtta.

Riigivõimu asutuste haldusdokumentide vormi- ja ka keelenõudeid määratakse kindlaks asjaajamiskorra abil. Valitsus- jm riigiasutused ja kohalikud omavalitsused toetuvad oma asjaajamise korraldamisel 2001. aasta 26. veebruaril jõustunud valitsuse määrusele nr 80 **“Asjaajamiskorra ühtsed alused”**.^{xviii} Määrusele toetudes on asutused välja töötanud oma asjaajamiskorrad. Seni oli asutuste asjaajamises võimalik kasutada vaid paberkandjal dokumente. Uus asjaajamiskord võimaldab võtta kasutusele siduva jõuga digitaaldokumendid ning sätestab eeskirjad digitaalallkirja kasutamise ja digitaaldokumentide käsitlemise kohta. Elektronpostiga saabunud dokumentide puhul nõutakse nende väljatrükkimist paberile enne dokumendi registreerimist.

Dokumentide keelt käsitletakse määruse 2. peatüki 1. jaos. Seal on sätestatud, et dokumendid koostatakse ja vormistatakse vastavalt õigusaktides ja standardites ettenähtud nõuetele, dokumendi tekst peab olema täpne, keelelt ja stiililt korrektne, üheselt arusaadav ja võimalikult lühike ning eestikeelne dokument peab vastama eesti kirjakeele normile (vt kirjakeele normi kehtestamise kord lk 11). Ka selles määruuses on säte, mille kohaselt eelnõu seletuskirjas peab lisaks seaduse ettevalmistanud ministeeriumi ning seaduse eelnõu autorite nimetamisele esitama ka keeleteoimetaja nime ja ametikoha.

Õigusakte käsitleva normitehnika eeskirjaga sarnaselt võib leida ka muid keelega seotud nõudeid. Asjaajamise alustes on loetletud kohustuslikud andmed asutuse kirjaplangil, dokumentide kohustuslikud ja lisarekvisiidid. Konkreetsed õigekirjareeglid puudutavad ühtset vormi kuupäeva, kellaaja ja rahaühikute märkimiseks ning suurte arvude rühmitamiseks. Vormi aluseks on standard EVS 8:2000 “Infotehnoloogia reeglid eesti keele ja kultuuri keskkonnas”.

Uus kord on võrreldes vanade, 1996. aastal jõustunud asjaajamiskorra alustega üldisem ning võimaldab asutuse asjaajamises kasutada senisest enam iseseisvaid lahendusi. Seetõttu tuleb asutustel varasemast märksa enam asjaajamisalaseid toiminguid reguleerida asutuse asjaajamiskorras. Vana kord sisaldas näiteid ja eri dokumendiliikide näidised, uues neid enam ei ole. Sõltub asutusest, kui põhjalikult oma asjaajamiskorda uuendatakse ning kas lisatakse dokumentide näidised või piirdatakse üksnes digitaaldokumente ja digitaalallkirja puudutavate täiendustega.

2.5. Keelenõuete täitmine

Keeleseaduse § 28 alusel on valitsus 11. juuni 1996. a. määrusega nr 161 kehtestanud **keeleseaduse täitmise kontrolli korra**.^{xix} Selle kohaselt kontrollivad keeleseaduse täitmist ja teevad keelealast järelevalvet Keeleinspeksiooni inspektorid.

Vastavalt kehtestatud korrale võib Keeleinspeksioon kontrollida õiguse ja halduse valdkonna puhul **eesti keele kasutamise nõuete järgimist** riigiasutuse, kohaliku omavalitsuse või nende hallatavate asutuste asjaajamises, kirjavahetuses, aruandluses, isikutega suhtlemises või töötajatele tööalase teabe edastamisel; riigiasutuse, kohaliku omavalitsuse või nende hallatavate asutuste pitsatitel, templitel või kirjaplankidel; kohtueelses menetluses ja kohtumenetluses (keeleseaduse § 3, 4).

Keeleametnike pädevuses on kontrollida ka riigiasutuse ja kohaliku omavalitsuse teenistujate, samuti riigiasutuse ja kohaliku omavalitsuse hallatavate asutuste töötajate eesti keele oskuse nõuete täitmist (keeleseaduse § 5).

Peamiselt kontrollitakse ametliku keelekasutuse vastavust eesti kirjakeele normile (keeleseaduse § 1 lg 2) nimeseaduse täitmise (äriühingute nimede ja nimetuste eestikeelsus) ja tarbijakaitse (eestikeelsed sildid, kasutusjuhendid) valdkonnas. Kuigi ka õigusaktid ja muud ametlikud dokumendid kuuluvad ametliku keelekasutuse alla, ei ole Keeleinspeksioon kordagi kontrollitud nende vastavust keeleseaduse nõuetele, kuna ei ole siiani saanud kaebusi nende keelekasutuse kohta.

Keeleseaduse täitmise kontrollimiseks koostatakse aastane inspekteerimiskava ja selle põhjal koostavad piirkondade inspektorid oma kava. Kontrollimeetoditena kasutatakse regulaarset või pistelist kontrolli, kontrolli keelenõuete rikkumise avalduse põhjal.

Õiguserikkumiste puhul on Keeleinspeksioonil õigus teha hoiatusi või ettekirjutusi, anda otsuseid konkreetsete õiguserikkumiste kohta ja määrata õiguserikkumise kõrvaldamise tähtaegu; kontrollida töötajate keeleoskustunnistusi ja vajadusel teha ettepanek töötaja suunamiseks korduseksamile; teha ettepanek lõpetada töötajaga tööleping või tühistada teenistuja ametisse määramine, kui ta ei oska eesti keelt nõutaval tasemel; määrata rahatrahve; teha ettepanekuid halduskaristuse kohaldamiseks. Uue karistusseadustiku jõustumisega ning haldusõigusrikkumiste seadustiku kehtetuks muutmisega alates 1. septembrist 2002 lisati keeleseadusesse uus 5. peatükk (Vastutus). Põhiline erinevus on juriidilise isiku vastutusele võtmise võimalus ning sama teo teistkordse toimepaneku korral suurema rahatrahvi määramise võimalus.

Keeleinspeksiooni andmebaasis on 1997. aastast elektroonilisel kujul fikseeritud andmed keeleseaduse järelevalve kohta riigiasutustes maakonniti (vt lisa 2, NB! maakonniti esitatud andmed hõlmavad ka haridus- ning tervishoiu- ja sotsiaalvaldkonda) ning asutuste kaupa (vt lisa 3).

Ülekaalukalt kõige rohkem on kontrollitud avalike teenistujate ja töötajate eesti keele oskust (keeleseaduse § 5). Nt 2001. aastal on kontrollitud 282 politseiametniku, 232 vanglaametniku, 74 tollitöötaja, 135 Ida-Virumaa linnavalitsuste ametniku, 30 maksuametniku, 23 pensioniameti ametniku, 15 kodakondsus- ja migratsiooni ametniku ja 63 tervisekaitseametniku tegelikku eesti keele oskust ja nende keeleoskustunnistusi. Sagedamini kontrollitakse ka keeleseaduse § 4 (õigus eestikeelsele asjaajamisele riigi- ja kohalike omavalitsuste asutustes, 65 kontrolli ja 23 nõuete eiramist). Maakondadest on keeleseaduse täitmist kõige enam kontrollitud Harjumaal (sh Tallinn) ja Ida-Virumaal ning seal on fikseeritud ka kõige enam rikkumisi.

Õiguse ja halduse valdkonnaga seotud asutustest on kontrollitud linnavalitsusi (Narva, Kohtla-Järve, Sillamäe), maksu- ja pensioniameteid, politseiperfekteure, tolliinspekteure ja vanglaid (1687 kontrollitud isikut, 1332 rikkumist). Tegelikult keeleoskuse esma- ja korduskontrollide tulemused osutavad, et kõigis kontrollitud asutustes on korduskontrolli ajaks vähenenud keeleseaduse nõuete rikkumiste arv.

Venekeelse enamusega linnade ja valdade (vt tabel lk 14-15) omavalitsusasutustes on levinud praktika, et kuigi sisemine suhtlus toimub vene keeles, on asjaajamine vähemalt paberite järgi eestikeelne. Kuni 21.10.02 kehtinud kohaliku omavalitsuse korralduse seadus ei keelanud nt volikogu istungite pidamist vene keeles. Eestikeelset asjaajamist, dokumentide tõlkimist ja

suhtlust teiste omavalitsuste, riigiasutuste ja valitsusega korraldavad nii eesti kui vene keelt valdavad valla- või linnasekretärid. Nt Sillamäe linnavolikogu kantseleis on ametis ka tõlk-referent, Narvas on tõlgid nii linnavolikogu kui -valitsuse juures.

Kuni keeleseaduse muutmiseni 1998. aastal oli keeleinspeksioonil õigus kontrollida riigikogu liikmete ja kohaliku omavalitsuse volikogu liikmete keeleoskuse vastavust valitsuse poolt kehtestatud nõuetele. Vabariigi valimiskomisjoni seisukoht oli, et valitud saadiku ebapiisav keeleoskus pidi ilmnema volikogu töös (kuni keegi esitas kaebuse, et ei saa oma saadikuga eesti keeles suhelda, volikogu töös on tehtud takistusi eesti keele rääkimisel vms). 1997.-98. aastal kontrollisid inspektorid 13 korral Narva, Narva-Jõesuu, Maardu, Sillamäe ja Paldiski volikogu istungeid, kuid tulemused olid üsna kesised, sest inspektori juuresolekul võtsid sõna vaid eesti keelt valdavad saadikud. Keeleinspeksioon ei oleks saanud ka rakendada sanktsioone – saadiku volitusi peatada või lõpetada saab ainult kohus pärast vabariigi valimiskomisjoni protesti kohaliku valimiskomisjoni otsuse kohta. Pärast 1998. aastat on Keeleinspeksioon saanud kaebusi Narva-Jõesuu abilinnapea ning Alajõe ja Piirissaare volikogu esimehe keeleoskuse kohta. Need on osaliselt ka kinnitust leidnud, aga et kõnealused inimesed on hakanud oma keeleoskust parandama ning teinud isegi tasemeeksameid (mitte küll nõutaval tasemel), siis on neile määratud tähtaeg eksami sooritamiseks.

Keeleinspeksiooni hinnangul on eestikeelse asjaajamise nõude täitmisega probleeme 15 omavalitsuses. Mitme valla puhul laheneb tegeliku eestikeelse asjaajamise küsimus tõenäoliselt haldusreformi käigus (vald ühineb suurema eestlaste osakaaluga naabervallaga), aga Sillamäel või Narvas on eestikeelne asjaajamine ilmselt veel üsna pikka aega vormiline. Näiteks Paldiskis ei ole Keeleinspeksiooni andmeil aga eestikeelse asjaajamisega probleeme olnud ning ka viimaste rahvaloenduste vahel rahvastiku koosseisus toimunud muutused osutavad, et seal viib paratamatu areng eestikeelsuse suunas.

Et kohtute keelekasutust käsitlevad peamiselt kohtumenetlust sätestavad seadused, on Keeleinspeksioon kontrollinud kohtunike eesti keele oskust ainult juhul, kui neile on tulnud selle kohta kaebusi. Eestis on 3 linna- ja 15 maakohut (kokku 151 kohtunikku), 4 halduskohut, (26 halduskohtunikku) ja 3 ringkonnakohut (44 kohtunikku). Põhiliselt on olnud probleeme Narva linnakohtuga. Narva linnakohtus on kõik kohtunikud (kokku 7) vene emakeelega. Et menetluslasele isikule ja teistele protsessiosalistele peab olema tagatud võimalus anda kohtus ütlusi ja tutvuda asja materjalidega talle arusaadavas keeles ning

arvestades Narva elanike rahvuskoosseisu, on väga tõenäoline, et seal menetletakse suurem osa kohtuasju vene keeles. Kohtla-Järve linnakohtus on 3 eesti emakeelega ja 3 vene emakeelega kohtunikku, mujal on venekeelseid kohtunikke vähem. Kohtulahendid tehakse ja avalikustatakse kõikides kohtutes eesti keeles (eesti keelt mittevaldavale protsessiosalisele antakse tõlge, kui ta seda nõuab). Igas kohtus on ametis mitu tõlki – nt Narva linnakohtus 3, Tallinna linnakohtus 6, Kohtla-Järve linnakohtus 5, Ida-Viru maakohus 3, Viru ringkonnakohtus 3, Tallinna ringkonnakohtus 4. Seega on eestikeelne kohtumenetlus enamasti tagatud. Probleemid on pigem seotud eesti keelde tõlgitud kohtudokumentide keele kvaliteediga (vt lk 40).

1997. aastal kontrolliti 2 Narva linnakohtu kohtunikku ja 1 Kohtla-Järve linnakohtu kohtunikku; 1998. a. 5 Kohtla-Järve linnakohtu kohtuametnikku; 2000. a. 42 Narva linnakohtu ametnikku kohtukordnikust kohtunikeni; 2001. a. tehti Narva linnakohtu ametnikele korduskontroll; 2002. a. kontrolliti kaebuste põhjal 2 Narva ja 1 Tallinna linnakohtu kohtunikku. Kõigil kohtunikel on olemas kategooriatunnistused (see oli nende ametisse nimetamise vältimatu tingimus), kuid Narva kohtunike ega ka teiste sealsete kohtuametnike tegelik keeleoskus ei vasta tunnistusel märgitule. Hiljuti ametisse määratud Narva linnakohtu esimehe kohusetäitja valdab eesti keelt vabalt.

Keeleinspektsiooni 2001. a septembris tehtud ettekirjutuse peale vabastati ametist 3 kohtuametnikku (need ei olnud kohtunikud). Narva linnakohtus korraldati 2001. a lõpus pooleaastased kesk- ja kõrgtaseme keelekursused, mis pidid lõppema tasemeeksamiga.

Justiitsministeeriumi kohtute osakond on kavandanud mitu meetet kohtunike keeleprobleemi lahendamiseks: Narvas töötavale kohtunikule lisatasu maksmine, kohtunike rotatsioonisüsteemi rakendamine – kui praegu nimetatakse kohtunik ametisse konkreetse kohtu juurde, siis edaspidi on kavas sellest loobuda ja nii võib nt Tartu kohtunikuga sõlmida lepingu, mille kohaselt ta töötab teatud aja Narvas või Kohtla-Järvel.

3. Keelehoiu vajadus ja keeletugi

3.1. Keelehoiu vajadus.

Õiguskeel seaduste keele tähenduses on oma ühiskondliku mõjukuse ja kasutusotstarbe tõttu olude sunnil keelekorraldajate kõige suuremat tähelepanu pälvinud kirjakeele valdkondi (vt ala keelsuse üldine spetsiifika, kasutusalaast tulenevad nõuded ala keelekasutusele). Taasiseseisvumisega kaasnenud muutused ühiskonnas ning poliitilises ja majandussüsteemis mõjutasid mõnda eluvaldkonda tugevamalt kui teisi. Õigus- ja haldussüsteem tegid majanduse kõrval läbi kõige kiiremad ja suuremad muudatused. Süsteemi muutused on mõjutanud keelekasutust kolmest suunast. Õigussüsteemi reform on tähendanud aktiivset seadusandlikku tegevust, keele seisukohalt suure hulga uut tüüpi (kontinentaalsele õigussüsteemile vastavate) seadustekstide koostamist, iseseisva demokraatliku riigi haldussüsteemi väljakujundamine on samuti nõudnud paljude uut tüüpi dokumentide kasutuselevõttu. Teiseks on poliitiliste ja majanduslike muutuste tõttu vahetunud pea kogu õiguse ja halduse mõistesüsteem. Kolmandaks on eurointegratsiooni tõttu suurenenud ning suureneb edaspidigi inglise ja saksa (oskajate puuduse tõttu vähem prantsuse) keele surve eesti õiguse ja halduse keele struktuurile ja terminoloogiale. Alates 1995. aastast, mil Eesti sai ametlikult Euroopa Liidu (edaspidi EL) kandidaatriigiks ja alustati õigusaktide suuremahulist tõlkimist, lisandus omakeelsele õigusloomele tõlkemööde. Sellest ajast on EL õigusaktide tõlkimine ja Eesti seaduste tegemine olnud paralleelne protsess: kui 1995.–1997. aastal olid paljud tõlgitavad valdkonnad uued ja Eestis reguleerimata, siis nüüd on pea igas tõlgitavas valdkonnas olemas Eesti õigusakt. Samal ajal on arenenud ka keeletugi: elektroonilised andmebaasid (Esterm, Estlex, IBS õigusaktide andmebaas), sõnastikud, keelekäsiraamatud.

Praegu on õiguskeelealase töö koordineerimine riigis jaotatud peamiselt kahe asutuse vahel, milleks on Justiitsministeerium ja Eesti Õigustõlke Keskus.

Vastavalt Justiitsministeeriumi põhimäärusele on ministeeriumi pädevuses õigusloome koordineerimise alal õiguskeelehoolduse korraldamine, õigusterminate süstematiseerimine ning ettepanekute tegemine õigusterminate ja õiguskeele kasutamise ühtlustamiseks õigusaktides, samuti õiguskeelealaste trükiste väljaandmine.

Eesti Õigustõlke Keskus on Riigikantselei hallatav asutus, mis alustas tööd 4. septembril 1995. aastal. Õigustõlke keskuse praegune ülesanne on õigusaktide tõlkimine ning tõlketerminoloogiline uurimistöö. 2003. aastast läheb keskus Justiitsministeeriumi

haldusalasse ning see on kavas ümber korraldada õiguskeelekeskuseks, mis hakkaks tegelema õiguskeelekorraldusega laiemalt.

1994–2000 tegutses nõuandva koguna õiguskeelekorralduse alal keeleinimestest, juristidest ja teiste alade asjatundjatest moodustatud valitsuse õigusterminoloogiakomisjon, mis arutas aktuaalseid terminiküsimusi jm keeleküsimusi ning andis soovitusi. 1995. aastast hakkas õigusterminoloogia-komisjoni väljaandena viis korda aastas ilmuma ajakiri “Õiguskeel” ning igal aastal hakati korraldama õiguskeelepäeva. 2000. aastal lõpetati komisjoni tegevus rahapuudusel ja selle funktsioonide täitmist on jätkanud Justiitsministeerium. “Õiguskeel” ilmub endiselt ja õiguskeelepäevade traditsioon on kestnud, aga õiguskeele küsimuste lahendamisel ja terminoloogia ühtlustamisel on suur puudus on nimelt nõuandvast kogust, mis ühendaks õigusloomega seotud asjatundjaid.

Aktiivne tegevus õiguskeelekorralduse alal on lähtunud praktilistest keelehooldevajadustest ning keskendunud seadusloomes ettetulnud keeleprobleemide lahendamisele. Õiguskeel on üks väheseid valdkondi, kus peale terminoloogia on alaspetsiifiliselt käsitletud ka muid keeleküsimusi – õigusteksti lausestust, õigusaktide tõlkeprobleeme, õiguskeele õpetamist. Üldistavad teoreetilised uurimused õiguskeele alal siiski puuduvad. Avaldatud artiklid ja pisiuurimused käsitlevad peamiselt üksikuid termineid või terminirühmi, igapäevases keelehooldetöös ettetulnud õigekeelsusprobleeme või problemaatilisi keelenähtusi (vt valdkonna keele kirjeldus lk 34).

Põhilised valdkonnad, mida on käsitletud “Õiguskeeles”, on

- õigus- ja seaduskeele spetsiifika (teoreetilised ja keelepoliitilised käsitlused);
- õigustõlke küsimused;
- terminoloogia ja mõisteseletused;
- keelekooli rubriigis üksikute keeleküsimuste detailne käsitlus (lisand, ellips, aegade kasutamine, eitus, algustäheortograafia jms).

Haldustekstide kohta puudub kvaliteetne tekstiliigipõhine keeleabi. Vähesed ametikirjade põhiliike ja vormistusnõudeid tutvustavad ning näitematerjali sisaldavad käsiraamatud paistavad silma küündimatu keelekasutusega (vt kriitikat keeletoe ülevaatest lk 79).

Asjaajamiskordades ja sekretäritöö juhistes esitatakse eri haldusdokumentide vormiline struktuur ning näiteks normitehnika õpikus on kirjeldatud peamiste haldusdokumentide sisu (nt juhendid on käitumisreeglid, aktiks nimetatakse dokumenti, mille on koostanud üks või

mitu isikut isiklikult väljaselgitatud faktide või sündmuste kinnitamiseks, avaldustega pöörduvad isikud haldusasutuste poole, protokoll kujutab endast koosoleku või mõne muu toimingu käiku kirjeldavat dokumenti jne.). Trafaretsete ja väljakujunenud vormiga haldusdokumentide (käskkirjad, kohtulahendid, aktid jne) puhul toimib jäljendamise efekt – uusi dokumente tehakse vanadele põhjadele, väljendid ja struktuurid korduvad. Seetõttu oleks sobivaim palju tekstinäiteid sisaldav käsiraamat, mis osutab kõige levinumatele vigadele ja probleemidele ning pakub neile ka lahendused.

Õiguse ja halduse valdkonna keelekäsiraamatute ja sõnaraamatute loend koos lühiülevaadetega on esitatud aruande 1. lisana.

3.2 Keeletoe tundmine ja kasutamine

Ülevaates keeletoe tundmisest ja kasutamises toetutakse ministeeriumides ja kohalikes omavalitsustes korraldatud küsitlusele ning TPÜs tehtud seminaritööle (Neppo 2002). Küsitlusele vastasid ministeeriumide õigusosakondade ja sisuosakondade töötajad ning keeleteoimetajad, omavalitsustes mitmesugused tekstide koostamisega tegelevad ametnikud.

Keeletuge käsitles neli küsimust:

- 1) Kelle poole pöördate, kui vajate keelenõuannet?
- 2) Milliseid keelekäsiraamatuid kasutate?
- 3) Kas olete kasutanud keelenõutelefoni?
- 4) Kas pakutavad keeleteovahendid (käsiraamatud, grammatikad, keelenõutelefon jms) on piisavad? Mis on nende puudused (käsitlemata teemad, ülesehitus, näitematerjal vms)? (see küsimus oli üksnes keeleteoimetajate küsitluses)

Suurem osa vastanutest kasutab keelekäsiraamatuid, aga kasutatavate raamatute valik on väga piiratud. Kõige enam nimetati “Eesti keele sõnaraamatut” ja “Õigekeelsussõnaraamatut” (viimane võib olla sisseharjunud nimi ka uue “Eesti keele sõnaraamatu” puhul), järgmisena “Võõrsõnade leksikoni” ja “Võõrsõnastikku” ning täpsemalt määratlemata võõrkeelte ja erialaseid sõnaraamatuid. Vaid keeleteoimetajate või eesti filoloogia lõpetanud ametnike keelekäsiraamatute nimekiri oli pikem, sisaldades ka “Eesti kirjakeele seletavat sõnaraamatut”, “Eesti keele käsiraamatut”, “Sünonüümisõnaraamatut”, “Antonüümisõnastikku”, kogumikku “Keelenõuanne soovitab”, “Eesti ortograafiat” ja “Eesti keele grammatika” mõlemaid osi. Väärib tähelepanu, et vaid kuus omavalitsusametnikku nimetasid keeleabivahendina spetsiifiliselt ameti- ja õiguskeele küsimusi käsitlevaid

“Ametniku keelekäsiraamatut”, “Õigust ja keelt” või ajakirja “Õiguskeel”. Samas selgus mitmetest vastustest, et vastanute tööülesannete hulka kuulub ka näiteks õigusaktide ettevalmistamine. Üks vastanu kasutab keelenõuannet vajades Eesti Keele Instituudi keelelehekülge <http://ee.www.ee>.

Spetsiifiliste küsimuste (nt riikidevahelised kokkulepped, pöördumisvormelid) puhul on ligi pooled vastajaist saanud keeleabi ka keelenõutelefonilt või (vähem) Keeleinspeksioonist. Samas märgitakse, et väga eriliste küsimuste puhul ei ole keelenõutelefonilt abi saadud. Keelenõuandjate andmetel kasutavad mitmed ministriumid ja ametiasutused keelenõutelefoni üsna sageli.

Keelenõuannet küsitakse ka eesti filoloogidest või tõlkidest kolleegide või sõprade käest. Kasutatavate keeletevahendite puudusi oli vastustes kommenteeritud vähe. Mitu korda nimetati keelekäsiraamatute puudusena näitematerjali vähesust.

Presidendi kantselei ja õiguskantsleri ametkonna töötajate küsitluses selgus seaduspära, et keeleabiraamatute kasutamise sagedus sõltub vanusest. Küsitletute hulgas tekkis kaks vanusegruppi, 21–30 eluaastat ja 55–70 eluaastat. Nooremad on aktiivsemad keeleabiraamatute kasutajad. Kuigi asutuste raamatukogud on mitmekülgsest varustatud, tuntakse olemasolevat kirjandust vähe ning kasutatakse põhiliselt kakskeelseid üld- ja seletavaid sõnaraamatuid, “Eesti keele sõnaraamatut” ja “Võõrsõnade leksikoni”. Juristid tunnevad ja kasutavad keelekäsiraamatuid ja erisõnaraamatuid vähem, filoloogid rohkem. Valitseb teadmatus keelekäsiraamatute ja keelenõu kättesaadavuse kohta Internetis. (Neppo 2002:22)

4. Tekstiloometavad ja keelehoiakud

4.1. Õiguse ja halduse tekstide eluring

Õigusaktide või neis tehtavate muudatuste ettevalmistamine on enamasti ministeeriumide vm riigiasutuste ülesanne. Eelnõu koostab sisuliselt asjaga seotud ametkond, nt ministeeriumi vastava ala inimesed koostöös õigusosakonnaga, pärast kooskõlastusringi jõuab eelnõu justiitsministeeriumi kaudu valitsusse ning kui ka need on eelnõu heaks kiitnud, siis riigikogusse vastuvõtmiseks.

Põhimõtteliselt peaks ministeeriumidest või muudest ametkondadest Justiitsministeeriumi jõudnud eelnõu olema keeleliselt korrektne (vt nõue keeleteoimetaja kohta lk 20). Justiitsministeeriumi põhiülesanne on kontrollida eelnõu vastavust olemasoleva õigusega ja vajaduse korral kooskõlastada tegijatega parandused. Riigikogu keeleteoimetajad peaksid pärast seaduse vastuvõtmist vaid vormistama vajaliku arvu eksemplare ja parandama juhuslikud vead, kuna keeleteoimetaja ei saa teha parandusi vastuvõetud ja poliitilistes vaidlustes sõnastatud seadusteksti lõppversioonis. Justiitsministeeriumi ja Riigikogu kogenud keeleteoimetajad võitlevad aga iga päev eelnõudega, mille probleemid on keeleloogikat eirav sõnastus, terminoloogilised ebatäpsused ning teised traditsioonilised seadustekstide puudused (liigsõnastus, nimisõnatõbi jms) ning ajakirjas “Õiguskeel” korduvad aastast aastasse samad teemad.

Haldustekstide ja kohtudokumentide koostamise eest vastutab asjaga sisuliselt seotud ametnik või rühm. Teksti keelekvaliteet sõltub ettemääratud vormist (blanketid, mitmed kohtudokumendid) või koostajate keelepädevusest. Olulisemad haldusdokumendid läbivad asutuses kooskõlastusringi, mille jooksul keeleteadlikud kooskõlastajad võivad teha dokumenti ka keelelisi parandusi. Paranduste arvestamine ei ole aga kuidagi tagatud.

4.2. Keeleteoimetaja rakendamine

Keeleinspektsiooni andmed ning ministeeriumides ja omavalitsustes korraldatud küsitlus andsid teavet õigusaktidega sätestatud vormiliste nõuete (dokumentide keelsuse ning keeleteoimetaja kasutamise nõude) täitmise kohta. Keeleteoimetajat või keelekonsultanti kasutab Eesti üheteistkümnest ministeeriumist viis (justiits-, haridus-, keskkonna-, põllumajandus- ja sotsiaalministeerium). Tegevkeeleteoimetajad on

enamasti eesti või võõrfiloloogi haridusega, töötanud keeleteoimetajana mitu aastat, olnud varem eesti keele õpetajad, tõlkinud eesti keelde või teinud pikemat aega tellimustöid keeleteoimetajana. Värskeid lõpetanud keeleteoimetajate hulgas ei olnud. Keeleteoimetajad on enamasti tööl täiskoormusega ning vaatavad sageli läbi ka ministeeriumi valitsemisalas olevate asutuste tekste.

Küsitluse põhjal võib öelda, et keeleteoimetaja pädevus, volitused, kaasamise aeg ja töö ulatus (millised dokumendid peavad jõudma keeleteoimetajani) ei ole üheski asutuses täpselt määratletud. Täielikult ei ole see tõenäoliselt võimalik ega vajalikki, sest tekstide keeleline raskusaste ei sõltu alati nende liigist, erinevad tekstid võivad vajada toimetaja sekkumist eri määral või koostamisetappidel ning ametnike eesti keele oskus ja kirjutamiskogemus on erinevad. Siiski tundub, et keeleteoimetaja volituste täpsem määratlemine aitaks paremini tagada tekstide kvaliteeti. Praegu on enamasti ametniku otsustada, kas kaasata keeleteoimetaja või mitte, ning paraku on tulemus see, et keeleteoimetajaga suhtlevad pigem keelehuvilisemad ja niigi keeleliselt korrektsemaid tekste koostavad ametnikud. Täpselt määratletud ülesanded ja “võimupiirid” aitaksid kaotada ka vahel ettetuleva psühholoogilise barjääri ja ettekujutuse keeleteoimetajast kui tülikast tegelasest, kes kritiseerib ametniku iseenesestmõistetavat emakeeleoskust või norib pisiasjade kallal ja venitab pikemaks dokumendi valmimisaega. Kui eeldada, et kirja pandud eeskirjadest peetakse kinni, võiks õigusaktide ja haldusdokumentide keele kvaliteedi tagamiseks täiendada normitehnika ja asjaajamise eeskirju selles osas, mis käsitleb eelnõude või haldusdokumentide eluringi – sätestada selgesõnaliselt, et asutuses peab olema keeleteoimetaja, ning täpsustada, millal tuleb teda tekstide koostamisse kaasata, millised dokumendid (näiteks õigusaktide eelnõud, strateegiadokumendid, ametijuhendid jne) peavad enne ringlusse jõudmist saama keeleteoimetaja kooskõlastuse. Kõik küsitlusele vastanud leidsid, et nende asutuses oleks vaja keeleteoimetajat või keelekonsultanti (mitte täiskohaga toimetaja, vaid töötaja, kelle käest vajaduse korral keelenõu küsida). Vastati, et kooskõlastusringil tehakse tekstidesse mitmesuguseid keelelisi parandusi. Põhiliselt puudutavad parandused terminoloogiat, aga lausestust ja teksti arusaadavust (ei olnud täpsustatud). Kõik vastanud arvasid, et keelelisi parandusettepanekuid tuleb ja enamasti saab arvestada. Sellised vastused osutavad, et keeleteoimetaja tööd osataks hinnata.

4.3. Ametkonna ja kodaniku suhtlus

Ministeeriumid jm riigiasutused peavad avaliku teabe seaduse^{xx} §28 lõike 1 kohaselt avalikustama oma veebilehel väga mitmesugust oma ülesannetega seotud teavet oma põhimäärusest ning töötajate ametijuhenditest ja kontaktandmetest kuni erakonnaliikmete nimekirjade või asutuse tegevuse keskkonnaohtlikkust käsitlevate andmeteni. Suur osa teabest on ühesuunaline ja informeerivat laadi, osa on aga seotud ametkonna ja kodanike suhtlusega (asutusele esitatavate dokumentide vormid ja nende täitmise juhendid, andmed üldkasutatavate teenuste kohta).

Suur osa ametkonna ja inimeste suhtlusest on korraldatud blanketisuhtluse vormis. Blankettide abil saab ametkond korraldada suhtlust tõhusalt, sest otstarbekalt koostatud blanketivorm võimaldab ametkonnal saada teda huvitavat teavet kätte ühtlustatult, struktureeritult ja kergesti töödeldaval kujul. Blanketivormiga ettemääratud suhtlus loob ka sümmeetriat erinevate täitjate vahel, tasandades individuaalsed erinevused – erinevaid käekirju ühtlustab näiteks nõue kirjutada trükitähtedega või võimalus täita vorm elektrooniliselt, etteantud valikud võrdustavad inimesi, kellel on erinev kogemus kirjutamisel või ametkondadega suhtlemisel.

Ametkonna ja inimeste suhtluse korraldust ning blankettide hulka, koostamis- ja kasutamispõhimõtteid on selgitatud Maksuameti, Sotsiaalkindlustusameti, Keskhaigekassa, Rahvastikuregistri, Kodakondsus- ja Migratsiooni ameti, Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Ameti ning I ja II astme kohtute näitel. Valitud on asutused, mille funktsioonid eeldavad tihedat suhtlust inimestega.

Eesti asutused püüavad hõlbustada suhtlust inimestega, formaliseerides seda blanketivormidesse (nt Keskhaigekassal 15 blanketivormi, Kodakondsus- ja Migratsiooni ametil 30, kavas vähendada 15le, I ja II astme kohtutel ~ 30). Vabas vormis avaldusi vms kasutatakse harva. Vajalikud vormid on esitatud Interneti koduleheküljel, kus inimestel on võimalik nendega tutvuda ja neid täitmiseks välja printida. Suund on elektroonilisele andmevahetusele – üha lisandub Internetis täidetavaid blankette (e-Maksuamet, Sotsiaalkindlustusameti pensione ja toetusi käsitlevad vormid). Esmakordselt on ühtsed blanketivormid kohtutel. Kõik kohtudokumendid on kättesaadavad ka Justiitsministeeriumi koduleheküljel ning edaspidi kavatsetakse need teha ka Internetis täidetavaks.

Blanketivorme koostades lähtutakse nõutavate andmete valikul asjakohastest Eesti õigusaktidest. Sageli on tegu varasemate vormide ajakohastamisega. Enamikus asutustes on vormide koostamisel andmete valiku, kujunduse ja paigutuse osas võetud eeskujul välismaalt – Sotsiaalkindlustusamet arvestab EL määrustega ning võtab eeskujuks EL blankette, Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni amet Soome ja Saksa blankette, Maksuamet Skandinaavia tuludeklaratsioone, kohtudokumentide koostamisel on võetud aluseks ka nõukogudeaegseid venekeelseid blankette. Blanketivorme kaasajastatakse vastavalt seaduste muutmisele.

Ametlikult ei ole korraldatud blankettide testimist ega nende arusaadavuse või kasutajasõbralikkuse kontrolli. Koostamise ajal testitakse vorme mitteametlikult kolleegide ja tuttavate peal (Maksuamet, Keskhaigekassa, Kodakondsus- ja Migratsiooniamet). Kaudne positiivne tagasiside on see, kui blankettide täitmine ei ole tekitanud kasutajatele probleeme (Sotsiaalkindlustusamet). Tekkinud probleeme analüüsides on koostatud juhendeid vormide täitmiseks (Kodakondsus- ja Migratsiooniamet) ning muudetud vorme kasutajasõbralikumaks (Keskhaigekassa, Maksuamet). Kohtudokumentide koostamisel võeti arvesse kohtunikelt saadud tagasisidet.

Enamik küsitletud asutustest oli vormide koostamisel kasutanud ka keelenõuannet – selle ministeeriumi keeleteoimetajat, mille valitsemisalasse asutus kuulub, oma asutuses töötavat filoloogit. Üksnes kohtudokumentide vormide ettevalmistamisel ei kasutatud keelenõustajat.

Esialgne uuring näitab, et ametkonna ja inimeste suhtluse korraldamisel lähtutakse eelkõige ametkonna huvidest. Ei testita töökorralduse arusaadavust ja kasutajasõbralikkust ning inimestelt saadakse vaid tagantjärele kaudset tagasisidet (kas tekib suhtlustakistus, kas neist antakse märku). Blanketivormide kasutamine ning nende võimalikult kättesaadavaks tegemine peaks ametkonna ja inimeste suhtlust üldiselt hõlbustama. Ametkondliku suhtluse probleemistik nõuaks põhjalikumalt käsitlemist, et selgitada, kas ja kuidas on vaja parandada suhtluse tõhusust, arusaadavust või adressaadisõbralikkust ning milline on keelelise tegevuse ja keelekasutuse osa ametkonna ja inimeste suhtluses.

Nii blanketivormide kui muude dokumentide koostamist oleks vaja keskselt koordineerida ja kontrollida, et tagada nende ühtsus ja vastavus eesmärgile. See tähendab ka, et keerukamate dokumentide puhul tuleb anda teksti ülesehituse ja struktureerimise juhised. Näiteks peavad kohalikud omavalitsused küll vastavalt kohaliku omavalitsuse korralduse seadusele^{xxi} koostama ja vastu võtma arengukava, kuid selle koostamispõhimõtteid ja struktuuri ei ole

täpsustatud. Tulemuseks on erineva abstraktsusastmega dokumendid, mis sageli ei täida oma otstarvet, esitades piirkonna strateegilise planeerimise kava asemel investeeringute nimekirja.

Uue karistusseadustiku, täpsemalt väärteomenetluse seadustiku^{xxii} kohaselt saavad kohalikud omavalitused ja mitmed riigiasutused (nt Tarbijakaitseamet) esmakordselt volitused menetleda kohtuvälise menetlejana erinevaid asju. Väärteguisid, mida kohalikes omavalitsuses menetlema hakatakse, on väga erinevaid, nt kauplemisloata kauplemine, alkoholi müük ilma vastava loata, koolikohustuse täitmata jätmine jne, ning need kohustused tulenevad erinevatest seadustest. Nimetatud menetluse ühtset korda ja vorme ei ole aga esitatud.

Vormide puhul on eriti tähtis, et kodanik saaks aru oma õigustest ja kohustustest. Samuti ei tohi ametnik teha menetluses vigu, sest kui otsus kaevatakse edasi, peab ta riigivastutuse seaduse järgi maksma kohtukulud. Kui seadusandja paneb varasema kogemusega asutustele ja ametnikele kohtuvälise menetluse kohustused, nägemata ette selgeid juhiseid ja vorme konkreetsete väärtegude kaupa, kaasneb sellega oht, et vormid jäävad üldse koostamata (hakatakse kogu menetlust vältima ja lepitakse väikeste trahvidega) või oskamatult koostatud vormid on mitmeti tõlgendatavad, nende keeleline kvaliteet ja sellest tulenevalt ka arusaadavus ei ole tagatud.

5. Valdkonna keele kirjeldus

5.1. Terminoloogia

Kuna õigus- ja haldustekstid käsitlevad väga paljusid valdkondi, ei sisalda need üksnes õigus- või haldusterminoloogiat, vaid ka teiste valdkondade oskussõnu. Õigusaktides kasutatava sõnavara võib tinglikult jagada kolme rühma: üldkeele sõnad, aktiga reguleeritava valdkonna terminid, õigusterminid.

Õigusterminite kohta on sõnastatud järgmised nõuded:

- 1) termini üldtuntus ja üldtunnustatus – seadustekstis tuleb kasutada üldlevinud termineid, eriti õigusaktides, mis on suunatud laiemale ringkonnale; tuleb vältida termineid, mis ei ole juurdunud, põhjendamata terminoloogilisi uuendusi ja võõrsõnaliste terminite kasutamist;
- 2) termini täpsus – kasutatud termin peab täpselt ja täielikult edasi andma sellega tähistatud mõiste sisu ja tähenduse; termin ei tohi olla mitmetähenduslik ega võimaldada erisugust tõlgendamist;
- 3) terminoloogia autonoomia – terminile võib täpsuse huvides anda üldkeelest erineva tähenduse;
- 4) termini ühtsus – õigusaktis tuleb termineid kasutada vaid ühes tähenduses ja sama mõistet tuleb tähistada sama terminiga kõigis sama valdkonda reguleerivates õigusaktides;
- 5) terminoloogia süsteemsus – sisult lähedasi mõisteid tuleb tähistada keeleliselt sarnaste sõnadega;
- 6) terminoloogia iseseisvus – õiguskeelel on oma oskussõnavara, kuid mõnikord on õigustekstides vaja kasutada ka üldkeele sõnu või üldtunnustatud termineid tavakasutusest erinevas tähenduses; sel juhul tuleb õigusaktis esitada termini legaaldefiniitsioon, millega määratletakse termini õiguslik sisu. (Merusk jt 1999, Mõttus 1997)

Ka õigusterminoloogiatöös on rõhutatud süsteemsuse põhimõtet – terminid moodustavad terminisüsteeme, mis peavad olema vastavuses nende aluseks olevate süsteemsete nähtuste ja mõistetega ning kooskõlas teiste samas valdkonnas kasutatavate terminitega (Kask, Kull 1996, Kask 1996). Enamik käsitlemist leidnud terminoloogiaprobleeme on seotud nimelt eksimustega süsteemsuse põhimõtte vastu. Õigusharuti on enam käsitletud karistusõiguse,

pärimisõiguse, võlaõiguse ja tööõiguse terminoloogiat. Eraldi on analüüsitud põhiseaduse terminoloogiat.

1. Sisulisi ja terminoloogilisi ebakõlasid tekitavad mõisted, mille tähistamiseks on eri seadustes kasutatud eri termineid (nt maaõiguse terminid *sihtotstarve*, *majanduslik eesmärk*, *majanduslik otstarve*, *kinnisasja kasutamise otstarve*, *kasutamise juhtfunktsioon*).
2. Seaduste arusaadavusele ei tule kasuks ka mitmetähenduslikud terminid. Üks enim käsitlemist nõudnud näide on asjaõigusseaduse terminid *omand* ja *pant*, mida on lisaks tavapärasele (omanduses olev või panditud asi) kasutatud ka *omandiõiguse* ja *pandiõiguse* tähenduses. Lisaks mitmetähenduslikkusele eksib selline kasutus termini süsteemsusnõude vastu ning on vastuolus keeleloogika ja sõnatuletuse põhimõtetega (vrd *pärand* = *pärandamise* tulemus, mitte *pärandiõigus*). Üldise keelekasutusega on vastuolus ka näiteks *ettevõtja* nii füüsilise kui juriidilise isiku tähenduses – *ettevõtte* on majandusüksus, mille kaudu *ettevõtja* (nt äriühing) tegutseb. Üldkeeles füüsilist isikut tähistavat tegijanime tuleb vastavalt äriseadustikule õiguskeeles kasutada ka kontekstis *ettevõtja likvideerimine*.
3. Terminoloogilise täpsuse nõudega liialdamine võib viia mõistete ületäpsustamiseni, mis ei tule kasuks arusaadavusele (nt *teenistus*-, *töö*- ja *ametisõidud* pro *töösõidud*; *töölähetus*, *teenistuselähetus* ja *ärialane lähetus* pro *töölähetus*). Kui lähedaste mõistete tähistamiseks kasutatakse sama tüve tuletisi, tekib oht, et paronüüme hakatakse segi ajama (nt paronüümpesad *hüve*, *hüvis*, *hüvitis*, *hüvitus*; *ühendus*, *ühing*, *ühisus*, *ühistu*).
4. Terminivariantidest peetakse üldiselt lubatavaks oma- ja võõrtermini ning grammatiliste sünonüümide koosinemist (nt bilateraalne ~ kahepoolne, majanduslikud huvid ~ majandushuvid). Ometi on erinevates õigusaktides hulgaliselt tarbetuid terminivariante (nt *kvaliteeditunnistus/kvaliteedisertifikaat*/ *kvaliteeditõend*, *kuusissetulek/kuutasu/kuutöötasu*, *hoiuarve/hoiukonto*, *asukohamaa/asukohariik*). Põhjendamatud on ka sõnatuletuslikud variandid (nt *autorlus/autorsus*, *aastahüvitus/aastahüvitis*, *järelmaks/järelmakse*, *peitevara/ peitvara*, *koormis/koormatis*) ning vastuoluline liitsõnatarvitus (nt *kassatsioonikaebus/kassatsioonkaebus*, *pärandkultuurimaastik/ pärandkultuur-maastik*). Ebaühtlust suurendavad erinevused sõnade kokku- ja lahkukirjutamisel (nt arvestuslik vaesuse piir ~ arvestuslik vaesuspiir, liikluse järelevalve ~ liiklusjärelevalve). On terveid terminisarju, kus kokku- ja lahkukirjutamine on ebaühtlane (nt terminid põhisõnadega *leping*, *tehing*, *nõue*, *tingimus*,

kord, menetlus, süsteem, luba, õigus jms). Kuigi enamasti tuleks soosida kompaktsemaid liitsõnavariante, võib nende järelemõtlematu rakendamise tagajärg olla termin, mille tähendusstruktuur ei ole loogiline (nt *dokumentide hävitamiskord* pro *dokumentide hävitamise kord*, *eluruumi kasutamiseõigus* pro *eluruumi kasutamise õigus*).

5. Kuigi oma- ja võõrtermini paarid kuuluvad lubatavate variantide hulka ning paljudel võõrterminitel on eesti keeles täpne vaste olemas, kasutatakse tekstides rahvusvahelise suhtluse ja tõlketekstide mõjul sagedamini automaatselt võõrtermineid (nt *adopteerima* pro *lapsendama*, *identifitseerima* pro *kindlaks tegema*, *legaalne* pro *seaduslik* jne). Omaterminite kasutamine suurendaks teksti arusaadavust. Oma- ja võõrsõnu on ka püütud tähenduslikult eristada, eelistades terminina võõrsõna (vt *garantii* ~ *tagatis*, *aksept* ~ *nõusolek*, *heakskiit*).

5.2. Valdkonna tekstide kvaliteet

1. **Õigekirja- ja kirjavahemärgivigu** on vähe seadustekstides, nende hulk suureneb ning tekstide tase muutub kirjumaks alamate aktide (nt omavalitsuse määrused ja korraldused) puhul. Probleeme tekitavad *lik-* ~ *likkus*-lõpulised sõnad, kokku- ja lahkukirjutamine (*ne-* ja *line*-omadussõnad, nt *kahe-nädalane* pro *kahenädalane*) ning suure ja väikese algustähe kasutamine, eriti õigusaktide ning allasutuste nimetuste puhul (nt *Haridusministeeriumi Raamatupidamisbüroo* pro *raamatupidamisbüroo*).

Ebaühtlus valitseb õigusaktide nimetuste kirjutamises. Keelekäsiraamatud annavad kaks võimalust: väike algustäht või suur algustäht ja jutumärgid. Riigi Teatajas avaldatavates Riigikogus vastuvõetud seadustes kasutatakse esimest, valitsuse määrustes teist võimalust. Vaidlus ühe kirjaviisi ainuvalitsevaks tunnistamise kohta (vt Sõlg 2001, Ingar 2001, Kull 2001) ei ole andnud tulemust. Et kumbki institutsioon lähtub oma normitehnika eeskirjadest, tuleks traditsiooni muutmiseks üht neist muuta. Soovitavaks võib pidada väikese algustähe kasutust lühemate seadusenimetuste, rahvusvaheliste lepingute ja konventsioonide ning alamate normdokumentide puhul (nt keeleseadus, autoriõiguse Genfi konventsioon, liikluseeskiri) ning suur algustäht ja jutumärgid pikemate pealkirjade puhul, mis ei ühildu süntaktiliselt liigisõnaga (nt valitsuse määrus “Eesti kirjakeele normi kehtestamise kord”). Alamates aktides ja õiguskäsiraamatutes esineb sageli hoopis kolmas, inglise keele mõjuline esisuurtähe mall (nt *Avaliku teenistuse seadus*, *Töölepingu seadus*). Ka lepingute liigse

esisuurtähekasutuse taga võib aimata inglise keele eeskju (nt *käesoleva Lepingu Pooled, Lepingu Objekt, Tööandja, Töövõtja*).

Liitsõnade korduva ees- või järelosa ärajätmisel kipub ununema sidekriips (nt *sünniaasta ja kuu pro sünniaasta ja -kuu, kinnistu ostu-müügi ja asjaõigusleping pro kinnistu ostu-müügi- ja asjaõigusleping*). Koma kasutamises eksitakse harva. Kõige sagedamini puudub koma kõrvallause lõpust sidesõnade *ja, ning, ega* või *kui ka* eest, ka kiilud ei ole alati komadega eraldatud.

Õigekeelsusnormide vastu eksitakse ka kuupäevade kirjutamisel, lühendite ja isikunimede käänamisel, vene isikunimede transkribeerimisel. (Heinberk 2000, Alasi, Vettik 1997)

2. Nominaalstiil ja stampväljendid kui “juriidilise või ametliku keelekasutuse” tunnus.

Kuigi õigus- ja halduskeele kui eesti kirjakeele allkeelte erivahendiks peaks olema ainult sõnavara spetsiifiline osa – erialaterminid – ning ülejäänud keelevahendid peaksid pärinema neutraalsest kirjakeelest, sisaldavad tekstid ometi oma väljendeid ja grammatikat seal, kus see ei ole põhjendatud. Keelekorraldajad on korduvalt tauninud nominaalstiili liigset kasutamist õigus- ja halduskeeles. Keelekorraldajate korduvad tähelepanujuhtimised on kohati vähendanud seadustekstide nominaalsust, kuid alamates õigusaktides ja haldusdokumentides elab see sageli visalt edasi (Heinberk 2000, Rätsep 2002, Karbik 2002, Neppo 2002). Nominaalstiili, pseudotäpsust taotlevate tühiväljendite (*antud, käesolev, teatav, vastav, konkreetne* jms) ja ebasoovitavate konstruktsioonide (nt *-lt-, -ne-, -lik-, -line-*liidete ülekasutus jms) elujõud osutab sellele, et tekstide koostajad tajuvad sellist väljendust ametliku ja asjakohasena ning ei ole valmis sellest lihtsama ja selgema kasuks loobuma. Paberliku väljenduse püsimit soodustavad ka tekstiloometavad – uusi tekste koostatakse väljakujunenud otsuse-, määruse-, käskkirja-, ametikirja- jm mallide eeskujul. Nominaalstiili kasutamine on mõnel puhul ka õigustatud terminiühitsuse säilitamise huvides, näiteks lauses *Ühing likvideeritakse pankrotimenetluse algatamisega*, pääseb mõjule terviklik õigustermin *pankrotimenetluse algatamine*, mis läheks kaotsi pöördelise verbivormi kasutamisega (... *siis, kui algatatakse pankrotimenetlus*) (Oksaar 1999:204).

Nominaalstiilist rääkides on enamasti keskendutud semantiliselt tühjade verbide tarbetule kasutamisele (liigsõnalisus, nt *tunnistatakse kehtivuse kaotanuks pro tunnistatakse kehtetuks, ravikindlustusega hõlmamata isik pro ravikindlustuseta isik*) ning toodud näiteid tühivõrgiga nimisõnafaaside kohta, mida oleks arukas vältida (nt *teostama, toimuma, kuuluma, tagama,*

vajama jne, vt Mäearu 1996, AK 2000:114-121). Nominalisatsiooni tõsisemad tagajärjed on teised.

2. Tekstide keerukus väljendub erineval tasemel – leksikaalsel, süntaktilisel, tekstuaalsel, kontekstuaalsel ja kasvõi tüpograafilisel. Õigus- ja haldustekstide puhul on siiani uuritud üksnes süntaktilist keerukust, kuigi teksti arusaadavust ning otstarbekust mõjutavad vähemalt sama tugevalt ka selle tekstiomadused ja eriti kontekstisidusus. Viimast käsitlevad kaudselt etteheited sõnasõnalise tõlkimise vastu ning üleskutsed arvestada kohaliku õiguskultuuri eripära. Loetavusuuringutega on selgitatud, et arusaadavaks peetakse teksti, kus tegusõnade osatähtsus on suur (19–29%). Uuringute tulemused viitavad ka sellele, et lugeja ei võta teksti vastu mitte üksiksõnade, vaid mitmest sõnast koosnevate fraaside kaupa. Mõttelõikude pikkuse määrab inimese operatiivmälu maht (5-8 ühikut). Nominaalsus (teo- ja omadusenimetused tegusõnade asemel) muudab teksti staatilisemaks ja abstraktsemaks ning selle lugemise ja mõistmise raskemaks. Võivad tekkida pikad nimisõnafraasid, kus laiendite vahelised tähendussuhted jäävad segaseks. (Kasik 1995:17-18). Näide:

*/.../ *arvutatakse töövõimetuslehel märgitud töövabastuse alguspäeva kalendrikuule eelnenud kuuel kalendrikuul tööandja poolt kindlustatule arvestatud sotsiaalmaksuga maksustatud tulu liitmisel ning saadud summa jagamisel selle perioodi (kuue kuu) kalendripäevade arvuga.*
(Ravikindlustusseaduse § 10 lg 1)

Eesti õiguskeeke kvantitatiivne uurimine näitab, et nii seaduste kui alamate aktide keele nominalisatsioonitase on kaks korda kõrgem kui teadustekstidel, neli korda kõrgem kui ajakirjanduskeelel ning koguni kaheksa korda kõrgem kui igapäevasel meilisuhthelusel (Kerge 2002:37).

Seadusteksti keerukust võiks põhjendada teksti täpsusenõudega. – mida täpsem ja spetsialiseeritum (*the more specialized*) on tekst, seda rohkem on temas nominaalfraase ja seda vähem verbe (mitmele uurimusele toetudes Koskela 1998: 159). Kummatigi on süntaktilise keerukusega asi pahupidi: seadusteksti keerukus ületab kõigilt oma parameetritelt õiguse oskuskeelt ega ole seega kuidagi juriidika, vaid nimelt seaduste eripära (Kerge 2002:37).

Eesti algupäraste ja tõlkeaktide võrdleva analüüsi esialgsete tulemuste põhjal võib aga öelda, et pikad nominaalfraasid on iseloomulikud üksnes Eesti õigusaktidele, tõlkeaktides kasutatakse enam kõrvallausekonstruktsiooni (Metslang 2002).

Lause pikkus ja süntaktiline keerukus on teised olulised teksti mõistetavust mõjutavad tegurid nominalisatsiooni kõrval: mida pikem ja enam liigendatud lause, seda vähem tõenäoline on tema kiire hõlmatavus. Õigustekstid koormavad lugeja operatiivmälu pikkade täiendifraaside või üksteisesse paigutatud lausetega, mida ei ole võimalik mõista enne, kui jõutakse põhisõnani. Eesti õigusaktide laused on keskmiselt kaks korda pikemad ja süntaktiliselt kolm korda keerukamad kui ajakirjandus- ja teadustekstide laused ning ligi neli korda pikemad ja keerukamad igapäevasuhtluse lausetest. Eesti, Saksa ja Soome autoriõiguse võrdluses ilmneb eesti õiguskeele süntaksi saksapärasus. Saksa süntaks peaks üldiselt olema keerulisem eesti omast. See tähendab, et saksakeelset seadusteksti on lugejaharjumiste erinevuse tõttu lihtsam vastu võtta kui eestikeelset, mille taustal on kuni kaheksa korda lihtsam kirjalik igapäevakeel. Soome seadustekst seevastu oli oluliselt lihtsam, eriti nominaalsuse osas. (Kerge, Vungis, Jaaniks 2002). Kohalike omavalitsuste õigusaktide tekst võib autorist sõltuvalt osutada Eesti seadustest keerukamaks (Valga Maavalitsuse õigusaktidest Karbik 2002).

Kohtudokumentidele on iseloomulikud ülipikad laused, milles esitatakse kogu menetluse kirjeldus ühe lausena, nt

Analüüsides antud asja kohtulikul eeluurimisel kogutud tõendeid nende kogumis kohus leiab, et kohtualusele on süüdistus kvalifitseeritud õigesti, kuna kohtualusel ja kannatanul ei olnud omavahel konflikti ja kannatanu ei rünnanud kohtualust – seega polnud kohtualusel hädakaitse seisundit, üksnes oletus, et kannatanu võib kohtualust rünnata ei anna alust kohtualusel tegutseda hädakaitse seisundi tunnuste alusel, kohtumeditiinilises ekspertiisis on toodud löökide arv, suund ja iseloom – millised kohtualune on löönud kannatanule – kannatanu elutähtsatesse piirkondadesse – pähe – viitab sellele, et kohtualune pidi aru saama oma teo tagajärgedest, ka on kohtualuse poolt põhjustatud kahju- kannatanu surm suurem kannatanu tegevusega põhjustatud kahjust.

Sellist esitust ei ole võimalik põhjendada muude argumentidega peale traditsiooni. Sageli on lause pikkus kohtulahendites ja –protokollides kombineeritud kohmaka sõnastuse, venemõjuliste stampväljendite, sõnajärjevigade ja muude keelekonarustega (Tiislär 2002, Lindmäe 1996).

3. Ka **sõnajärjeprobleemid**, mida esineb igat liiki õigus- ja haldustekstides ning eriti kohtulahendites, muudavad teksti keerukamaks ja raskesti mõistetavaks. Peamised sõnajärjevead tekivad sellest, et grammatiliselt ja tähenduslikult seotud sõnad ja fraasid paigutatakse lauses üksteisest kaugemale. Väara paigutuse tagajärjed on kummalised tähendusseosed ja mitmetimõistetavused (nt /.../ **kohtualuse poolt on toime pandud tahtlikult teise astme kuritegu*). Laiendi ja põhisõna vahele sattunud kõrvallaused ja kiilungid või juhtumid, kus relatiivlause ei laienda vahetult selle ees paikneva sõna, muudavad teksti

raskesti mõistetavaks ning tekitavad samuti väärseoseid (nt **Kohus leiab, et vaatamata kuriteo tehiooludele – tahtlikult kahe löögi teostamine noaga kannatanule kõhu piirkonda isikliku tüli ajendil –, on kohtualuse suhtes, kes puhtsüdamlikult kahetseb toimepandut, töötab, on kohtulikult karistamata, omab positiivset iseloomustust, karistuse eesmärke võimalik saavutada teda ühiskonnast isoleerimata.*). Kohtulahendites ja –protokollides rikutakse sageli V2-reeglit ning paigutatakse verb lauses tahapoole (nt **02.juunil 1995 Viru Ringkonnakohus tühistas Lääne-Viru /.../*). Sellise kasutuse puhul võib oletada vene keele mõju, sest V2-reegli rikkumist tuleb kõige sagedamini ette vene keelest tõlgitud kohtudokumentides (Tiislär 2002:17).

4. Aegade kasutamine. Põhiprobleemid on lihtmineviku ülekasutamine ja oskamatus valida minevikuaega, nt *Sundvõõrandajal on õigus sundvõõrandatud kinnisasja tagastamisele ka siis, kui pooled sõlmisid sundvõõrandatud kinnisasja ostu-müügilepingu.* Seadustekstid kuuluvad normivasse tekstitüüpi, mille põhiline ajavorm on olevik. Seega tuleb ka minevikusündmused siduda olevikuga, kasutades täisminevikku. Lihtminevikku võib esineda uurimisdokumentides või kohtuotsustes, mis sisaldavad sündmuste kirjeldusi, nt */.../ kohtualune lõi maaslamavat kannatanut kaks korda tugevasti jalaga turja piirkonda.* Ajasuhted jäävad ebamääraseks ning teksti täpsus kannatab, kui sündmust väljendatakse tegusõna mine-tuletisega alaleütlevas käändes, nt *Seaduse rakendamisel muudetakse Riigikogu kodukorra seadust.* (Metslang 1997)

Lisaks eespool käsitletud teemadele on keeleteoimetajad, -korraldajad ja uurijad järjekindlalt juhtinud tähelepanu tekstidest leitud korduvatele ühildumis- ja sõltumusvigadele, oleva, alaleütleva, alalütleva ja saava käände liigtarvitusele, stiilivigadele (sõna-, sõnatüve-, liite- ja käändelõpukordus) ja vaegsõnasusele.

6. Valdkonna mõjukeeled

Valdkonna mõjukeeli võib käsitleda kahest vaatepunktist: seadusloomes tegevate ning täite- ja kohtuvõimu asutustes töötavate inimeste eesti keele oskus ja selle võimalik mõju õiguse ja halduse keelele ning võõrkeelte mõju õigus- ja haldustekstidele. Eestikeelsuse õiguslikku aspekti ning valdkonnas tegutsevate inimeste keeleoskust on käsitletud peatükis õigusaktide seosest valdkonna keelekasutusega (vt lk 10-24). Seal on esitatud ka keeleinspektsiooni andmed õiguse ja halduse keelega seotud keelenõuete eiramiste kohta. Puudub statistika selle kohta, kui palju töötab Eesti täite- ja kohtuvõimu asutustes inimesi, kes räägivad eesti keelt võõrkeelena, ning milline on nende eesti keele oskuse tase. Ei ole ka uuritud, milline on mitte-eestlastest täite- ja kohtuametnike või volikogude liikmete keelekasutus ning selle mõju eesti ametikeelele või millised on õiguse ja halduse valdkonnas töötavate mitte-eestlaste keelehoiakud eesti keele suhtes.

Võõrkeeled avaldavad õigus- ja haldustekstidele mõju kolmel viisil:

- 1) terviktekstide tõlkimisel (nt originaalis inglisi- või prantsuskeelsete EL õigusaktide jm dokumentide tõlkimine eesti keelde);
- 2) juhul, kui võõrkeelne tekst on aluseks eestikeelse koostamisel (nt Eesti õigusaktide vm dokumentide koostamine võõrteksti eeskujul);
- 3) juhul, kui eesti keel ei ole teksti koostaja emakeel ning ta ei valda seda piisavalt.

6.1. Vene keele mõju

Nõukogude okupatsiooni ajal ahenes eesti keele funktsionaalne kasutusala tunduvalt. Mitmed valdkonnad olid läbinisti venekeelsed (nt sõjandus, välispoliitika, diplomaatia). Õigus ja haldus kuulusid valdkondade hulka, mis olid allutatud üleliidulisele venekeelsele tsentraliseeritud juhtimisele ja kus peamiseks asjaajamiskeeleks oli vene keel. Kuni 1989. aastani olid Eesti (siis ENSV) õigusaktid jm juriidilised dokumendid enamasti tõlked vene keelest. Eesti keelekorralduses on tõlkimisel lähtutud varem ja lähtutakse ka nüüd põhimõttest, et väljendustasand peab võimalikult täpselt katma sisutasandit, s.t eesti keelde tõlkides tuleb arvestada eesti keele võimalusi ja eripära. Nõukogude ajal oli seaduste tõlkimisel soovitatav lähtuda minimaalse lahknevuse printsiibist. See mõjutas põhiliselt oskussõnakasutust, aga koos mõistestike, s.o sisutasandiga võeti palju üle ka väljendustasandil. Tõlkimisel tuli taotleda lähedust vene terminitele ning tõlkida vene keeles

esinevad võõrterminid ka eesti keeles võõrterminiteks. Kuna vene keeles on võõrsõnu suhteliselt enam kui eesti keeles, avaldus vene keele mõju ka võõrterminite hulga suurenemisena. Eesti keelde jõudis ka hulk keele struktuuriga sobimatuid tõlkelaene, venemõjulisi väljendeid, lause- ja eessõnakonstruktsioone, millest osa on keelehooldajate selgitustöö tulemusel välja juuritud, aga osa praeguseni aktiivses kasutuses (nt *aruandlus*, *ettevõtlus*, *seadusandlus* vastavalt aruannete, ettevõtete, seaduste kogumina, *sisse viima*, *välja selgitama*, *välja tooma*, *ümber vaatama*). Seni on paralleelses kasutuses toortõlkelisi väljendeid, millel on olemas keelepärasemad vasted (nt *töö kohakaasluse alusel* pro *kohakaaslustöö*, *ametialane koolitus* pro *ametikoolitus*, *kutsekoolitus*). Vene keele mõju võib oletada ka *lik-*, *line-* ja *ne-*liiteliste täiendikonstruktsioonide kasutamises keelepärasemate ja kompaktsemate liitsõnade asemel (nt *teaduslik informatsioon* pro *teadusinfo*, *teenistuslik järelevalve* pro *teenistujärelevalve*, *regulatiivne norm* pro *regulatsiooninorm*). (Erelt 2000, Siigur 2000)

Vene keele mõju on kõige tuntavam kohtukeeles, kus kohati kasutatakse nõukogude ajal venekeelsete dokumentide eeskujul koostatud otsusevorme. Kohtusüsteemis avaldub vene keele mõju mitte ainult eeskujutekstide, vaid ka tõlkemõjudena. Mõnede Ida-Eesti kohtute peamine töökeel on vene keel (vt lk 23-24). See tähendab, et kohtulahendid vormistatakse algul vene keeles ning tõlgitakse siis eesti keelde. Kiirustades ning ebaprofessionaalselt tehtud tõlgete puhul on vene mõju tunda eelkõige sõnajärjes (vt keele kvaliteet lk 40-41).

1995.-1996. ja 2001. aasta kohtulahendite võrdlus näitab, et tekstide keele kvaliteet on paranenud (Tiislär 2002:31). Seda saab seletada kohtudokumentide koostajate (ka nende, kelle emakeel ei ole eesti keel) keeleoskuse paranemisega ning võib arvata, et protsess jätkub. Võib ka oletada, et ka kohtulahendite avaldamine kohtute veebilehtedel mõjub distsiplineerivalt ning paneb keelekasutusse tähelepanelikumalt suhtuma.

6.2 Inglise, saksa, prantsuse ja soome keele mõju

Taasiseseisvumisega muutus Eesti keeleline orientatsioon. Vene keele asemel sai esmatähtsaks võõrkeeleks inglise keel, tihedate poliitiliste, majandus- ja kultuurisidemete tõttu suurenes ka soome keele mõju. Alates 1989. aastast võib rääkida iseseisvast eestikeelsest õigusloomest. Samal ajal vene keele mõju vähenemisega on järsult suurenenud peamiselt inglise, aga ka saksa, prantsuse ja soome keele mõju. Soome keele mõju on suurem haldussüsteemi, kohalike omavalitsuste sõnavara puhul (Erelt 2000).

Tormilise õigusloome ning eurointegratsiooni koosmõjus on eriti pärast 1995. aastat (Eesti EL kandidaatriigiks) järsult suurenenud inglise keele ja EL tekstiloometavade mõju eesti õiguse ja halduse keelele. Kuna taasiseseisvunud Eestis võeti suund kontinentaalsele õigussüsteemile, on Eesti õigussüsteemi uuendades õigusaktide koostamisel sageli võetud eeskujuks vastavad Saksa seadused (nt võlaõigusseadus). Mitmeid Eesti õigusakte on koostatud EL aktide eeskujul (nt tolliseadus). Eesti eelnõude ettevalmistajate suure töökoormuse, ajanappuse, kogemuste puuduse jms tõttu on mitmetes eelnõudes kasutatud toortõkelisi löike saksa või inglise keelest. Kuna tõlkijateks on enamasti tõlkekogemusteta juristid või muud eksperdid, on tihti tagajärjeks võõrapärase lauseehitusega ning eesti keele loogikat eirav tekst, mis järgib lähteteksti struktuuri.

6.3. Euroopa Liidu tõlketekstid

6.3.1. Õiguslik taust ja tõlkemaht

1995. aastal sai Eestist ametlikult Euroopa Liidu (edaspidi EL) kandidaatriik. Eesti poliitiline siht ühineda ELga tõi endaga kaasa vajaduse tõlkida Euroopa Liidu õigusakte – EL *acquis communautaire*'i (õigusaktide kogumi) ülevõtmine on ühinemise tingimus. Reaalsuses tähendab ülevõtmine, et kõiki EL aluslepinguid ja määrusi kohaldatakse ühinemise hetkest otse, s.t tõlketekstidena ning direktiivides sisalduvad põhimõtted võetakse üle Eesti seadustesse. Ka viimasele tegevusele eelneb tõlkimine. Küsimusele "miks tuleb tõlkida" on loogiline vastus: Eesti riik ei saa kohaldada võõrkeelset seadust.

ELga ühinemisel saab ka eesti keel EL ametlikuks keeleks. Ametlike keelte võrdne staatus kehtestati 1958. aastal Euroopa Majandusühenduse määrusega nr 1. Muu hulgas on määruuses sätestatud tingimus, et kui liikmesriigi asutus või isik pöördub ühenduse institutsiooni poole, peab ta saama vastuse samas keeles. Teine samasisuline säte on Amsterdami lepinguga muudetud Euroopa Ühenduse asutamislepingu artiklis 21. Kolmas ja praktiliselt olulisim tõlkimist mõjutav asjaolu on see, et EL määrusi tuleb liikmesriikides kohaldada otse, s.o need saavad liikmesriigi seaduseks vastuvõtmise hetkel. Pärast Eesti ühinemist tõlgitakse õigusakte n.ö jooksvalt Euroopa Komisjoni juhtimisel.

2001. aasta Eestit käsitlevas Euroopa Komisjoni eduaruandes on esitatud ühinemise hetkeks tõlkimist vajav lehekülgede arv: see on 60–70 000 Euroopa Ühenduste Teataja (EÜT)

lehekülge. EÜT lehekülg tähendab umbes 1,3 standardlehekülge (1 lk = 1800 tähemärki). 2002. aasta sügiseks on tõlgitud umbes 42 000 EÜT lk.

Praegu ei ole võimalik ennustada, kui palju suureneb tõlgitavate EL tekstide hulk ning nende mõju pärast Eesti ühinemist. Võib oletada, et kui Eesti ühineb EL institutsioonide, programmide ja projektidega, kasvab tõenäoliselt mitmesuguste tõlkimist vajavate juhendite, aruannete, ülevaadete ja vormide hulk.

Eesti keelde tõlgitavate tekstide massi pärast ühinemist lasevad oletada mõned arvud. Komisjoni tõlketeenistuse statistika järgi toodeti 2001. aastal teenistuse 1170 tõlkija poolt kokku 1 268 255 tõlkelehekülge. Sellest 56,8% tekste olid originaalis ingliskeelsed, 29,8% prantsuskeelsed ja 4,3% saksa keelsed. Algselt soome keeles oli koostatud 0,6% tõlgitavatest tekstidest ehk 7177 lehekülge. Seevastu tõlgiti soome keelde 90 373 lehekülge. (Allikas: http://europa.eu.int/comm/dgs/translation/bookshelf/booklet_2002_en.pdf).

Kui võtta Soome kogemus aluseks Eesti kohta oletuste tegemisel, võib arvata, et umbes samasse suurusjärku langeb ka komisjoni juures tööle asuvate eesti tõlkijate tõlkeülesanne. Kuigi tõlkelehekülgede arv ei ole täpselt võrreldav Riigi Teatajas avaldatavate Eesti õigusaktide lehekülgede arvuga, on prognoositav tõlkeaktide maht (lisaks õigusaktidele ka koosolekuprotokollid, kavad jms) mitu korda suurem Eesti oma õigusloome mahust. 2001. aastal avaldati Riigi Teatajas 5200 lk riigikogu, presidendi ja valitsuse õigusakte, 2296 lk välislepinguid jm välissuhtlemise alaseid õigusakte ja teadaandeid (neist suur osa juba on tõlkeaktid), 1240 lk riigikohtu lahendeid ning 6038 lk valitsuse korraldusi, ministrite määrusi jm dokumente ja teadaandeid.

Tuginedes Rootsi ja Soome kogemustele oleks Eesti Euroopa Liiduga liitudes vaja 200 tõlkijat (Euroopa Komisjon + Euroopa Parlament + muud institutsioonid). Vastavalt Euroopa Komisjoni (EK) mitteametlikule informatsioonile vajab EK Eesti liitumisel 60 koosseisulist tõlkijat (40 Brüsselisse ja 20 Luksemburgi). Hiljem võib sellele arvule lisanduda 15 koosseisulist tõlkijat, kes töötavad Eestis. Seega vajab EK esialgsetel andmetel maksimaalselt 75 koosseisulist tõlkijat. Võrdluseks – praegu on EK Soome tõlkeüksuses 100 tõlkijat. EK taotlus on vähendada tõlkijate arvu ja muuta tõlkimine efektiivsemaks. Vajatavate mittekoosseisuliste ehk vabakutseliste tõlkijate arv pole teada. Euroopa Parlamendi (EP) hinnangul hõlmab iga uus keel EP kontekstis lisaks 124 inimest (muuhulgas tõlgid, tõlkijad, jurist-lingvistid (*lawyer- linguists*) – s.h. 20 tõlki, 35 tõlkijat, 5-6 jurist-lingvisti. (Haridusministeeriumi raport 2001:16)

6.3.2. Tõlketöö korraldus

Ühinemiseelne tõlkeülesanne on jaotatud Eesti Õigustõlke Keskuse (edaspidi EÕTK) ning ministeeriumide ja muude riigiasutuste vahel. 1999. aastal eurointegratsiooni kõrgemate ametnike nõukogu otsuse kohaselt vastutab EÕTK otse kohaldatavate õigusaktide tõlgete valmimise eest (s.o põhilepingud ja määrused).

EÕTK alustas tööd 4. septembril 1995. aastal. Inglise-eesti suunal tegeleb tõlkimisega umbes 50 inimest (Tallinnas ja Tartus), eesti-inglise suunal 10 inimest. EÕTKs on tegevusaastate jooksul koolitatud välja tugev tõlkijate, keele- ja õigustoimetajate ning terminoloogide koosseis, sõnastatud tõlkepõhimõtted (vt “Inglise-eesti õigustõlke käsiraamat”), loodud mahukas teksti- ja terminibaas (vt keelete ülevaade lk 78) ning koostatud sõnaraamatuid. Praegust töötajate arvu arvestades suudab EÕTK tõlkida 20 000 standardlehekülge EL õigusakte aastas. Et üle poole EL aktidest koostatakse inglise keeles ning selle oskajaid on Eestis prantsuse keele oskajatest märgatavalt rohkem, on EL tekstide tõlkimisel Eestis pragmaatilistel põhjustel valitud lähtekeeleks inglise keel (näiteks soomlased alustasid EL tekstide tõlkimist prantsuse keele baasil). Arvestades, et originaalis koostatakse EL tekste siiski sageli ka prantsuse või saksa keeles, tähendab see, et mõnikord on EL tekstide tõlkimisel tegu mitmekordse tõlkega.

EÕTK tööjõust ei piisa kõigi vajaminevate euroaktide tõlkimiseks. Suurema osa direktiivide ja mitmesuguste eeskirjade tõlkimise eest vastutavad vastava ala ministeeriumid, kes tellivad tõlkeid mujalt. Välislepingute ja konventsioonide tõlkimist korraldab kas välisministeerium või lepingu valdkonnaga seotud asutus. Ka Euroopa Kohtu lahendite tõlkimine ei ole keskuse ülesanne. Ministeeriumid ja muud riigiasutused, kes samuti EL õigusakte tõlgivad, on kohustatud tõlked saatma EÕTK andmebaasidesse. Seda ei ole tehtud järjepidevalt.

Pärast ühinemist on EL õigusaktide eestikeelsete tekstide (neid ei nimetata tõlgeteks, sest EL õigusaktid on kõigis keeltes võrdselt autentsed) ettevalmistamine Euroopa Komisjoni ülesanne. 2003. aasta jooksul algavad konkursid tõlkijate leidmiseks Brüsselisse ja Luxembourg'i ning tõenäoliselt otsitakse umbes 80 kirjalikku tõlkijat. (Jaanuaris 2002 töötas saksa keelde tõlkivas üksuses 154 tõlkijat, soome üksuses 84 tõlkijat; allikas: http://europa.eu.int/comm/dgs/translation/bookshelf/booklet_2002_en.pdf). Euroopa Liidu laienemise tulemusel muutub kindlasti Euroopa Komisjoni tõlketeenistuse töö: suurt töömahtu silmas pidades hakatakse tõenäoliselt rangemini vaatama, missuguseid tekste on vältimatult vaja tõlkida, missuguseid mitte. Kindlasti tuleb tõlkida vahetult kohaldatavad

õigusaktid (lepingud, määrused, direktiivid, otsused), tõenäoliselt piiratakse tõlketeenuste kasutamist mitmesuguste töödokumentide puhul (koosolekute protokollid, kavad jms).

6.3.3. EL õigusaktide tõlkimise spetsiifika

EL määrused ja direktiivid reguleerivad üksikasjalikult eri valdkondi: raamatupidamine, toll, äriühinguõigus, andmekaitse, põllumajandus, transport, keskkond, energeetika, statistika jne. EL õigusaktide eripära on standardstruktuur ja -terminoloogia, mis peab hõlbustama aktide mõistmist ja tõlgendamist ning millest kõigisse keeltesse tõlkimisel tuleb kinni pidada. Sisuline standardsus tekib terminite, fraaside, lausete, lõikude ja artiklite kordumisest eri aktides. On hinnanguid, mille kohaselt EL õigusaktides on umbes 25% kattuvat teksti. Kattuvad osad tuleks tõlkida sõna-sõnalt ühtmoodi. Inimmälule toetudes ei oleks see teksti mahtu arvestades reaalne. Tõlkimisel kasutatakse tõlkemäluga arvutiprogramme, kokku on lepitud korduvkeelendite tõlkemallid (vt Inglise-eesti õigustõlke käsiraamat lk 79, õigustõlkekeskuse teksti- ja terminibaas lk 76).

Need kaks asjaolu moodustavad õigustõlkimise eripära ja neist tulenevad ka kvaliteedinõuded: täpne ja kõigis tekstides ühtselt kasutatud terminoloogia ning lähtetekstis kattuvate tekstiosade ühtne tõlkimine ka sihtkeeles.

EL õigusaktidel on Eesti seadustest olulisi erijooni. Olulisim sisuline erinevus, mida tuleb ka tõlkimisel arvestada, tuleneb sellest, kelle suhtes õigusaktid on kohustuslikud. EL õigusaktid antakse kõigile EL liikmesriikidele; Eesti seadused mõistagi ainult Eestile. Sellest tekib tasandierinevus ka terminoloogias: EL õigusaktides kasutatavad mõisted võivad olla üldisemad, mis tähendab, et neile tuleb leida üldine ja kunstlikuna näiv vaste.

Teine oluline erinevus on vormiline: EL õigusaktide ülesehitus erineb Eesti seaduste ülesehitusest. Erinevalt Eesti õigusaktidest on EL omadel preambul, mis sisaldab volitusi ja põhjendusi. Preambul, mis Eesti seadustega harjunud inimesele võib paista pika ja lohiseva sissejuhatuseks, selgitab õigusakti tausta, eesmärgi ja soovitavaid tulemusi.

Kolmas eripära tuleb EL õigusaktide väljatöötamismehhanismist: õigusakti eelnõu valmib liikmesriikide esindajate koostöös. Mida tundlikum valdkond, seda enam võib oletada poliitilisi kompromisse, mis omakorda väljenduvad meelega uduses ja mitmeti mõistetavas sõnastuses.

EÕTK tõlkepõhimõtetes rõhutatakse sisu korrektset edasiandmist, teksti loogilisust, vastavust kirjakeele normile, keelepuhtust ja korrektset stiili ning terminoloogia täpsust ja vastavust (vt www.legaltext.ee, inglise-eesti õigustõlke käsiraamat).

Terminoloogiatöö on seega EL õigusaktide tõlkimisel vältimatu eeltingimus. EL õigusaktides kasutatav terminoloogia ei ole läbinisti uus. Suur osa sellest on Eestis tuntud ja kasutatud oskussõnavara kõigilt võimalikelt elualadelt, mida seadused reguleerivad. EÕTK terminoloogi ülesanne on leida lähtetekstis esinevale terminile täpne ja korrektne eestikeelne vaste ning see koos uurimistööga terminibaasis talletada.

Korduvfraaside ühtse tõlkimise huvides on EÕTKs kasutusele võetud tõlkemälutarkvara Trados Workbench ning sõnastatud tõlkepõhimõtted on kirja pandud õigustõlke käsiraamatusse. Tõlkemälutarkvara saab tõlgitavast tekstist teha nn eeltõlke, kus varem tõlgitud korduvad tekstilõigud (tavaliselt lause tasandil) on eestikeelses tõlkes olemas. Tõlkija saab kasutada vastavusfunktsiooni, mis võimaldab leida lühemaid lõike (fraas, termin) varem tõlgitud tekstidest.

EÕTKs on täpseima tõlke saamiseks kasutatud võrdlusmaterjalidena paralleeltekste, s.t lisaks ingliskeelsele originaalile vaatab tõlkija/toimetaja probleemsetes kohtades ka prantsuse, saksa või soomekeelset paralleelteksti. Tõlge valmib tõlkija, terminoloogi, keeleteoimetaja ja õigustoimetaja ühistööna.

Väljaspool EÕTKd tõlgitud tekstid ei vasta samasugustele kvaliteedinõuetele. Erinevused algavad juba tekstide jaotuselementide nimetustest (ei vasta EÕTKs kokku lepitud süsteemile), ortograafiast (suur ja väike algustäht), institutsioonide nimetustest. Tihti ei vasta tõlgetes kasutatav terminoloogia EÕTKs uuritule ja talletatule; korduvfraaside ühtset tõlkimist ei saagi oodata, sest tõlkijatel pole enamasti kasutada olnud varem samas valdkonnas tõlgitud tekste. Samas on välistõlked sageli tehtud erialainimeste poolt, mis lubab eeldada asjatundlikkust valdkonna terminoloogias.

6.3.4. Tõlkepõhine terminoloogiatöö

Eesti oskuskeele põhimõtete kohaselt tuleb eelistada omakeelset terminit ning vältida nõukogude ajast tuttavat minimaalse lahknevuse printsiipi, mille kohaselt sihtkeele termin peaks ka struktuuri poolest võimalikult täpselt vastama lähtekeele terminile. (Erelt 2000:4)

Et EÕTK tõlkijad, toimetajad ja terminoloogid on eelkõige filoloogid, taotletakse tõlke- ja terminitöös ala asjatundjatest enam sisulisele täpsusele lisaks vastavust hea eesti keele nõuetele ning välditakse teadlikumalt võõrkeelemõjusid. Samas peab tõlge olema kooskõlas Eesti õigussüsteemis kasutatava terminoloogiaga ning arvestada tuleb ka eri valdkondade ekspertide arvamust. Nimetatud eesmärgid on tihti üksteisega vastuolus. (Saluäär 2002)

Ka tõlkepõhine terminoloogiatöö on arenenud koos õigusloome ja laiemalt ühiskonna arenguga. 1995. aastal EL õigusaktide tõlkimist alustades oli vähese kogemuse ja allikmaterjalide nappuse tõttu kõige probleemsem leida terminitele eestikeelseid vasteid. Terminoloogiatöö keskendus pigem originaalkeelse termini sisu uurimisele kui eestikeelsetest õigusaktidest, sõnaraamatutest või muudest allikatest eesti vaste leidmisele. Selleks olid alati kasutada ka mahukad Euroopa andmebaasid, nt Eurodicautom.

Tõlkepõhise terminoloogiatöö põhiraskus tekib mõisteväljade katkelisusest (Männart 2002:39). EÕTKs uuritakse ja baasi sisestatakse üksnes termineid, mis tulevad ette tõlgitavates tekstides. Terminibaasi ülesehitus ei ole hierarhiline. Seetõttu tuleb mõistepesade ülesehitamisel ette ebajärjekindlust ja ebatäpsusi, mille lahendamine sõltub rohkem juhusest (järgmistes tekstides esinevad terminid osutavad süsteemi vigadele) kui süsteemsest terminikorraldusest. EÕTK panus valdkonna terminoloogia arendamisse on ühekülgne ning piirdub eelkõige EL õigus ja haldusterminite (nt EL institutsioonid, asutused, fondid, konventsioonid, tolli- ja põllumajandus-terminoloogia, menetlused) eestikeelsete vastete süsteemi loomise ja korrastamisega. 2001. aastal on EÕTK küll korrastanud ja kaasajastanud ka üle 4000 Eesti õigusaktidest pärinevat ja keskuse terminibaasi sisestatud õigusterminite. Sama tehti ka 1769 ELi õigusaktidest pärit õigusterminiga EÕTK terminibaasis. (Cousins 2002:31)

Üksikjuhtudel, kui samaaegselt tegeletakse samas valdkonnas õigusloomega Eestis ning tõlgitakse valdkonna õigusakte EÕTKs, on EÕTK terminolooge kaasatud õigusloomesse ning koostöö tulemusena on terminibaasi kirjed eelnõu teksti terminoloogiaga kooskõlas (nt tõuaretusseaduse, loomakaitseaduse ettevalmistamine) (Cousins 2002:33). EÕTK omaalgatuslikke ettepanekuid Eesti seaduste terminikasutuse kohta ei ole kahjuks arvestatud ning keskusel ei ole volitusi oma variantide läbisurumiseks. Küll on EÕTK terminoloogid nõustanud huvilisi.

EÕTK terminibaasis Esterm (vt www.legaltext.ee) on 2002. aasta sügisel kokku 47 676 mõistet, neist 7233 on liigitatud õigusterminiteks. Andmebaas on avalikult kasutatav. Täpset haldusterminite arvu ei ole võimalik öelda, kuna valdkond on täpselt piiritlemata.

6.3.5. Tõlkespetsiifilised terminiprobleemid

1. Eestikeelsed vasted tuleb leida paljudele mõistetele, mis on Eestis veel tundmatud. Näiteks Euroopa Liidu institutsiooni *European Council* tõlgiti algul ekslikult Euroopa Nõukoguks, mis oli aga 1949. aastal loodud rahvusvahelise organisatsiooni *Council of Europe* kinnistunud tõlkevaste (vt nt EE). EÕTK on pakkunud vasteks Euroopa Ülemkogu. Kirjeldatud näide viitab inglise-eesti suunal sageli esinevale probleemile: mõlemat inglise konstruktsiooni oleks kõige loomulikum tõlkida eesti keelde omastavalise täiendiga. See aga põhjustaks eksitavat homonüümiat.

Näiteks terminid *task force* (eriülesandega töörühm – ei ole sünonüümne *working group*’iga; vasteks pakutud töökond, rakkerühm) ja *twinning* (programmiline ametnikevahetus liikmesriikide vahel, tõlgitud partnerluseks, ametnikevahetuseks ja vahetusprogrammiks, vasteks pakutud mestimine) esindavad probleemi, kus leitud kunstliku või ebatäpse vaste kasutamine võib piirduda ainult õigusaktiga. Lõdvemate täpsus- ja keelenõuetega haldus- või ajakirjandustekstides on mugavam kasutada mõisteid ühemõtteliste tsitaatsõnadena.

2. Koos eksperdiga või terminoloogi enda leitud vaste võib minna vastuollu Eesti seaduses kasutatud terminiga, mis ei ole kas sisuliselt või keeleliselt sobivaim. Mitmed Eesti õigusaktid on koostatud EL õigusaktide põhjal, kuid aluseks võetud tõlge ei ole adekvaatne ega tehtud terminoloogiline uurimistöö piisav. Kui hiljem tuleb sama akt ametlikult eesti keelde tõlkida, tekib probleem Eesti õigusaktis juba kinnistatud terminoloogiaga. See võib osutuda kasutamiskõlbmatuks, kuna on halvasti või valesti tõlgitud, vastuolus EL õigusakti mõttega või ei sobi Eesti terminisüsteemi. Näiteks Euroopa Ühenduse tolliseadustikus kasutatav termin *end-use* on eesti tolliseaduses tõlgitud eesmärgipäraseks kasutamiseks, kuigi sisuliselt täpsem oluks lõppotstarve või lõppkasutus (nt lause *Kui vastavalt käesoleva seadustiku §-dele 241 ja 242 on tekkinud tollivõlg kauba suhtes, mis on selle eesmärgipärase kasutamise tõttu lubatud vabasse ringlusse impordimaksude vähendatud määraga, siis...*).

Tõlkijail on vähe võimalusi “Eesti seadustest möödahiilimiseks”. Täiesti puudub protseduur pealkirjadesse sattunud vigade parandamiseks.

3. Sageli valitseb seaduspära, et algul võetakse kasutusele hädapärane toortõlkeline võõrtermin ning pärast seda, kui terminiga tähistatava mõiste sisu ning asend mõistesüsteemis on selgunud, asendatakse võõrtermin võimaluse korral omakeelse vastega. Sobivaks näiteks on mitmed euroterminid, mida on algselt tähistatud võõrsõnaga, kuid mis on asendatud olemasolevate või loodud omakeelsete terminitega ning parimal juhul omakeelsetena juba juurdunud (nt ingl *implement* – *implementeerima* > *rakendama*; ingl *harmonize* – *harmoneerima* > *ühtlustama*, ingl *regulation* – *regulatsioon* > *määrus*, ingl *convergence* – *konvergens* > *lähenemine*, ingl *transposition* – *transponeerimine* > *ülevõtmine*).

Ka uusi termineid kasutusele võttes tuleb äärmiselt põhjalikult uurida, kas tõlgitav termin sisuliselt Eesti õiguses juba eksisteerib. Kui see on nii, tuleb vältida otsetõlkimist ja kasutada eestikeelse vastena Eesti siseriiklikus õiguses kasutatavat terminit või fraasi. Näiteks ingliskeelset terminit *null and void and of no effect* on õige anda eesti keeles edasi vaid ühe sõnaga *õigustühine*. (Sõlg 1999:24)

4. Terminikorralduses tuleb arvestada sellega, et EL õigus hõlmab kõigi liikmesriikide õiguskorraldust. Seetõttu ei saa ega tohigi kasutatav terminoloogia olla ühe kultuuri keskne (Männart 2002:41). Nn euroterminite puhul on oht, et ekspertide soovitusel võetakse kasutusele olemasolev eesti termin, kuigi selle sisu euroterminiga täielikult ei kattu. Tuleb arvestada, et nn euronähtused muutuvad ka Eestis aktuaalseks ning siis võib mõistetega tekkida raskusi. EÕTK põhimõtte kohaselt on neil õigus anda euroterminile oma tõlkevaste juhul, kui ekspert seda ei tea või ei soovi kasutada võimalust terminiloomeks. (Cousins 2002:34) EÕTK loodud mõistetest on tekitanud vastakaid arvamusi nt *ühismeede* (ingl *joint action*, pr *action commune*, sks *Gemeinsame Massnahme*, sm *yhteinen toiminta*). Sisuliselt ei ole tegu rahvusvahelise lepingu, konventsiooni ega kummagi rakendusmääruse või –otsusega, vaid liidu ühe koostöövõimalusega (vrldl *ühisseisukoht* – *common/joint position*). Tekstikontekstis võib mõistet aga tõlgendada dokumendiliigina, mis on vastuolus *meetme* tavapärase tähendusega eesti keeles (abinõu, tegevus).
5. Tõlkimine toob kaasa ohu, et juurdunud hea ja keelepärane eesti termin ohverdatakse tõlke täpsuse huvides kohmakama vastu. Näiteks varasema *töökaitse* on asendanud

otsetõlkeline termin *töötervishoid ja tööohutus (occupational health and safety)*. Eesti keeles mõlemat hõlmavat *töökaitset* ei ole võimalik kasutada, kui ühe teksti piires räägitakse kummastki mõistest ka eraldi. Tervishoid vanas tähenduses on aga asendunud tõlkelaenulise ning tähenduslikult sobimatu *rahvatervisega (public health)*.

6. Tähelepanu nõuavad juhtumid, kus ühele ingliskeelsele sõnale võib eesti keeles vastata mitu terminivõimalust. Näiteks sõna *public* vastendus võib olla *ühiskondlik, avalik, üld-, ühis-, rahva-, riigi-* vms, *national* vasteks aga *riigi-, riiklik-, üleriigiline, siseriiklik, kesk-, sotsiaal-, rahvus-, rahvuslik* vms (niisiis *national co-ordinator* > mitte *rahvuslik*, vaid *riiklik koordinaator*).
7. Õigusmõistete tesauruse koostamisel on selgunud, et Eesti õigustermineid iseloomustab valdav ühesõnalisus (84%). Ka eesti oskuskeeleõpetuses on rõhutatud nõuet: termin peab olema lühike, muidu on ta suhtluseks kõlbmatu (Erelt 1982:95). Indoeuroopa keeltes, mis on õigusaktide tõlkimisel põhilised lähtekeeled, on suurem osakaal sõnaühenditel. Näiteks EL ja EÜ asutamisdokumentide tõlgete eestikeelses terminoloogias on sõnaühendeid 320 (94%) ja üksiksõnu 22 (6%). Asjaõigusseaduse terminiloendis oli sõnaühendeid kolmandik (33%) ja üksiksõnu kaks kolmandikku. on terminoloogias suurem osakaal sõnaühenditel. Kui tõlkimine ja eurointegratsioon jätkub, suureneb ilmselt sõnaühendiliste terminite osa. (Vainik 1999:28).

6.3.6. Tõlkeaktide keele kvaliteet

Euroaktide tõlgetele on ette heidetud sõnasõnalisust ja toortõlkelisust, mis toob kaasa inglise lauseehituse ülekandumise tõlkesse ning liialdamise võõrsõnadega (vt Alasi 1995, Vettik 1996, 2001, Liivaku 1996). Sarnastele probleemidele viidatakse ka soome eurotõlgete puhul (Karvonen 1997). Siin tuleb eristada üldiselt kirjakeele normile vastavat, kuid sisuliselt ning teksti keerukuse tõttu raskesti mõistetavat tõlget, ning küündimatut tõlget, mis õigekirja, sõnamoodustuse, lauseehituse vm osas läheb vastuollu eesti kirjakeele normiga, sisaldab otseseid tõlke- või terminoloogia-, vormistusvigu või terminoloogilist ebajärjekindlust. Vrd järgmise lõigu toimetamata ja EÕTK toimetatud tõlget:

Whereas the Council, at its meeting on 1 to 3 April 1996, concluded that a Commission decision in accordance with the Standing Veterinary Committee procedure should be adopted to require that all animal waste of mammalian origin in the Community shall be processed by a method that has been demonstrated as being de facto effective for the inactivation of the agents of scrapie and BSE;

toimetamata tõlge:

mille kohaselt nõukogu oma istungil 1 kuni 3 aprillini 1996 on teinud lõppjäreltuse, mille kohaselt kooskõlas alalise veterinaarkomitee protseduuriga peaks vastu võtma komisjoni otsuse, mis tagaks, et kõik Ühenduse mammaliinpäritoluga loomused jäätmed käitletakse meetodil, mille kohta on andmeid, et see on ka faktiliselt efektiivne marutaudi ja spongiformse peaaajupõletiku algete inaktiveerimiseks;

EÕTK tõlge:

arvestades, et nõukogu otsustas 1.–3. aprillini 1996 toimunud istungil, et alalise veterinaarkomitee menetluse alusel tuleks võtta vastu komisjoni otsus, et nõuda kõigi imetajatelt pärit loomsete jäätmete ümbertöötamist ühenduses meetodil, mis on osutunud skreipi ja BSE tekitajate inaktiveerimisel tõhusaks;

Tõlgete kvaliteet kõigub kõige enam vastavalt sellele, kas tõlge on valminud EÕTKs või nõ spontaanselt (asutuste tõlked, edaspidi välistõlked). EÕTKs välja töötatud tõlkepõhimõtted, termini- ja tekstiandmebaaside kasutamine, tõlkija, toimetaja ja juristi koostöö annavad korralikuma tulemuse, kuigi kiire töötempo jms tõttu tuleb ka EÕTK tõlgetes ette vigu ja ebajärjekindlust.

Tõlkijad põhjendavad sõnasõnalisust tõlke täpsuse nõudega – tõlkest ei saa ühtki sõna välja jätta, sest sama või mõni teine tekst võib hiljem samale sõnale/terminile viidata. Kuigi euroaktid on sõnarohked ning laused pikad, ei saa tõlkes viitelisuse tõttu ka ühte pikka lauset mitmeks lühemaks hakkida. Erandjuhtudel on siiski kasutatud semikoolonit. Sõnasõnalisuse mulje jätab ka *this/that* järjekindel tõlkimine vastavalt sõnadega “käesolev” ja “asjaomane/nimetatud”, mille põhjuseks on asjaolu, et tekstides tehakse selget vahet “selle” määruse või direktiivi ja teiste/eelmiste/nimetatute vahel.

Välistõlgetes on lisaks vormistuslikule ebaühtlusele ja vähesest ema- või võõrkeeleskusest tulenevatele tõlke-, loogika-, rektsooni- jms vigadele mitmeid tüüpilisi vigu, mida saab seletada ingliskeelse lähteteksti mõjuga.

1. Ortograafias on sage suurtähe liigtarvitus. Ingliskeelse lähteteksti eeskujul kirjutatakse lause sees suure algustähega kõik asutuste ja institutsioonide nimetused (nt *Nõukogu* pro *nõukogu* < täisnimetus *Euroopa Ühenduse Nõukogu*, *Ühendus* pro *ühendus* < *Euroopa Majandusühendus*, *Majandus-* ja *Sotsiaalkomitee*), õigusaktide ja nende alajaotuste nimetused (nt *Direktiiv*, *Artikkel*, mitte *direktiiv*, *artikkel*), *Liikmesriigid*, *Lisad*.

2. Komavead:

koma puudub kõrvallause lõpust *ja*, *ning*, *ega*, *kui* ka ees, nt *Isikuandmete töötlemise ja vaba vahetusega seotud üksikisikute kaitset puudutav ühisseisukoht (EC) No/95, mis on*

vastu võetud Nõukogu poolt 20. veebruaril 1995, pidades silmas Euroopa Parlamendi ja Nõukogu Direktiivi 94/ /EC, mis puudutab üksikisikute kaitset seoses isikuandmete töötleamisega ning Euroopa Parlamendi ja Nõukogu Direktiivi 95/ /EC, mis puudutab isikuandmete vaba vahetust. liigne koma võrldussõna ees, nt KOMISJONI DIREKTIIV 89/424 30. juunist 1989, mis täiendab direktiivi 86/109 27. veebruarist 1986, mis sätestab, et teatud söödakultuuride ning õli- ja kiudtaimede liikide seemet ei tohi müüa muu, kui ametlikult sertifitseeritud eliit- või sertifitseeritud seemnena.

3. Toortõlgetes vohab võõrsõnakasutus, nt nõuded on *ekvivalentsed* pro *samaväärsed* (ingl k *equivalent*), *regulatsioon* pro *määrus* (ingl k *regulation*), *protseduur* pro *menetlus* (ingl k *procedure*), *administreerima*, *administratsioon*, *administratiiv-* pro *haldama*, *haldus-* (ingl k *administrative*), *barjäär* pro *tõke*, *takistus* (ingl k *barrier*), *evaluateerima* pro *hindama* (ingl k *evaluate*).

4. Täiendi ja põhisõna või verbi ja laiendite vahele tungivad kiilud, nt

Arvestades asjaolu, et meetmed, lähendamaks Liikmesriikide määrusi, mille eesmärgiks on siseturu loomine ja funktsioneerimine, peavad, niivõrd kui nad puudutavad tervist, ohutust ja inimese ning keskkonna kaitset, võtma aluseks kõrge kaitstuse taseme; /.../

(vrdl ingl k *Whereas measures for the approximation of the provisions of the Member States which have as their object the establishment and functioning of the internal market shall, inasmuch as they concern health, safety and the protection of man and the environment, take as their basis a high level of protection; /.../*)

5. Inglise *to* [verb] -konstruktsiooni tõlkimisel kuhjuvad teonimed, nt */.../ on vajalik kindlaks määrata meetmed teadustamisprotseduuri sissetoomise võimalikuks tegemiseks /.../* (ingl k *Whereas it is necessary to lay down measures to make it possible to introduce a notification procedure /.../*)
6. Kasutatakse eesti keelele võõraid ainsuse- ja mitmusevorme, nt *inimese ja keskkonna kaitse* (ingl k *protection of man and the environment*), *arengud*, *majandused*, *tööstused*, *poliitikad* jne (ingl k *developments, economies, industries, policies*).

Õigustõlke käsiraamat (www.legaltext.ee) annab nõu mitmete euroaktidele iseloomulike ja tõlkimisel problemaatiliste konstruktsioonide tõlkimiseks. Lausetasandil on üks raskeim probleem pealkirjade tõlkimine ja pealkirjadele viitamist. Euroaktide peakirjas ja preambulis

võib olla lauseid, mis sisaldavad mitmeid teiste aktide pealkirju. Lähtekeeles tsiteeritakse pealkirju enamasti täiesti vormitruult, eesti keeles teeks aga vormitruu esitus lause sageli loetamatuks. EÕTK tõlgetes on pealkirja eraldamiseks tekstist appi võetud sulud, välistõlgetes ei ole seda võimalust kasutatud. Näide:

NÕUKOGU OTSUS nr 98/582/EÜ, millega muudetakse komisjoni otsust 97/80/EÜ, milles sätestatakse nõukogu direktiivi 96/16/EÜ (piima ja piimatoodete statistiliste vaatluste kohta) rakendussätted 6. oktoober 1998

(ingl k 98/582/EC: *Council Decision of 6 October 1998 amending Commission Decision 97/80/EC laying down provisions for the implementation of Council Directive 96/16/EC on statistical surveys of milk and milk products*)

Välistõlgete kvaliteedi parandamiseks on EÕTK korraldanud mitmeid koolitusi, kus ministeeriumide tõlkijatele on tutvustatud EÕTK väljatöötatud tõlkepõhimõtteid, tekstide vormistamist, koostatud abimaterjale ning teksti- ja terminibaasi kasutamist. Tõlgete kvaliteedi ühtlustamiseks käib EÕTK eestvõttel koos ka õigustõlke töörühm, kuhu kuuluvad EÕTK, Justiits- ja Välisministeeriumi ning Riigikantselei asjatundjad. Töörühm arutab terminoloogiaprobleeme (konventsioonides ja lepingutes esinevad juriidilised terminid), korduvväljendite tõlkimist jms. Kõigil õigustõlkega tegelevatel tõlkijatel on võimalik meilitsi konsulteerida töörühmaga konventsioonide tõlkimise ning ka üldiselt õigustõlkega seotud küsimustes. Töörühma otsused avaldatakse EÕTK koduleheküljel.

Probleem on Eesti seadustega kinnistatud vigaste tõlkekonstruktsioonidega. Kõige enam puudutab see konventsioonide pealkirju. Konventsioonid, millega Eesti on ühinenud, ratifitseeritakse seadusega. Et tõlgitud konventsiooni keeleliselt küündimatu pealkiri sisaldub Eesti seaduse pealkirjas, ei ole tõlkijal, kes pealkirja edaspidi tõlgitavates tekstides kasutab, õigust seda kohendada. Nt konventsioon, pealkirjaga “*Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data*” on Riigi Teatajas avaldatud eestikeelses tõlkes pealkirja all “*Isikuandmete automaatsel töötlemisel isiku kaitse konventsioon*” (toimetatuna: “Isikuandmete automaatsel töötlemisel kohaldatavate isikukaitsenõuete konventsioon”. Vea parandamiseks peaks Riigikogu seadust muutma, sellist pretsedenti aga ei ole ning selleks puudub menetlus. Tõlkijatel ei jää muud üle, kui viga edaspidistes tõlgetes korrata.

Lihtsam on siiski muude tõlkevigadega, mis ei sisaldu Eesti seaduste pealkirjades. Vastavalt EÕTK juures koos käiva õigustõlke töörühma otsusele Riigi Teatajas ilmunud tõlketekstides esinevate vigade kohta ei pea järgmistes tõlgetes vigu kordama.

EL tekstide tõlkimisel võib probleemiks olla ka lähteteksti kvaliteet. Ehkki kõigil liikmesriikide kehtel on võrdne staatus, tuleb ette juhtumeid, kus algtekst koostatakse küll näiteks inglise keeles, aga koostajate emakeel ei ole inglise keel. Sellest tekkida võivate probleemide vältimiseks kasutab EÕTK töös peale ingliskeelse algdokumendi ka teiskeelseid (kõige sagedamini soome-, saksa- ja prantsusekeelseid) variante. (Saluäär 2002)

Lähteteksti täpse ja süsteemse tõlkimise nõue toob ka kvaliteetse tõlke puhul kaasa ohu, et tekst on grammatiliselt korrektse eesti keeles, kuid raskesti mõistetav, kuna järgib lähteteksti lause- ja fraasistruktuuri ning sisaldab senitundmatuid otsetõlkelisi termineid. Et tõlkijateks-toimetajateks on filoloogid ning töökoormus on suur, võib puudu jääda teadmistest ja ajast, et süveneda teksti sisusse, ning minnakse lihtsama vastupanu teed – tõlgitakse sõnasõnalt. Otsetõlkelised on ka mitmed nimetused ja terminid, mis tähistavad asutusi või nähtusi, millega Eestil ei ole kokkupuudet olnud (vt tõlkespetsiifilised terminiprobleemid lk 50). Valitseb seaduspära, et sisuliste teadmiste kasvades väheneb, otsetõlkeliste terminite ja toorlaenude hulk tekstides.

Kogenud tõlkijad on märganud huvitavat seaduspära, võrreldes eri ajajärgudest pärit euroaktide soome- ja eestikeelseid tõlkeid. Ajal, mil ka Soome oli veel EL kandidaatriik ning tõlketempo oli veel väiksem ja süvenemiseks aega rohkem, tegelesid soomlased enam n.ö ümberjutustamisega. Sisutasand oli väljendatud soome keele vahenditega ning tekst oli arusaadavam ka euroslängis võhikule. Pärast Soome saamist liikmesriigiks on ka soome tõlked muutunud üha sõnasõnalisemaks.

6.4. Mõjukeeled küsitluse andmetel

Ministeeriumides ja kohalikes omavalitsustes korraldatud küsitluse põhjal võib öelda, et ministeeriumides võetakse õigusaktide eelnõude jm dokumentide koostamisel tihti aluseks võõrkeelseid akte ja dokumente, eelkõige nende õigusaktide ettevalmistamisel, mida tuleb kohandada vastavalt EL õigusele või mille puhul tuleb arvestada rahvusvaheliste lepingutega. Ülekaalukalt kõige sagedamini on tegu ingliskeelsete eeskujudega, aga nimetati ka vene, soome ja saksa, vähem prantsuse keelt. Võib oletada, et võõrkeelte valiku tingib inimeste keeleoskus – inglise ja vene keele oskajaid on kindlasti kõige enam. Vastuste põhjal selgub, et

võõrkeelset teksti ei lasta eelnevalt tõlkida, vaid kasutatakse sisulise eeskujuna. Sisuline eeskuju võib tähendada, et eestikeelse dokumendi koostaja võtab võõrkeelse teksti aluseks ja tõlgib seda ise nõ käigu pealt. Kuna sel puhul ei ole tegu tõlkimise asjatundjatega, võib arvata, et teksti jääb palju võõrapärasusi.

Olulisemad ja kauem kasutatavad dokumendid lastakse tõlkida eesti keelde oma asutuse välissuhtlusega tegelevatel ametnikel või tõlkidel, keerukamate ja pikemate tekstide puhul kasutatakse tõlkebüroosid. Välistõlkidelt tellitud töö puudusena nimetati tõlke madalat kvaliteeti – eestikeelne terminoloogia on puudulik või halvemal juhul tuleb tõlke mõistmiseks see mõttes lähtekeelde tagasi tõlkida.

Kohalikes omavalitsustes kasutatakse võõrkeelseid tekste vähem, venekeelse enamusega piirkondades nimetati põhilise võõrkeelena vene keelt.

7. Keelekoolitus

Õigusteaduse ja avaliku halduse v. haldusjuhtimise üliõpilased.

Eesti kõrg- ja ülikoolidest, kus õpetatakse õigusteadust ja/või avalikku haldust või haldusjuhtimist, on eesti keele kursus üksnes Tartu ülikoolis ja Õigusinstituudis. Tartu ülikooli õigusteaduse õppekavas on eesti keel 1993. aastast kohustusliku 1,5 ainepunkti ainenä 2. aastal, 2003/2004. õppeaastast muutub kursus õppekava tihendamise (üleminek 3+2 süsteemile) tagajärjel 2 ap valikaineks. Õigusinstituudis oli kuni 2001/2002 kohustuslik õigusterminoloogia kursus, mis käsitles õiguskeelt laiemalt. Sellest aastast pärast Õigusinstituudi liitumist TÜga on kursus Tartu õppekavade eeskujul valikaine. IV aasta üliõpilastel on juriidilise tõlgenduse kursuses 2 tundi keelelist tõlgendust.

Tehtud uurimuse (Kern 1998) ja õigusüliõpilaste eesti keele õpetajate kogemuste põhjal võib öelda, et keeleteadmised, mis üliõpilased keskkoolist kaasa võtavad, on väga kõikuvad ning õigusteaduse oskuskeele kasutamine käib paljudele üle jõu. Seetõttu orienteerutakse keelekursusel nõrgemate järgi ning tegeletakse põhiliselt õigekeelsusküsimustega. Tekstiõpetuse (sidusa, arusaadava ja stiililiselt sobiva teksti moodustamine, erinevad tekstiliigid jms) ning õiguskeele spetsiifika käsitlemiseks jääb aega väga vähe.

TÜ avaliku halduse ega TPÜ haldusjuhtimise õppekavas ei ole praegu mingit eesti keele kursust ning õppejõudude hinnangul ei ole selle järele vajadust, kuna avalikku haldust

pääsevad läbi tiheda konkursisõela õppima hea emakeeleoskusega noored. Oma piirid seab ka tihendatud õppekava. Keeleõppe vajadusest annavad siiski tunnistust üliõpilaste seminari- ja bakalaureusetööd, mille keeletase sarnaselt õigusüliõpilaste töödega tugevalt kõigub (õigekeelsuseksimused, suutmatust distantseeruda võõrkeelse alusmaterjali keelekasutusest, lausestus- ja sõnajärjeprobleemid jne).

Keeletoimetajad.

Keeletoimetaja põhikoolitust saavad Tartu ülikooli eesti keele eriharu üliõpilased. Vanas õppekavas on toimetamise ja korrektuuri kursus ülemastmes 2 ap kohustusliku aina, uue õppekava magistriprogrammi moodulis “Erikursused keelekorraldusest” 2 ap aina (samas moodulis on ka oskuskeelekorralduse kursus). Kursus annab keeletoimetaja töö põhiteadmised, harjutatakse mitmesuguste tekstide (s.h ametkondlike) toimetamist, kuid piiratud mahu tõttu ei ole võimalik süveneda eri valdkondade tekstide toimetamisse. Toimetamise ja korrektuuri kursus keskendub sõna- ja lausetasandi probleemidele, tekstianalüüsi teadmisi on tulevastel toimetajatel võimalik saada tekstianalüüsi kursustel (vanas õppekavas 1 ap tekstianalüüsi, 2 ap tekstianalüüsi eriseminari, uue õppekava magistriprogrammis 4 ap tekstianalüüsi).

Tallinna Pedagoogikaülikoolis on eesti filoloogide õppekavas teksti lingvistilise analüüsi kursus (2 ap), erialal eesti keel teise keelena on tekstianalüüs 3 ap aine. Kursusel ei tegelda eraldi õigus- ja ametikeelega, kuid praktikumides analüüsitakse mh ametitekste (nt lepingud ja ametikirjad). Referent-asjaajaja erialal on toimetamise ja korrektuuri (2 ap) ja tekstiõpetuse kursus (2 ap). 2002. aastast avatud referent-tõlkija erialal on kohustuslik suulise ja kirjaliku kommunikatsiooni kursus. See on TPÜ-s ka üleülikooliline valikaine (3 ap).

Eraldi õigus- ja haldustekstide toimetajaid kusagil ette ei valmistata, tegevtoimetajate puhul on tegu iseõppijatega. Ministeeriumide keeletoimetajad vastasid täienduskoolituse küsimusele, et nad täiendavad end peamiselt ajakirja “Õiguskeel” ning teiste keelekäsiraamatute abil. Õigustõlkekeskuse keeletoimetajad arutavad oma probleeme meililistis ning on ka tellinud täienduskoolitust Eesti Keele Instituudist ning Tartu ülikoolist.

Tõlkijad.

Eesti Õigustõlke Keskuse tõlkijad osalevad tööle asudes sisekoolituses, mis sisaldab ka eesti keele loengut ning saavad edaspidi keeletoimetajatega suheldes pidevalt nõu eesti keele alal. Alates 1998. aastast on EÕTK korraldanud paar korda aastas täiendõpet ministeeriumide tõlkijatele keskuse tõlke- ja toimetamispõhimõtete, tööprotsessi ning andmebaaside

tutvustamiseks. Samuti on pakutud praktilisi tõlkenõuandeid. (Haridusministeeriumi raport 2001:15)

28. septembril 2001 korraldas EÕTK ühiskoolituse oma maja tõlkerühmade töötajatele ja ministeeriumide tõlkijatele eesti keele ja terminoloogia valdkonnas.

Muude asutuste tõlkijad ei ole üldjuhul saanud süstemaatilist koolitust. Alates 2000. aastast korraldab Tartu ülikool suulise ja kirjaliku tõlke kutsemagistriõpet. Põhiliselt võõrfiloloogidest ja muude erialade esindajatest üliõpilased läbivad põhjaliku eesti keele kursuse, kus lisaks ortograafiaküsimustele harjutatakse ka praktilist tekstide toimetamist.

Tallinna Pedagoogikaülikoolis 2002. õppeaastal käivitunud tõlkemagistriõppes on tekstianalüüsi ning õiguse ja halduse aluste kursus.

Ametnikud.

Ministeeriumides ja kohalikes omavalitsustes korraldatud küsitlus sisaldas ka küsimusi keelekoolituse kohta (*Kas olete pärast keskkooli saanud eesti keele või kirjaliku eneseväljenduse alast koolitust (eesti keele kursus ülikoolis, ametikeelekoolitus)? Kas Teie asutuse töötajad on osalenud eesti keele alasel täiendkoolitusel? Kas ja millal tunnete puudust eesti keele alasest koolitusest?*). Enamik küsitlusele vastanud ametnikest on viimati saanud eesti keele õpet keskkoolis (v.a eesti filoloogi, õpetaja või sekretäri haridusega ametnikud), eesti keele ja ametikeele alast täiendkoolitust oli küsitletud 25 asutusest korraldatud viies ning üsna väikeses mahus (2-4 tundi). Märgiti ka, et eesti keele kursus on olnud ülikooli alguses, kus sellest oli kõige vähem kasu. Samas tunnistas enamik ametnikke, et tunneb eesti keele alasest koolitusest mõnikord puudust. Probleeme tekitab õigusaktide ettevalmistamine, eesti keelde tõlgitud tekstide toimetamine või võõrkeelsete materjalide alusel eestikeelsete koostamine, konkreetsetest keeleküsimustest soovitakse end harida muutunud õigekeelsusreeglite ja õigustekstide puhul lauseehituse alal. Enamik vastanuist hindas oma eesti keele oskust siiski heaks või rahuldavaks ning osutas seda ka vastustele lisatud omakoostatud dokumentidega. Et aga igast asutusest vastas vaid paar inimest ning võib oletada, et küsituse täitmine tehti ülesandeks suurematele keelehuvilistele ja -oskajatele, ei saa selle põhjal teha suuri üldistusi.

Ametnike koolitusega tegelevad firmad ja täiendõppekeskused kõrgkoolide ei paku praegu ametikeelekoolitust ei juristidele ega teistele ametnikele. Kursuste korraldamisel lähtutakse ametnike koolitussoovidest. Täienduskoolituskeskuste hinnangul ei ole nõudmine ametikeelealase täienduskoolituse järele praegu piisav selleks, et hakata turu nõudmisel

täienduskursusi korraldama. Asutused ei ole valmis sellise koolituse eesti maksma ning korraldamine ei tasu end majanduslikult ära.

8. Kokkuvõte, järeldused, soovitused

8.1. Valdkonna keelekasutuse õiguslik regulatsioon

Õiguse ja halduse valdkonna keelekasutuse õiguslikul reguleerimisel on kaks põhieesmärki:

- 1) riigikeele asendi kindlustamine, eestikeelse asjaajamise tagamine;
- 2) üldarusaadavuse tagamine.

Esimese eesmärgi saavutamiseks on sätestatud nõudeid valdkonna asjaajamiskeele ja valdkonnas töötavate inimeste keeleoskuse kohta. Teise eesmärgiga on seotud õiguse ja halduse valdkonna tekstide keele suhtes kehtestatud nõuded.

Põhiseaduse, keeleseaduse jt õigusaktidega sätestatud keeleõigustest on otseselt õiguse ja halduse valdkonnaga seotud isiku õigus eestikeelsele asjaajamisele ja suhtlemisele riigivõimu asutustega, eesti keele kasutamine riigivõimu asutuste asjaajamises, vahistatute õigus saada teavet neile arusaadavas keeles ning vähemuskeelse suhtlemise ja asjaajamise õigus omavalitsusasutustes, mille territooriumi püsielanike enamiku emakeeleks on vastav vähemuskeel. Nende sätete eesmärk on ühelt poolt kindlustada eesti keele kasutamise võimalikkus kõigil riigivalitsemise tasanditel ning teiselt poolt tagada nii eesti- kui muukeelsete inimeste inimõigused ja samas ennetada keele või rahvuse pinnal tekkida võivaid konflikte.

Võib ennustada, et piiride avanemine ning kapitali ja inimeste suurenev liikuvus tekitavad senisest suurema vajaduse eesti keele kasutussfääri õigusliku määratlemise järele. Näiteks on üha enam seadusi, mis sätestavad, et toiming peab käima eesti keeles või et registrit peetakse eesti keeles (haldusmenetlus, maksukorraldus). Keelekasutusnõuete täpsustamine osutab, et asjaomastes valdkondades on eestikeelne asjaajamine mingil põhjusel takistatud. Probleem vajaks selgitamist, sest kui riigiasutus või mõne piirkonna kohalik omavalitsus peab oma territooriumil elavate või haldusalas tegutsevate välismaalaste pöördumisi menetlema võõrkeeles või investoritega võõrkeelseid lepinguid sõlmima, võib see tulevikus ahendada eesti keele kasutusala.

Formaalselt takistavad keelenõuete täitmise järelevalvet mitmed ebaselged ja mitmeti mõistetavad mõisted. Keeleseaduse §1 lõike 2 järgi on eesti keele ametliku kasutuse alus kirjakeele norm. Ei ole aga määratletud, mis on ametlik, avalik või mitteametlik keelekasutus.

Samuti määratlemata on sisemise asjaajamiskeelee mõiste. “Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu” järgi on asjaajamine dokumentide vormistamine ja korraldamine. Seega peaks sisemine asjaajamine eelkõige hõlmama asutusesisest dokumendiringlust, kuna seadused üldiselt ei reguleeri omavahelise suulise suhtluse keelt (kuigi praegu kehtiva kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse kohaselt peavad volikogu istungid toimuma eesti keeles). Keeleseaduse § 3 sätestab riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste asjaajamiskeelena eesti keele. Kui oletada, et riigiasutuse kirjalang on asjaajamise osa, tekib vastuolo paragrahviga 21, mis ütleb, et kirjalangile võib lisada tõlke. Määratlemata on ka § 9 kasutatud välissuhtluse keele mõiste, millest ei selgu, kas tegu on riikidevahelise suhtlusega või suhtlemisega väljaspool asutust.

Õigusaktide ja haldusdokumentide keele kvaliteeti käsitlevad üksikud keeleseaduses, normitehnika eeskirjas ja asjaajamiskorra ühtsetes alustes küllalt üldiselt sõnastatud sätted, mis on pigem deklaratiivsed kui sisulised ning sisaldavad ka vastuolusid. Kirjakeele normi kehtestamise kord sätestab kirjakeele normi alusena õigekeelsussõnaraamatu, normatiivsed grammatikad ning vabariikliku õigekeelsuskomisjoni või Emakeele Seltsi keeleteoimkonna normingud ja otsused. Samas on keelekorralduses võetud suund käskivalt normimiselt suunava ja soovitava normimise poole, nagu on deklareeritud õigekeelsussõnaraamatu rolli täitvas Eesti keele sõnaraamatus. “Pehmem” keelekorraldus lubab sageli paralleelvorme ja -lahendusi, mis on omakorda vastuolus õiguskeele täpsuse ja järjekindluse nõudega. Nõue, et seaduse eelnõu tekst peab vastama eesti kirjakeele normile ning olema üheselt arusaadav, väljendab õigusloojate head tahet ning loob teoreetilise võimaluse, et keeleliselt küündimatu eelnõu menetlemine peatatakse.

Normitehnika eeskirjas ning asjaajamiskorra alustes sätestatud kohustus esitada eelnõu seletuskirjas keeleteoimetaja nimi, sisaldab eelduse, et keeleteoimetaja on kaasatud eelnõude koostamisse. Samas ei taga keeleteoimetaja olemasolu eelnõu keelelist kvaliteeti, kuni ei ole kindlaks määratud keeleteoimetaja kvalifikatsiooninõuded, tema volitused ja kaasamise aeg (vt ka lk 29 keeleteoimetaja rakendamine). Keeleteoimetaja kasutamise nõue ei kehti haldusdokumentide puhul, mis mõnikord võivad olla küllalt keerukad, mille selgusest ja arusaadavusest sõltub nii asjaajamise tõhusus ja adressaadisõbralikkus kui ka kodaniku võimalused oma õigusi kaitsta.

Eelnõude keele kvaliteedi tegelikuks tõstmiseks või tagamiseks ei piisa igal juhul üksnes õiguslikest vahenditest. Selleks on eelkõige vaja üldist teadlikkuse tõusu, keelehoolde ja -

koolituse süsteemset korraldust, pädevate keeleteimetajate olemasolu ja keeleteo kättesaadavust.

8.2. Keele kvaliteet

Õigus- ja haldustekstide keelelist kvaliteeti on otstarbekas vaadelda keeletasandite kaupa, eristades sõna-, lause- ja tekstitasandi probleeme. Siiani on peamiselt uuritud ja käsitletud tekstide sõnatasandit (lisaks terminoloogiaküsimustele õigekiri, sõnamoodustus, ebasoovitavad väljendid ja konstruktsioonid), lausestust (sõnajärg, nominaalstiil, pikad nimisõnafraasid, keeruline lausestruktuur) ning lausetasandi stiiliprobleeme (konteksti sobimatud sõnad ja väljendid) ja eksimusi keeleloogika vastu (vaeg- ja liigsõnalisus, põhjendamatu ellips, täis- ja osasihitise ning minevikuaegade väär kasutamine). Need on pindstruktuuri küsimused, mis jäävad silma valmis õigus- ja haldustekstide toimetamisel või lugemisel ning loomulikult mõjutavad teksti jälgitavust, selgust ja arusaadavust.

Kõigi tehtud uurimuste ja avaldatud artiklite põhjal võib öelda, et õigus- ja haldustekstide keeleline kvaliteet on väga kõikuv ning tekstid rikuvad sageli kergemal või raskemal määral hea keele norme. Seadustekstides on vähem lohakusvigu (keeletase on paremini tagatud ning tekstide ettevalmistusaeg on pikem), haldus- ja kohtutekstide keele kvaliteet sõltub eelkõige koostaja isiklikust keeleoskusest ja suhtumisest või asutuse keelekultuurist (kas on kombeks kasutada keeleabi). Õigusteksti süntaktilise keerukuse uuringud ja võrdlus teiste keeltega lubavad järeldada, et eesti õigusaktide keel on põhjendamatult keerukas ning selle lihtsustamine on võimalik ja oluline.

1995.-1996. ning 2001. aasta kohtulahendite võrdlus osutab, et tekstide keele kvaliteet on paranenud. Õigus- ja haldustekstide puhul ei ole ajaperspektiivis uuringuid tehtud. Küsitlusele vastanud ametnikud arvasid üksmeelselt, et tekstid on muutunud keeleliselt paremaks.

Läbi aastate korduvad vead ja ebasoovitavad konstruktsioonid osutavad, et õiguse ja halduse keelekasutus omandatakse eelkõige olemasolevate tekstide kaudu ja toel. Tekstikoostajate keelelised valikud ei ole teadlikud, vaid automaatsed – põhimõttel “nii on kombeks öelda”. Kõrgema tasandi õigusaktide keel mõjutab alamate tekstide keelekasutust, nii halva kui ka hea levikut soodustab tõlketekstide suurenev osakaal ning elektrooniline tekstitöötlus (*copy-paste-funktsiooni* kasutamine). Murranguks on vaja, et hea keelekasutusega tekstid oleksid enamuses.

Tasuks jälgida, milline on võrgustumise mõju õiguse ja halduse tekstide kvaliteedile – tekstide (nt blankettide) veebilehtedele riputamine ning Interneti-põhiseks muutuv asjaajamine võib sundida asutuse kuvandi ning asjaajamise sujuvuse huvides tekstide keele kvaliteedile (õigekirjast pragmaatiliste aspektide, nt kasutajasõbralikkuseni) enam tähelepanu pöörama.

Tegelikus uurimis- ja keelekorraldustöös ei ole pööratud tähelepanu õiguse ja halduse valdkonna tekstide ja konteksti suhetele ning teksti otstarbekusele. Täpsemalt tähendaks see veel viie omavahel seotud aspekti käsitlemist: teksti eesmärk, info esitamise optimaalne määr, situatsioon ja kontekst, teksti sotsiaalne, sisuline ja keeleline vastuvõetavus adressaadi jaoks, teksti funktsioonile vastav laad, liik ja viitelisus (Kerge 1996). Õigustekstide arusaadavus ei ole abstraktne nõue, vaid sõltub iga teksti otstarbest ja adressaatide ringist. Mida vahetumalt puudutab õigusakt üht elanikkonna rühma, seda enam peab see sobituma nende arusaamishorisonti. Arusaadavust tuleb ka käsitada mitmekihilisena – eri adressaatidel (nt kohtunik, ametnik, seadusehuviline tavakodanik) on vaja tekstist aru saada eri konkreetsestasandil.

8.3. Õiguse ja halduse keele korraldus

8.3.1. Terminoloogiatöö.

Õiguse ja halduse terminoloogia põhiprobleemid tekivad süsteemse terminikorralduse puudumisest. Terminitöö põhiraskus on seaduseelnõude ettevalmistamiseks loodud töörühmadel, mille koosseisus tavaliselt ei ole terminoloogiatöö metoodikat tundvaid keeleinimesi. Juristide ja keeleinimeste pidev koostöö terminikorralduses oleks hädavajalik, et ühendada teadmised õigusnähtuste, -mõistete ja -terminite süsteemidest teadmistega sõnamoodustuse ja tähendusõpetuse alal. Süsteemne lähenemine nõuaks terminisüsteemide läbitöötamist ja korrastamist ning terminikasutuse analüüsi seadustes õigusharude kaupa.

Terminiküsimustega on sageli tegeldud tagantjärele – arutelu on tekkinud juba vastuvõetud seaduste terminite üle. Ometi oleks otstarbekam selgitada ja korrastada seadusega reguleeritava ala terminisüsteemi eelnõu ettevalmistamise ajal, kuna vastuvõetud seaduse terminoloogia korrastamine ei tähenda mehaanilist valede terminite asendamist õigetega, vaid nõuab sageli teksti põhjalikku ümbersõnastamist.

Halduse valdkonna terminoloogiat seni on käsitletud väga juhuslikult ning sel alal ei ole tehtud uurimusi. Avaliku halduse asjatundjate hinnangul on valdkonna terminikasutus ebaühtlane ja tugevate inglise mõjudega. Õppeainena on avalik haldus (haldusjuhtumine) uus ning õpikud on tõlgitud inglise keelest. Tõlkimisel püüti terminoloogiat ühtlustada, aga ajapuudusel jäi see pooleli. Keeleinimestelt ei ole nõu küsitud.

Õigus- ja haldusterminoloogia arendamiseks ja korrastamiseks on vaja nii juhtivat ja koordineerivat kogu kui täidesaatvat võrgustikku või asutust. 1994–1999 tegutsenud õigusterminoloogiakomisjoni põhikirjaliste ülesannete hulka kuulusid õigusterminite andmebaasi loomine, õigusaktides kasutatud õigusterminite analüüs ning terminoloogiauuringute koordineerimine, sõnaraamatute ja abimaterjalide koostamine. Komisjon jõudis oma tegevusaja jooksul käsitleda väga laia küsimusteringi (õiguskeele üldine asend ja spetsiifika, vastuvõetud seaduste, kohtudokumentide keelekasutuse analüüs, õiguskeelekoolituse probleemid, keelekäsiraamatute üllitamine), kuid terminikorralduses jõuti aja- ja inimressursi piiratus tõttu tegeleda vaid üksiküsimustega. Komisjoni osa seaduseelnõude terminisüsteemide kujundamisel jäi tagasihoidlikuks. (Silvet 1999)

2001. aastal asutati Eesti Terminoloogia Ühing, mille tegevusplaanidena on asutajad nimetanud terminoloogiatöö koordineerimise nii Eestis kui rahvusvaheliste

organisatsioonidega, konsultatsioonide ja koolituse pakkumise ning oskussõnastike kirjastamise. Eesmärgiks seati ka eri alade koostöö soodustamine ja infovahetuse tihendamine. (Tavast 2001). Et aga ühing töötab asjatundjate entusiasmist ja vabast ajast, ei saa selleltki loota pidevat ja süstemaatilist abi õigus- ja haldusterminoloogia arendamisel.

Pärast õigusterminoloogiakomisjoni likvideerimist tehakse terminoloogiatööd kõige organiseeritumalt Eesti Õigustõlke Keskuses (EÕTK). Et keskuse põhiülesanne on siiani olnud EL õigusaktide tõlkimine, mitte süstemaatiline valdkonnakeskne terminikorraldus, on nad tegelenud juhusliku ainesega – tõlgitavatest tekstidest tulenev temaatika ei kata valdkonda süstemaatiliselt, vaid osaliselt. Et pärast Eesti ühinemist Euroopa Liiduga võtab EL õigusaktide tõlkimise üle Euroopa Komisjoni juures asuv tõlketeenistus, tuleb toetada Justiitsministeeriumi plaani kujundada EÕTK ümber õiguskeelekeskuseks, mille ülesanne oleks süstemaatiline õiguskeele- ja õigusterminoloogiahoole. EÕTK-l on olemas terminibaas ja head alused terminitöö tegemiseks. Head eeskju terminoloogiakeskuse arendamiseks pakub Rootsi Terminoloogiakeskuse (TNC) ja Soome Tehnikasõnavarakeskuse (TSK) eeskju. TNC on Rootsi Valitsuse poolt tunnustatud riikliku tähtsusega terminoloogiaasutus. Alates oktoobrist 2000 on TNC aktsiaselts, kelle suurim omanik on Standardiamet. Nad saavad endiselt riigi toetust Tööstusministeeriumilt, kuid peavad poole oma käibest teenima ise erinevate projektide abil. Keskuse tegevusalad koostöös teiste keelekorraldajatega on sõnastike koostamine, terminoloogiakursuste korraldamine ülikooli juures tõlkijatele ja firmades, tehniliste tekstide koostajatele ja keelekonsultantidele, standardimine, telefoninõuande andmine ja andmebaaside ülalpidamine. TNC ülesanne on ka informeerida, konsulteerida, luua terminoloogiaüksusi ministeeriumides jt asutustes. Neil on koostööprojekte raamatukogude, muuseumide, arhiiviga (nt ühiste andmebaaside loomine ja ühtlustatud terminoloogia). TNC-l on ülevaade erinevatest valdkondadest, nad on koordinaatorid. Praegu on TNCs 7 täiskohaga ja 2 lepingulist töötajat.

TSK ülesanded on soome- ja rootsikeelse terminoloogia loomine ja üllitamine, terminoloogiateadlikkuse tõstmine ja oskusteabe levitamine – üllitatakse sõnastikke, peetakse kõigile kättesaadavat Interneti-andmebaasi, antakse välja terminoloogiaajakirja Terminfo, päringutele vastatakse ka meili, faksi ja telefoni teel. TSK on mittetulundusorganisatsioon, kes pakub teenuseid kõigile, kes vajavad terminoloogilist abi. Et Soomes on kaks riigikeelt, on alati vaja tegelda ka tõlkimisega. Esialgu tegeles keskus vaid tehnilise terminoloogiaga, nüüd on lisandunud ka majandus-, meditsiini-, õigus- ja haldusterminoloogia. Teenused on suunatud eelkõige organisatsioonidele ja neid osutatakse tellitud projektide vormis.

TSK töötab koostöös erialaspetsialistidega ja teeb aktiivset koostööd liikmesorganisatsioonidega (ca 90, nii riigi kui erasektorist). Liikmemaksud aastas on määratud organisatsiooni aastase käibemahu järgi, mittetulundusühingutel on need kõige madalamad.

8.3.2. Keelenõu ja -koolitus

Valdkonna tekstide ebaühtlane keelekvaliteet osutab, et keelehooldajate jõupingutused ja olemasolevad keelenõuvahendid (sõna- ja käsiraamatud, keelenõutelefon, keeleabi Internetis) ei ole suure osa õiguse ja halduse keele kasutajate puhul täitnud oma eesmärgi. Et tekstide keeletase ei sõltuks juhuselt – konkreetse teksti koostaja või koostajate kaasasündinud keelevaistust või keskkoolist kaasa saadud emakeeleteadmistest – on vaja leida võimalused, et

- 1) moodustada nõuandev kogu ja keelehooldeasutus, mis juhiks ja koordineeriks õiguse ja halduse keele arendamist
- 2) analüüsida põhjalikumalt õiguse ja halduse valdkonna keelekasutuse seisundit, et teha kindlaks kõige probleemsemad piirkonnad ning nendest lähtuvalt vajadus erialaspetsiifilise koolituse ja keelenõu järele;
- 3) korraldada süstemaatilisemalt eesti õiguse ja halduse keele õpet ülikooli tasemel (eesti filoloogia, juura, avalik haldus, tõlkimine), täienduskoolitusena õiguse ja halduse valdkonna töötajatele, keeleteimetajatele, tõlkijatele;
- 4) luua toimiv keelenõuvõrgustik.

Sarnaselt 1994–2000 tegutsenud õigusterminoloogiakomisjoniga peaks nõuandev kogu ühendama juriste, keeleinimesi jm asjatundjaid. On oluline, et töö maht oleks reaalne – nõuandva kogu roll peaks piirduma üldiste põhimõtete ja juhiste väljatöötamisega ning keelehoolde-, uurimis- ja õppeasutustele ülesannete delegeerimisega.

Õigus- ja halduskeelekorralduse rakendusliku poolega sobib tegelema keelekorraldajate rühm Eesti Õigustõlke Keskusest ümberkujundatava õiguskeelekeskuse juures. Oluline on tihe koostöö nõuandva kogu ja kõigi teiste õiguse ja halduse keele korraldamise ja õppega tegelevate asutuste vahel.

Hoolimata õppekavade kokkusurumisest tuleks säilitada või algselt erialakeele õpe õigusteaduse ning avaliku halduse v. haldusjuhtimise üliõpilastele. Eesti keele kursused

mahuksid õppekavasse valikainena. Selleks on muidugi vaja, et õppejõud muutuksid keelekasutuse suhtes märksa nõudlikumaks ning soodustaksid nii kursustel osalemist. Õiguse ja halduse üliõpilaste emakeeleõppe kogemused on näidanud, et õpet tuleks diferentseerida. Esimestel aastatel peaks õppekavas olema eesti keele kursus neile, kes vajavad järeleaitamist elementaarses õigekeelsuses ning nõu teadustööde vormistamisel. Erialakeele kursus, kus käsitletakse üldkeele ja õiguskeele suhet, terminoloogiaküsimusi, õigusloome keelelist poolt ja tekstiõpetust, peaks olema suunatud ainult tulevastele õigusloojatele (nemad on õigusüliõpilaste hulgas tõenäoliselt vähemuses) ja on asjakohasem õpingute lõppfaasis, kus üliõpilaste täpsemad huvid on juba selgunud. Avaliku halduse või haldusjuhtimise üliõpilastele tuleks välja töötada ametikeele kursus, kus õiguskeele spetsiifikast suuremat rõhku pannakse mitmesuguste haldussüsteemis käibivate tekstiliikide erijoonte ja selge ametikeele ja tekstimoodustuse põhimõtetele.

Magistriõppe tasemel oleks vaja jurist-lingvisti liiteriala, kus üliõpilane pärast õiguse või keeleteaduse põhiõppe läbimist saaks seotud teadmisi mõlemast valdkonnast. Asjatundjad, kelles on ühendatud keele- ja juurateadmised, muutuvad hädavajalikuks pärast Eesti ühinemist Euroopa Liiduga. Kui Eesti hakkab aktiivselt osalema EL õigusloomes muutub õigus- ja haldustekstide arusaadavuse ja otstarbekuse tagamine veel keerulisemaks võõra konteksti ja tõlkemõjude tõttu. Ka selleks, et saavutada uut kvaliteeti õiguskeele uurimises, on vaja keele- ja juurateadmiste tihedamat ühendamist.

Tõlkijate koolituses on siiani pööratud suuremat tähelepanu võõrkeelte oskusele ja juura- vm erialateadmistele. Tõlkijate ettevalmistuses tuleks pöörata enam tähelepanu hea eesti keele oskuse, laiemate keeleteadmiste (tekstimoodustus, tähendussuhted jms) ja keeleteadlikkuse arendamisele.

Keelenõuvõrgustiku loomiseks on esimesed sammud tehtud. Normitehnika eeskirjas sätestatud keeleteoimetaja kasutamise nõude täitmiseks on justiitsministri 10. aprilli 2002. aasta määrusega nr 24 "Õigusaktide eelnõude keeleteoimetajate andmekogu loomine ja pidamine" võetud vastu otsus luua õigusaktide eelnõude keeleteoimetajate andmekogu ning kanda sellesse isikliku avalduse alusel ning pärast kahe proovitöö edukat sooritamist pädevate keeleteoimetajate andmed. Andmekogu koostamiseks korraldatud konkursi läbinud peaksid selguma 2003. aasta alguseks. Andmekogu tehakse kättesaadavaks justiitsministeeriumi koduleheküljel ning kõigil on õigus sellega tasuta tutvuda ning sellest andmeid saada. Osalejaid on kavas enne keeleteoimetajate andmekogusse kandmist ka koolitada. On oluline, et

keeletoiimetajate kutseoskuste säilimiseks ja parandamiseks korraldataks koolitusi regulaarselt, koolitused hõlmaksid nii teoreetilist õiguskeele ja tekstiõpet kui praktilisi harjutusi ning teavet andmekogu kohta levitatakse võimalikult laialt.

Kindlasti tuleks soodustada õigustekstide toimetajate suhtlust Interneti-foorumis (õigustõlkijate ja -toimetajate meililist), kus arutatakse toimetajatöös ettetulevaid jm keeleküsimusi ning millega võivad liituda kõik soovijad. Eesti Õigustõlke Keskuse sisevõrgus töötab selline foorum edukalt ning see tasuks muuta üldkasutatavaks. Soomes on Kodumaa Keelte Uurimiskeskuse keelehooldajate sõnul aastate jooksul tekkinud eri asutustes töötavate keeleteadlike inimeste võrgustik. Eesti keelenõuandjad, riigikogu ja justiitsministeeriumi keeletoiimetajad räägivad, et ka meie asutustes on küllalt keelehuvilisi, nii et samasuguse süsteemi alged on olemas.

Ametnike, juristide, tegevkeeletoiimetajate ja eesti keele asjatundjate koostöös tuleks välja töötada alaspetsiifilised ameti-, õigus- jm keele täiendõppe kavad (tööd võiks korraldada näiteks eriprojektina). Senises keelekorraldustöös on põhiliselt juhitud tähelepanu üksikutele keeleprobleemidele. Selline kontekstist väljarebitud esitus ei täida ilmselt oma otstarvet – adreassaat ei paranda oma keelekasutust. Soome keelehooldajate kogemus on näidanud, et tõhusamaid tulemusi annab terviklik lähenemine – sõna- ja lausetasandi keelehooldel asemel teksti- ja isegi tööhoole. Seda annab teostada projektidena, kus keelehooldajad kaasatakse asutuse kui terviku tekstiloometavade parandamisse (vt Soome Pensioniameti keeleprojektist Heikkilä, Viertiö 2002). Analüüsitakse asutuse tekste ja tekstiloometavasid ning koostöös töötajatega pakutakse välja paremad lahendused, töötatakse välja koolitusprogramm ning nõuande- ja koolitussüsteem pikemaks ajaks. Ainus sarnane algatus Eestis – Tallinna Linnavalituse tellitud uurimus oma tekstide keelekasutuse kohta (Heinberk 2000) – jäi poolele teele: analüüs keskendus õigekeelsusvigadele, tellija ei olnud huvitatud selle tulemustest ja valmis töö jäi riulisse. Terviklik lähenemine nõuab, et ka keeletoiimetajate ja keelehooldajate koolituses tuleks pöörata enam tähelepanu tekstiloomele laiemalt ning keele rollile tööprotsessis.

Tasuks kaaluda mittefiloloogidele suunatud õppematerjalide ja abivahendite koostamist, mida saaks kasutada ka õigus- ja ametikeele õpetamisel juristidele ja avaliku halduse tudengitele ülikoolis või täiendusõppe puhul. Tasub arvestada, et õigus- ja haldustekstide koostamisel toimib tõhusalt eeskujuefekt – uusi tekste tehakse kindlaksmääratud vormide järgi, arvutis vanadele põhjadele või varasemate tekstide kaudsel mõjul. Seetõttu peaksid uued

käsiraamatud sisaldama palju näitematerjali terviktekstide kujul ning eriliste keeleteadmisteta arusaadavaid rusikareegleid ja selgitusi. Praeguste käsiraamatute puhul kehtib kahjuks reeglipära, et olemasolevad kvaliteetsed keeleabivahendid ei ole kuigi kasutajasõbralikud ning kasutajasõbralikud ei ole kvaliteetsed (vt kriitikat lk 79).

Täiustada tuleks Interneti-põhiseid keelenõuvahendeid. Küsitlused osutavad, et juristid ja ametnikud ei kasuta kuigi palju käsiraamatuid. Põhjus on osalt see, et ei teata raamatute olemasolust üldse või oma asutuses, aga kindlasti mängib kaasa ka kasutamismugavus. Juba arvuti taga istudes on lihtsam kasutada Interneti-vahendeid kui tõusta ja minna otsima käsiraamatut. Ka koolituste üks oluline osa peaks olema keeleteo ülevaade.

8.4. Võõrkeelte mõju

Taasiseseisvumisega kaasnenud muutused ühiskonnas ning poliitilises ja majandussüsteemis mõjutasid mõnda eluvaldkonda tugevamalt kui teisi. Õigus- ja haldussüsteem tegi majanduse kõrval läbi kõige kiiremad ja suuremad muudatused. Süsteemi muutused mõjutavad ka keelekasutust. Poliitiliste ja majanduslike muutuste tõttu on vahetunud pea kogu õiguse ja halduse mõistesüsteem. Õigussüsteemi reform on tähendanud aktiivset seadusloomet. Uute õigusaktide otsesemaks või kaudsemaks eeskujuks on olnud kontinentaalset õigussüsteemi esindavad võõrkeelsed seadused. Ka haldussüsteemi väljakujundamine on nõudnud paljude uut tüüpi dokumentide kasutuselevõttu ning nende pidevat täiendamist. Praegu hakkab õigussüsteemi reformimine lõppema – lõpetatud on haldusõiguse ja tsiviilõiguse reform ning lõppemas on ka karistusõiguse reform.

Senisest kaugelt suurema võõrkeelte surve eesti õiguse ja halduse keele struktuurile ja terminoloogiale toob aga kaasa Eesti ühinemine Euroopa Liiduga. Euroopa Liidu ametlike keelte staatus on juriidiliselt tagatud. See tähendab nii seda, et kõik EL õigusaktid peavad olema kättesaadavad kõigi liikmesriikide riigikeeltes, kui seda, et EL kodanikul on õigus oma riigikeeles pöörduda ükskõik millise EL institutsiooni poole. Siiski on võimalik, et eestlased ise osutuvad leigeks oma keele ja kultuuri eest seisma: liikmesriigil on võimalus loobuda õigusaktide oma ametlikku keelde tõlkimisest. Seni on ainult Iirimaa loobunud EL õigusaktide tõlkimisest ühte oma kahest ametlikust keelest: õigusakte ei tõlgita iiri keelde.

1990. aastate keskpaigas alanud eurointegratsioon on keele osas siiani tähendanud üksnes mahukat õigusaktide tõlkimist ning mõnedes juba ajakohastes valdkondades (tollindus,

migratsioon) võõrkeelse eeskujuga õigusloomet. Pärast Eesti ühinemist olukord muutub. Õiguse ja halduse valdkonna peamiseks mõjukeeleks saab kindlalt EL õigus- ja haldusdokumentide inglise keel. Suurt osa EL õigusaktidest (tõlketekstid) tuleb hakata otse kohaldama, teised tuleb jooksvalt üle võtta eesti seadusandlusse. Kuigi juriidiliselt on tagatud õigusaktide tõlkimine eesti keelde kui EL ametlikku keelde, avaldub alles pärast ühinemist vastuolu täpse ja sõnasõnalise tõlkimise ning Eesti õiguskultuuri ja laiemalt ühiskondliku konteksti vahel.

EL õigusaktid on kõrgema üldistusastmega kui Eesti õigusaktid ning sageli poliitiliste kompromisside tagajärjel taotluslikult üldiselt sõnastatud. Sellest tuleneb sageli nende raskestimõistetavus. Samas on aktid koostatud EL liikmesriikide siseriiklikust õigusest lähtuvalt ning nende sisu peab olema arusaadav kõigi liikmesriikide kodanikele. See muudab spetsiifiliseks euroaktide tõlkimise ning seab tõlkimisele kõrged kvaliteedinõuded. Tõlkimise eesmärk on eelkõige anda õigusaktis sisalduvad õigusnormid eestlasele mõistetavalt edasi. Seetõttu on oluline leida igal konkreetsel juhul kompromiss tõlke täpsuse, terminoloogilise järjekindluse ning mõistetavuse vahel. Kuni tõlketempo on suur ning tõlkijateks peamiselt juurahariduseta filoloogid, kaldub kaalukauss pigem mehaanilise täpsuse kui eesti kontekstis arusaadavuse poole. Ka euroeeskujul koostatavate Eesti õigusaktide puhul on oluline selguse ja ühemõttelisuse huvides hoiduda üldisema terminoloogia ja sõnastusmallide automaatsest ülevõtmisest. (vt Sõlg 1999, Alasi, Vettik 1997)

Eesti ja teiste riikide kogemus on näidanud, et tõlkimise kvaliteeti on võimalik kindlustada ainult teadliku süsteemse tegevusega – on vaja erikoolitusega õigustõlkijate, -toimetajate, terminoloogide ja juristide võrgustikku, korralikku tehnilist baasi (tõlketarkvara, teksti- ja terminibaasid) ning etapiti kindlaksmääratud töökorraldust. Kuigi EÕTK tõlkeid on kritiseeritud sõnasõnalisuse pärast, on need siiski terminoloogiliselt ja keeleliselt tunduvalt ühtlasemad kui ministeeriumides ja muudes asutustes juhutõlkijate tehtud hädatõlked. EÕTK kogemusi on tunnustatud ka mitmetes teistes kandidaatriikides, kus EL õigusaktide tõlkimine on üles ehitatud tõlkefirmadele ja vabakutselistele. Tsentraliseerimatus on mõnes riigis viidud absurdini – nt Slovakkias on tõlgitud EL tekstid salastatud ja järgmiste tekstide tõlkijad ei saa neid kasutada. Selline praktika on täielikus vastuolus tõlkimise põhinõuete – täpsuse, terminoloogilise ühtsuse ja tekstide järjepidevusega.

Senise õigustõlke alase koolituse ja töökorralduse abiga on olnud võimalik saavutada tekstide terminoloogiline ja keeleline (korduvväljendite tõlkimine ja vormiline õigekeelsus) ühtlus.

Järgmine samm oleks parandada koolitust ning tõlkijate ja juristide koostööd, et tagada tõlgete suurem kooskõla Eesti kontekstiga.

Pärast Eesti ühinemist hakatakse olulisemaid EL õigusakte eesti keelde tõlkima Euroopa Komisjoni tõlketeenistuses. On oluline, et tulevane Eesti tõlkeüksus Brüsselis oleks saanud korraliku erialase koolituse ning neil oleks piisav tugisüsteem kodumaal. Tõlketeenistuses ei ole ette nähtud terminoloogi kohta. Tavaliselt on üks rühma töötaja nimetatud konsultant-terminoloogiks, kuid tema peaülesanne on EL terminoloogiabaasi Eurodicautom täiendamine. Seepärast peaks tõlkijatel olema tihe kontakt oma riigi terminoloogia- ja keelekorralduskeskusega (nt Soomes on TSK ja komisjoni vahel sõlmitud spetsiaalne koostööleping). Komisjoni tõlketeenistuse Eesti üksuse ja Eesti tugistruktuuride vahelist koostööd on lihtne korraldada, probleeme tuleb nende dokumentide tõlkimisega, mis ei mahu tõlketeenistuse tööplaani. Võimalused oleksid luua tulevase terminoloogiakeskuse juurde asjatundlike tõlkijate andmebaas, mille kaudu asutustel oleks võimalik tellida asjatundlikku ja tagatud kvaliteediga tõlget, võtta asutustesse, kus tõlkimise järele on suurem vajadus, tööle tõlkijad vms. On oluline, et asutused oleksid kohustatud tellima tõlke pädevalt tõlkijalt ning et tõlkijad teeksid tihedat koostööd omavahel, keele- ja terminoloogiaasjatundjatega.

EL suunalise töö korraldus ministeeriumides ja muudes riigiasutustes ei ole veel lõplikult paigas. Töökorralduse kavandamisel on oluline pöörata tähelepanu ka sellele, kuidas korraldatakse oma valdkonna EL tekstide tõlkimine, kuidas tagatakse tõlgete kvaliteet ja hõlbus kättesaadavus. EL suhtlust ja dokumentide liikumist koordineerivatele ametnikele oleks tõenäoliselt vaja erikoolitust tõlketeksti toimetamise alal. Et välissuhtlejate hulgas on tõenäoliselt palju filolooge, ei tohiks asjatundlike ametnike leidmine ja väljakoolitamine olla keeruline.

Seni on tõlgitud peamiselt EL õigusakte. Kui Eesti ühineb kõigi EL struktuuride ja programmidega (nt struktuurifondid ja algatusprogrammid), toob see kaasa suures mahus muude tekstide tõlkimist (programmikirjeldused, juhised, raportid). Et tegu on peamiselt teavitavate, mitte kohustavate tekstidega, tuleks nende puhul pöörata suuremat tähelepanu kultuurierinevustele ning täpse tõlkimise asemel tekstid Eesti tingimustest lähtudes uuesti koostada. See esitab tõlkimisele uusi nõudmisi.

Lõppsõna

Eesti ühiskonnas tähtsustakse emakeele säilimist ja arendamist üksnes abstraktsel (rahvusliku retoorika ja seadusandluse) tasemel. Funktsionaalse võõrkeelteoskuse vajaduses ei kahtle keegi, ka eesti keele õpe muulastele on riiklik prioriteet. Emakeeleõpet seostatakse paraku ikka kitsalt sõna- ja lausetasandi õigekeelsusega ning emakeeleoskust peetakse iseenesestmõistetavaks.

Õiguse ja halduse keele arendamiseks on vaja süsteemset tegevust keele, tõlkimise, õiguse ja halduse asjatundjate koostöös. Et keelekorraldus on nagu iga muu töö nõuab inimesi, aega ja raha, on oluline saavutada hoiakumuutus ja suurem keeleteadlikkus eriti poliitiliste otsustajate, juristide ja ametnike hulgas.

Kirjandus

K. Alasi 1995. Kiirmarsil Euroopasse. – Õiguskeel 3, 22-30.

K. Alasi, A. Vettik 1997. Vigadest, millega seadusteksti keeleteoimetaja kokku puutub. – Õiguskeel 4, 4-7.

S. Cousins 2002. Eesti Õigustõlke Keskuse terminoloogiatöö eripära. – Õiguskeel 2, 30-34.

T. Erelt 2000. Eesti oskuskeel 2000. – Õiguskeel 4, 3-8.

T. Erelt 1997. Eesti oskussõnastikud 1991-1995, I. – Keel ja Kirjandus 5, 305-306.

T. Erelt 1982. Eesti oskuskeel. Tallinn, Valgus.

Haridusministeeriumi raport 2001: Tõlkide ja tõlkijate koolitus eurointegratsiooni kontekstis.

Olukorra analüüs ja arengusuunad. Tartu, 2001. (avaldamata)

E. Heikkilä, A. Viertiö. Keskustelua, kouluttamista ja konsultointia. Kielitoimiston ja Kelan yhteistyö esimerkkinä 2000-luvun kielenhuollosta. – Virkapukuinen kieli. – Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2002, 245-258.

I. Heinberk 2000. Keelekasutus Tallinna Linnavalituse õigusaktides (2000. aastal). Eesti Keele Instituut. Tallinn.

E. Ingar 2001. Miks muuta, kui põhjust pole. – Õiguskeel 1, 52-53.

Inglise-Eesti õigustõlke käsiraamat (1998): Euroopa õigusaktide ühtne tõlkimine / Eesti Õigustõlke Keskus. Tõõrühm: Andres Aule, Raivo Rammus, Taima Kiisverk...jt. Tallinn, Eesti Õigustõlke Keskus.

R. Karbik 2002. Valga Maavalitsuse haldusdokumentide ja õigusaktide keel. Diplomitöö. TPÜ filoloogiateaduskond. Tallinn.

K. Kerge, K. Vungis, S. Jaaniks 2002. Eesti, Saksa ja Soome autoriõiguse lingvistiline analüüs. TPÜ filoloogiateaduskonna arendusprojekt "Õigus- ja asjaajamiskeel ning õigustõlge" (2001/2002. õ-a). Käsikirjaline uurimus.

K. Kerge 2002. Kirjakeele kasutusvaldkondade süntaktiline keerukus. – Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist. Tartu Ülikooli Eesti Keele Õppetooli Toimetised 23, 29-36.

1998. Õiguskeele õpetamisest. – Õiguskeel 1, 12-18.

1995. Õiguskeel, tema vahendid ja väljavaated. – Õiguskeel 4, 6-7.

K. Kern 1998. Õigusteaduse õppijate keelekasutus. (Tartu õiguskeelepäeva ettekanne) – Õiguskeel 2, 10-24.

A. Kiris 2001. Seaduste arusaadavuse nõude mõnest aspektist. – Õiguskeel 1, 3-9.

- R. Kull 2001. Samm tagasi. – Õiguskeel 1, 54-55.
1998. Eesti seaduste terminipank. – Õiguskeel 5, 20-22.
- J. Laffranque 2000. Euroopa Liit – segaste mõistete paradiis. – Õiguskeel 4, 25-26.
- U. Liivaku 1996. Aapetõlge ja mõttetõlge. – Õiguskeel 5, 15-17.
- U. Liivaku 1995. Venepärasusi eesti õiguskeeles. – Õiguskeel 3, 4-8.
- H. Lindmäe 1996. Keelekonarusi kriminaalmenetlusedokumentides. – Õiguskeel 3, 42-47.
- K. Merusk, M. Kiviorg, R. Sõlg, I. Pilving, V. Olle, A. Mõttus 1999. Õigusriigi printsiip ja normitehnika. Sihtasutus Eesti Õiguskeskus.
- H. Metslang 1997. Lühidalt tegusõna aegade kasutamisest. – Õiguskeel 5, 21-23.
- A. Mõttus 1997. Seaduse sõnastamine ja terminoloogia (4). – Õiguskeel 5, 44-55.
- Ü. Männart 2002. Terminoloogiatöö tõlkeprotsessi osana. – Õiguskeel 1, 38-42.
- M. Neppo 2002. Õiguskantsleri ametkonna kirjavahetuse analüüs. Seminaritöö. TPÜ filoloogiateaduskond. Tallinn.
- E. Oksaar 1999. Kõnekeel, erialakeel, õiguskeel. – Juridica 4, 199-207.
- L. Pohlak, H. Saluäär 1999. Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimise iseärasusi. – Õiguskeel 1, 13-17.
- M. Raadik 2001. Ametikirjade keel (näide Eesti elust). – Oma Keel 1, 53-64.
- S. Rätsep 2002. Eesti haldustekstide keel. Diplomitöö. TPÜ filoloogiateaduskond. Tallinn.
- H. Saluäär 2002. Valdkonnauuringu tarvis kirjutatud ülevaade eesti õigustõlke arengust ja probleemidest. Käsikiri.
- H. Siigur 2000. Ikka tööõiguse mõistetest. – Õiguskeel 3, 23-28.
- Statistikaamet 2001. 2000 aasta rahva ja eluruumide loendus. Kodakondsus, rahvus, emakeel ja võõrkeelte oskus. Tallinn.
- R. Sõlg 2001. Kas “Seadus” või seadus. – Õiguskeel 1, 49-51.
- R. Sõlg 1999. Tõlkimine ja õigusterminoloogia. – Õiguskeel 1, 24-26.
- K. Tiislär 2002. Kohtudokumentide sõnajärjest. Seminaritöö. TÜ eesti keele õppetool. Tartu.

Ilmar Tomusk 2001. Eurointegratsioon ja Eesti keelepoliitika. Magistritöö. Tallinna tehnikaülikool, haldusjuhtimise õppetool.

Ilmar Tomusk 2001. Keeleseaduse täitmise järelevalve valupunktidest. – Õiguskeel 4, 3-7.

Ene Vainik 1999. Millest on tehtud õigusterminid? – Õiguskeel 1, 27-39.

A. Vettik 2001. Kui maakera sisse ehitatakse teist, suuremat kera. – Õiguskeel 1, 31-34.

A. Vettik 2000. Mõiste ja tema keeleline ekvivalent. – Õiguskeel 5, 19-26.

A. Vettik 1996. Oma ja võõras. – Õiguskeel 5, 4-7.

A. Vettik 1995. Õigussõnastikest ja terminipangast. – Õiguskeel 5, 24.

Õigusaktid

ⁱ Eesti Vabariigi Põhiseadus, RT 1992, 26, 349.

ⁱⁱ RT I 1995, 23, 334.

ⁱⁱⁱ RT I 1995, 79, 1349.

^{iv} RT I 1999, 66, 656.

^v RT I 2002, 62, 377.

^{vi} RT I 2002, 64, 390.

^{vii} RT I 1995, 16, 228.

^{viii} RTI, 08.07.2002, 57, 355.

^{ix} RT I 2002, 36, 220.

^x RT I 1994, 90, 1517.

^{xi} RT I 1993, 37, 558.

^{xii} Riigikogu kodukorra seaduse muutmise seadus Riigikogu asjaajamiskeele sätestamiseks, RT I 2001, 94, 581.

^{xiii} Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse muutmise seadus, RT I 2001, 100, 642.

^{xiv} RT I 2001, 58, 354.

^{xv} RT I, 2002, 26, 150.

^{xvi} RT I 2002, 60, 374.

^{xvii} RT I 1999, 73, 695.

^{xviii} RT I 2001, 99, 625.

^{xix} RT I 1997, 75, 1272.

^{xx} RT I 2000, 92, 597.

^{xxi} RT I 1993, 37, 558.

^{xxii} RT I 2002, 50, 313

Lisa 1

Keeletoe ülevaade

1. Terminipangad

Eesti Õigustõlke Keskuse terminibaas Esterm ja tekstibaas. Kättesaadavad Internetis EÕTK koduleheküljel www.legaltext.ee. Terminibaas sisaldab tõlkimisel ettetulnud Euroopa Liidu ja Eesti õigusaktide termineid ja fraase. Kuna baas on Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimise kõrvalsaadus ja areneb koos tõlkeprotsessiga on selle tase ebaühtlane: esimeste aastate kirjed on lünklikumad ja ebasüsteemsemad kui hilisemad kirjed. Sisaldab 2002. aasta novembri alguse seisuga 43 837 kakskeelset kirjet, millest umbes kaks kolmandikku on terminid ning ülejäänud fraasid. ÕTK tõlgete tekstibaasi on kogutud kõik alates 1995. aasta septembrist tõlgitud tekstid ja nende originaalid ning sealt saab teha tõlgete ja originaalide tekstiotsinguid. Terminibaas ja tekstibaas on olulised abivahendid eri asutustes tehtavate tõlgete fraseoloogia ühtlustamiseks ning korduvate tekstilõikude ühtlaseks tõlkimiseks. Terminibaasi ülesehitus: esitatud on termin koos vastega; lühend, kui see on olemas; dokument, kust lähtekeelne termin pärineb; ainevaldkonna tunnus; vähemalt lähtekeelse termini määratlus või kontekst, mis selgitab mõiste sisu, ning termini looja või allikas. Mitmetähenduslike terminite korral on eraldi esitatud kõik tähendused koos kasutuskontekstiga.

Eesti õigusmõistete tesaaurus. Kättesaadav EÕTK koduleheküljel www.legaltext.ee. Eesti keeletehnoloogia sihtprogrammi (<http://www.ee/eks/>) eesti keele tesaauruse projekti allprojekt. Tesaauruse vorm on üle võetud EuroWordNetist. Esitatud mõisted ja väljendid on pärit Eesti õigusaktidest (nt asjaõigusseadus, tsiviilseadustiku üldosa, tolliseadustik, äriseadustik), EL asutamisdokumentidest ning sõnastikest ja EÕTK terminibaasist.

Ülesehitus: sõnad (väljendid) ei ole organiseeritud mitte tähestikuliselt, vaid semantiliste seoste kaudu. Otsing annab teavet termini või väljendi allika, definitsiooni, konteksti, üla- ja alamõistete, tuletus- jm seoste kohta.

Tehnilistel põhjustel ei olnud kahe aasta vältel võimalik saada koostatud tesaauruseosa kohta tagasisidet ega parandada vigu, see töö seisab alles ees.

Eesti õigusaktide terminite arvutipank (koostamine peatunud)
Justiitsministeeriumis on kogumiku "Eesti seadus" alusel koostatud terminipanka, mis koondab Eesti seadustes, määrustes ja muudes õigusaktides kasutatud termineid ja

terminiühendeid. Praegu on tegu toormaterjaliga, mille töötlemine on jäänud tööjõupuuduse taha. Täiendamist vajab terminipanga otsingusüsteem, puuduvad õigusaktides leiduvad terminimääratlused, otsingusüsteem võimaldab otsida vaid termini alguse, mitte aga viimase sõna järgi, mis on sageli mitmesõnalise termini põhitermin.

Valmiskujul ning pidevalt täiendatavana oleksid terminipangad olulised abivahendid õigusaktide terminoloogia korrastamisel, ühtlustamisel ja arendamisel. Terminipanka sisestamisel selguvad ebaühtlused ja vastuolud õigusaktide terminitarvituses ja keelendite kirjakujus (nt algustäheortograafia, kokku-lahkukirjutamine, sõnaliitmine ja sõnatuletus, oma- ja võõrsõnalised terminipaarid, muu leksikaalne sünonüümia). Kuna terminipanka sisestatakse lisaks ühe- ja kahe sõnalistele terminitele ka pikemad keelendid koos kontekstiga, võimaldaks andmepank ühtlustada õigusaktide keelekasutust laiemaltki (rektsioonid, ühildumine, kaassõnade, sünonüümide kasutus, muud sõnastusseigad). Õigusmõistete tesaaurus on koostatud Eesti Õigustõlke Keskuse huvidest ja osalt ka materjalist lähtuvalt, kuid seda võiks hea ülesehituse tõttu edasi arendada keskseks eesti õigusterminoloogia andmebaasiks.

2. Keelekäsiraamatud

Keelenõuanne soovitab I ja II

Eesti Keele Instituudi keeleteadlaste on aastakümneid andnud keelealast nõu keelenõuandetelefoni teel. Keelenõuandjate lühikirjutistest koostatud kogumikes antakse nõu eesti keele sõnade kasutamise, õigekirja, käänamise, pööramise ja lausemoodustuse kohta. Kogumikes käsitletakse ka õiguse ja halduse keelele iseloomulikke probleeme (nt süntaksiosas: taunitava poolt-tarind asendamisvõimalustest, seest- ja alaleütleva käände liigtarvitusest, rektsioonisõnastik; sõnavaraosas üksikute sõnade väärtarvitus, ületarvitus: peale – pärast, teenistus – talitus jms)

I osa puudus: raamat on liigendatud keeleliste nähtuste, keeleteadusliku liigenduse järgi (sõnavara, sõnamoodustus, morfoloogia, süntaks, ortograafia). Seetõttu sobib need rohkem keelehuvilisele lugemiseks kui hädapäraseks käsiraamatuks. Teises osas on kolme aasta jooksul keelenõuandele esitatud käänamise, pööramise ja võrdlemise küsimuste põhjal koostatud kokkuvõtlik kirjutis “Mis on eestlasele eesti morfoloogias raske” ning oskuskeeke puudusi analüüsiv artikkel “Euroopasse integreerumine ja keelemenetussündroom”, mis samuti riivab õiguse ja halduse valdkonda. ÕK 4/96, 5/00

Ametniku keelekäsiraamat. Justiitsministeerium. Juura, Õigusteabe AS. Tallinn, 2000. Seni ainus ametnikele mõeldud käsiraamat, mille eesmärk on õigustekstide jm dokumentide koostamiseks nõu andes parandada riigiasutuste keeletarvitust. Raamat on koostatud ametkondliku keeletarvituse vajadusi arvestades ning püüab hõlmata kõiki olulisemaid õiguse ja halduse keele veaohlikke või keerulisi valdkondi (õigekirja puhul kokku- ja lahkukirjutamine, lühendamine; sõnamoodustuse puhul õiguskeele sõnavara ja terminoloogia eripära; süntaksi puhul lauseosade sidumine, sihitise kasutamine, rektsiooni ja ühildumise probleemid jne). Erilist tähelepanu on pööratud õigus- ja haldustekstide sõnastusküsimustele. Käsitletud on ka tõlkimise põhimõtteid. Käsiraamatu juures on lisadena eesti ja võõrlühendite, paronüümide, ladinakeelsete väljendite jm loendid.

Õigus ja keel. Justiitsministeerium. Juura, Õigusteabe AS. Tallinn, 2000. Ajakirjas Õiguskeel aastatel 1995-1999 ilmunud artiklite temaatiline valik, mis täiendab Ametniku keelekäsiraamatut. Jaguneb kaheks, terminoloogia- ja keeleküsimusi käsitlevaks osaks. Keeleküsimustest keskendub kolmele teemaderingile: teksti koostamine, tõlkeküsimused, näited õigusteksti keeleanalüüsi kohta. (vt ka ajakiri Õiguskeel)

Uno Liivaku. Väike soovitusõnastik. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 2001. Sõnastikus on esitatud 1200 sageli esinevat pahekeelendit – võõrapärasusi, nihkunud tähendusega või kontamineerunud väljendeid, paronüüme, vigaseid või konteksti sobimatud tarindeid koos autori kommentaaride ning soovitustega. Sõnastik on eelkõige mõeldud suulise esinemise korrastamiseks, aga sisaldab ka ametkondlikes tekstides esinevaid keelekomistusi.

Inglise-Eesti õigustõlke käsiraamat: Euroopa õigusaktide ühtne tõlkimine / Eesti Õigustõlke Keskus. Töörühm: Andres Aule, Raivo Rammus, Taima Kiisverk...jt. Tallinn, Eesti Õigustõlke Keskus, 1998.

Sisaldab Euroopa Liidu (EL) õigusaktide eesti keelde tõlkimise põhimõtete ja EL institutsioonide tutvustust ning institutsioonide eestikeelseid nimetusi, juhiseid EL aktide jaotuselementide tõlkimiseks ja valikut EL õigusaktide korduvkeelendeid koos õigustõlkekeskuses kokkulepitud eestikeelsete vastetega. Viitab ka ebasoovitavatele tõlkevastetetele. Vajalik materjal EL õigusaktide ühtlaseks tõlkimiseks. Kättesaadav ka õigustõlkekeskuse koduleheküljel www.legaltext.ee.

K. Merusk, M. Kiviorg, R. Sõlg, I. Pilving, V. Olle, A. Mõttus. **Õigusriigi printsipid ja normitehnika.** Sihtasutus Eesti Õiguskeskus, 1999.

Seadusandjatele ja juuraüliõpilastele mõeldud õpik. Lisaks normitehnika põhimõtete, õigusakti eelnõu ettevalmistamise protseduuri, õigusaktide osade ja õigusakti liikide tutvustuse sisaldab põhjalikku õigustloovate aktide keele käsitlust (õigusaktide keele ja stiili üldiseloostus, nõuded sõnastuse ja terminoloogia suhtes). Käsitus sisaldab rohkesti tekstinäiteid, määratlused ja selgitused on üldarusaadavad, vähe on kasutatud keeleteaduslikke termineid.

Rein Kull. Kirjakeel, oskuskeel, üldkeel. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn, 2000. Käsitleb muuhulgas õigusteaduse oskussõnavara.

Uno Mereste. **Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü.** Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn, 2000. Sisaldab poole sajandi jooksul valminud artikleid ja lühiaurimusi, mh kirjutisi oskuskeele korraldamise põhimõtetest, nõuandeid oskussõnade loojatele, käsitusi seadusterminite täpsuse ning eelnõude keele loogilisuse ja üheselt mõistetavuse üle.

Jelena Rootamm-Valter. **Sekretäri ABC.** Tallinn, Vastus, 1998.

Jelena Rootamm-Valter. **Ametikirjade koostamine.** Tallinn, Vastus, 1999.

Jelena Rootamm-Valter. **Asjaajamine.** Tallinn, Vastus, 2000.

Käsiraamatud tutvustavad muuhulgas ametikirjade põhiliike ja vormistusnõudeid ning sisaldavad rohkelt näidiseid. Esitatud selgitused ja soovitusel on aga ebatäpsed ja süsteemid, sageli vastuolus keelekäsiraamatutes soovitatuga ning esitatud keeles. Ka näidiskirjad on ühtlustamata ning sisaldavad hulgakaupa eksimusi mitmete õigekeelsusreeglite vastu (suurtähe- ja lühendikasutus, pealkirjade kirjutamine, aegade kasutamine jne). (Raadik 2001)

3. Sõnaraamatud ja sõnastikud

Oskussõnastike tase on ebahütlane, sõltub kirjastajast ning väljaandmise ajast. 1990. aastate esimesel poolel tekkis poliitilise ja majandusliku olukorra muutumise tõttu suur nõudmine ka õiguse ja halduse valdkonna oskussõnastike järele. Seetõttu jõudis sõnaraamatuturule ka vohikuid, kelle väljaantud sõnastikud on asjatundmatult koostatud ja keeleliselt küündimatud. Käsitletud sõnastike väljaandjatest paistab madala kvaliteediga silma Juristide Täienduskeskus, mille sõnastike eestikeelse osa keeleline küündimatus osutab, et koostajate

eesti keele alased teadmised on puudulikud. Kindlama tasemega on Õigusteabe AS Juura, Eesti Keele Sihtasutuse, Eesti Õigustõlke Keskuse ja Interlexi väljaantud sõnastikud.

F. Karlson, J. V. Veski. **Õigusteaduse sõnastik.** 1934. ÕK 5/95
Sõnastikuga pandi alus eesti õiguskeelekorralduse põhimõtetele. Praeguseks tugevasti vananenud, kuid sisaldab tänaseni käibivat põhisõnavara. Terminiloomes on lähtutud omakeelsete vastete eelistamise põhimõttest. Võõrterminite puhul viidatakse enamasti omakeelsele rööpterminile.

Ülesehitus: sisaldab eestikeelset õigussõnavara saksa ja vene vastetega ning registreid, mille abil on võimalik kasutada sõnastikku kõigis keelesuundades ning valikut ladinakeelseid väljendeid. Viidete abil on võimalik kõrvutada tähenduselt lähedasi termineid. Sisuseletusi ei anta.

Mitmekeelne õigussõnaraamat. Eesti-inglise-saksa-soome-vene. Justiitsministeeriumi väljaanne. Õigusteabe AS Juura. Tallinn, 1998. ÕK 4/98
Koondab ja korrastab kakskeelsetes sõnastikes esitatud materjali. Põhirõhk on Eesti seadusloome seisukohalt olulisel terminoloogial. Oskussõnade sisu täpsustamisel on lähtutud Eesti seaduste määratlustest. Hõlmab nii era- kui avaliku õiguse põhisõnavara, esindatud on ka õigusega kokkupuutuvad alad (diplomaatia, majandus, kaubandus, rahandus jm). Ülesehitus: sisaldab 4021 eestikeelset terminikirjet terminivastetega inglise, saksa, soome ja vene keeles. Terminite sisu on vajaduse korral täpsustatud mõisteselgitustega. Rööpterminite eelistust on näidatud nende järjestusega ning ühelt sünonüümilt teisele viitamisega. Võõrterminite puhul on sulgudes esitatud etümoloogiline teave. Sõnaraamatu põhiosa järgnevad inglise-, saksa-, soome- ja venekeelsete terminite tähestikregistrid koos eesti vastetega ja põhiosa kirjenumbritega. Õigussõnaraamat on kättesaadav ka internetis.

Õigusleksikon. Koostaja Kõllike Maurer, toimetajad Liina Pohlak, Ander Aule. Interlex. Tallinn, 2000. Seletav õigussõnaraamat ehk õigusleksikon, üle 5000 termini või väljendi selgituse. Materjal pärineb tuntud Eesti õigusteadlaste tekstidest, olulisematest seadustest. Riigikohtu lahenditest ning tähtsamatest menetluses olevatest eelnõudest (praeguseks vastuvõetud karistusseadustik, seni vastu võtmata võlaõigusseadus) ning hõlmab nii avalikku kui eraõigust. Peale eestikeelsete terminite sisaldab ligi 700 ladinakeelse õigustermini või väljendi selgitust.

Ülesehitus: alammõisted on koondatud põhitermini juurde, teavet on antud ka sünonüümide ning mõistete omavaheliste suhete kohta.

Kakskeelsed õigussõnastikud

Suomalais-virolainen lakikielen sanakirja. Soome-eesti õigussõnaraamat. Eva Gottberg, Peeter Kask, Rein Kull, Vesa A. Lappalainen, Enn Markvart, Heikki E. S. Mattila, Jukka Peltonen, Meelis Roosimägi, Aime Vettik. Lakimiesliiton Kustannus (Helsinki), Õigusteabe AS Juura (Tallinn), 1993. Asjatundlik, keeleliselt korrektne. Et eesti õigussõnavara on 1993. aastaga võrreldes tugevasti täienenud, puudub sõnaraamatust mitmeid hiljem kasutusele jõudnud mõisteid. Sisaldab umbes 5000 märksõna, mis hõlmavad eelkõige Eesti-Soome juriidilise suhtluse seisukohalt olulisemaid õigusvaldkondi (kaubandus-, pärimis-, kriminaal- ja protsessiõigus). Ülesehitus: põhiliselt lihttähestikuline, aga kohati moodustatud ka terminipesi. Terminite juures kasutatakse õigusvalde märgendeid (nt *krim* kriminaalõigus, *per* perekonnaõigus). Puuduvate eestikeelsete vastete asemel tihti pikemad või lühemad selgitused, aga on ka õnnestunud uudistamineid. Sõnastiku lõpus on ka eesti-soome register.

Inglise-eesti juriidiline sõnastik. Koost. John Grant ja Liina Soobik. Tartu Ülikooli õigusteaduskond, 1993. Keeleliselt ja juriidiliselt asjatundmatu. Sisaldab palju õigekirjavigu, ebatäpsusi, täiesti valesid vasteid. Kuna tegu on kahe väga erineva õigussüsteemi ning keelega, puuduvad tihti adekvaatsed eesti vasted, terminid on asendatud kohmakate määratluste või kommentaaridega. Puudub ka register, mis võimaldaks kasutada sõnastikku eesti-inglise suunal.

Eesti-vene, vene-eesti juriidiline sõnastik. Koost. Helle Vissak. Tartu Ülikool, Juristide Täienduskeskus, 1996. Keeleliselt küündimatu, sisaldab palju keelekorralduses taunitud konstruktsioone, eksimusi kokku-lahkukirjutamise reeglite vastu ning trükivigu. Üle 3000 sõna ja sõnaühendi.

Saksa-eesti õigussõnaraamat. Rechtswörterbuch Deutsch-Estnisch. Koost. Helgi Andresson, Virve Tamm. Tartu, 1998. Ühesuunaline sõnaraamat, mis sisaldab 12 400 saksa õigus- ja majandusterminite. Eestikeelse vaste puudumisel esitatud mõiste seletus. Eesti-saksa indeks puudub.

Euroopa Liidu alased sõnastikud Viiekeelne Euroopa Liidu sõnastik.

Eesti-inglise-prantsuse-saksa-soome. Tõlkinud ja toimetanud Küllike Maurer, Raivo Rammus, Hille Saluäär. Eesti Õigustõlke Keskus. Tallinn, 1998.

Tõlkesõnaraamatu aluseks on Soomes väljaantud kolmekeelne “Euroopan Unionin sanasto”. Sõnastik sisaldab põhilepingute terminoloogiat. Õigustõlkekeskuses on lisatud ametlikest tõlgetest pärit saksa- ja eestikeelsed vasted.

Ülesehitus: Sõnastik on kolmeosaline. 1. osas on 470 põhiterminit kõigis keeltes tähestikjärjestuses, 2. osas on 344 EL tekstides sageli korduvat väljendit ja iseloomulikku terminit, keelendid on jaotatud EL eri valdkondi (poliitika, põhimõtted) käsitlevatesse peatükkidesse ja nummerdatud, 3. osa on korduvkeelendite register, mille numbrid viitavad teise osa keelenditele. Esitab püsikeelendeid ja määratlusi, seetõttu saab kasutada teatmeteose ja õpikuna. Sõnastik on kättesaadav ka õigustõlke keskuse koduleheküljel www.legaltext.ee.

Euroopa Liidu sõnaraamat. Inglise-eesti-inglise. Koostaja Andres Aule, konsultandid Küllike Maurer ja Hille Saluäär. Interlex. Tallinn, 1999.

Sisaldab EL õigusaktide juriidilist sõnavara, ametnike keelekasutust, põhjalikku ja süsteemset institutsioonide ja programmide nimede käsitlust, lühendeid ja korduvkeelendeid. Sõnaraamat püüab ühtlustada EL alast terminoloogiat ning välja pakkuda vaseid ja lahendusi seni vähetuntud terminitele (nt *aquis communautaire* – ühenduse õigustik). Ülesehitus: eestikeelsed vasted 2300 ingliskeelsele märksõnale ja lühendile ning 1700 väljendile, ingliskeelsed vasted 2800 eestikeelsele märksõnale ja 800 väljendile. Terminid esitatud koos eestikeelsete selgituste ja kommentaaridega. Sisaldab ka EL institutsioonide lühiülevaate ning EL ajaloo kronoloogiat.

Euroopa Liidu sõnaraamat. Saksa-prantsuse-soome-eesti-saksa-prantsuse-soome. Koostajad Margus Enno, Indrek Koff, Kaido Floren, konsultant Andres Aule. Interlex. Tallinn, 1999. Eelkäsitletud sõnaraamatu variant, kus saksa-eesti osa sisaldab inglise-eesti sõnastiku seletavaid märkusi, prantsuse-eesti ja soome-eesti osa sarnaneb ülesehituselt eelmise sõnaraamatu eesti-inglise vastesõnastikule.

Euroopa Liidu reform. Institutsioonid, poliitika, laienemine. Koostajad Raivo Rammus, Hille Saluäär, Hiie Tamm, Madis Vunder. Eesti Õigustõlke Keskus. Tallinn, 1998. Tõlkesõnaraamat, mis sisaldab paarsada EL poliitika alast märksõna ja fraasi. Kasutatav teatmeteose ja õpikuna.

Ülesehitus: märksõnade juures ristviited seonduvatele sõnastikuartiklitele, märksõnade juures viited EL põhilepingute vastavatele artiklitele, raamatu lõpus seletava osa märksõnadest

koosnev inglise-eesti-prantsuse-saksa-rootsi-soome sõnastik. Kättesaadav ka õigustõlke keskuse koduleheküljel www.legaltext.ee.

Õiguse ja halduse alavaldkondade sõnastikud

Heikki Leesment, Liina Soobik, Hannes Veinla. **Ameerika õigusterminoloogia valiksõnastik**. Tartu Ülikool, Juristide Täienduskeskus, 1997. Kättesaadav ka Internetis http://www.ut.ee/jur_am_termin/word_et.html.

Liigendatud teemade kaupa (tsiviilmenetlus, tuvastamine, tõendamine, lepingud jne). Ameerika õigussüsteemi terminitele on esitatud eestikeelsed vasted või vastete puudumisel selgitused, moodustatud on ka terminipesi ja esitatud terminitega seotud väljendeid. Lõpus eesti- ja ingliskeelne indeks.

Helle Vissak, Jüri Vissak. **Eesti-vene, vene-eesti töösuhete sõnastik**. Õigusteabe AS Juura. Tallinn, 1998.

Andres Aule. **Eesti-inglise asjaõigussõnaraamat**. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn, 2000. Käsitleb vara ja varaliste suhetega seotud terminoloogiat ja sõnavara. Lähtub Eesti asjaõigusseaduse ja sellega seotud õigusaktide terminoloogiast, sisaldab ka valikut termineid, mida ei tarvitata õigusaktides. Sisaldab 3500 märksõna ja 1500 märksõnade abil moodustatud väljendit ja terminit.

Ülesehitus: Märksõnad on esitatud terminipesadena. Sõnaraamat on kasutatav ainult eesti-inglise suunal, kuna puudub inglise-eesti indeks.

Migratsioonalane oskussõnastik. Interneti-sõnastik on kättesaadav EÕTK kodulehel www.legaltext.ee.

Sõnastik sisaldab u 1200 märksõna eesti, inglise ja vene keeles. Märksõnad on pärit EL justiits-ja siseküsimusi ning isikute vaba liikumist käsitlevatest [õigusaktidest](#) ning [välismaalasi käsitlevatest Eesti Vabariigi õigusaktidest](#).

Ülesehitus: Iga mõiste kohta vastab termin eesti, inglise ja vene keeles. Sünonüümid ehk ühetähenduslikud sõnad on üksteisest eraldatud kaldkriipsu ja reavahetusega. Osale terminitest on lisatud allikaviide.

Sõnastikku on kavas täiendada, lisades uusi märksõnu ja varustades olemasolevad terminid eestikeelsete seletustega.

Euroopa Liidu eelarve sõnastik. Interneti-sõnastik on kättesaadav EÕTK kodulehel www.legaltext.ee.

Eesti Õigustõlke Keskuse ja Rahandusministeeriumi koostöös valminud inglise-, prantsus- ja eestikeelse EL eelarve sõnastiku märksõnade valikul on võetud aluseks Euroopa Komisjoni välja antud 9-keelne teos "Vocabulary of the budget of the European Communities" (Commission des communautés européennes, Brüssel 1992).

Ülesehitus: Sõnastik sisaldab 815 märksõna: erialatermineid ja eelarve valdkonnas sageli esinevaid fraase. Lähtutud on inglise keelest, s.t kõigepealt on esitatud ingliskeelne termin või fraas koos kontekstiga, ning järgnevad prantsus- ja eestikeelsed tõlkevasted. Võimaluse korral on märksõnadele lisatud ka sünonüümid.

Maie Süda, Uno Ilm. **Väike eesti-vene ja vene-eesti politseisõnastik.** Эстонско-русский и русско-эстонский полицейский словарь. Kirjastuse AS Pangloss. Tallinn, 1994. Tolkesõnastik. Sisaldab valdkonna levinumaid sõnu ja väljendeid, ka argikeelseid sõnu. Ülesehitus: kahesuunaline, kummalgi poolel tähestikuline ja mõisteline osa. Kasutatud stiilimärgendeid *kõnek.*, *vulg.*

Eda Oja. **Politseiniku eesti-inglise vestmik.** Tallinna Politseikool.

Jaana Napa. **Eesti-inglise ja inglise-eesti politseisõnastik.** Tallinn, 1996. Diplomitöö, avaldamata.

Eesti-inglise-soome-vene pagulassõnastik. Eesti Vabariigi Siseministeerium, Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium. Tõlkinud Maris Urb, Kristina Mauer, Irina Gurvitš. Tallinn, 1998.

Suomi. Paikallisen itsehallinnon sanasto. Eesti. Kohaliku omavalitsuse sõnastik. Русский. Словарь местного самоуправления. Tekijät / Koostanud / Составители Reijo J. Sulkava, Tiiu Erelt, Mall Maasik, Pertti Ruuska, Aimo Ryynanen, Pentti Siitonen, Maia Väkräm. Tampere, 1996.

Liisa Löfman, Jaakko Lehtonen, Ants Pihlak. **Soome-eesti-inglise koosolekusõnavara.** Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn, 1991.

4. Õiguse ja halduse keelekasutusest tehtud uurimused

Lisaks raamatutena avaldatud või ajakirjas Õiguskeel ilmunud lühiaurimustele on õiguse ja halduse keelt uuritud Tartu Ülikoolis ja Tallinna Pedagoogikaülikoolis tehtud seminari- ja

bakalaureusetöodes. Ala olulisust, mahtu ning kiiret arengut arvestades on uurimusi siiski kahetsusväärsest vähe ning need käsitlevad peamiselt üksikuid õigekeelsusprobleeme.

2001/2002. õppeaastal valmisid TPÜ filoloogiateaduskonna arendusprojekti “Õigus- ja asjaajamisekeel ning õigustõlge” raames ning lektor Krista Kerge juhendamisel järgmised uurimused:

- Siret Rätsep (stipendiaadina). Eesti haldustekstide keel. Diplomitöö.
- Kairi Vungis (stipendiaadina). Saksa autoriõiguse lingvistiline analüüs. Käsikirjaline uurimus.
- Saamuel Jaanisk (stipendiaadina). Soome autoriõiguse lingvistiline analüüs. Käsikirjaline uurimus.
- Reet Karbik. Valga Maavalitsuse haldusdokumentide ja õigusaktide keel. Diplomitöö.
- Elo Allemann. Kesksõnad atribuudi ja predikatiivina ajakirjanduses ja õiguses. Bakalaureusetöö.
- Krista Kerge. Eesti autoriõiguse lingvistiline analüüs. Käsikirjaline uurimus.
- Mailis Neppo. Õiguskantsleri ametkonna kirjavahetuse analüüs. Seminaritöö.
- Krista Kerge. Eesti seaduskeele süntaktiline keerukus muude keelekasutusvaldkondade taustal. Käsikirjaline uurimus.

1995. aastal algatas valitsuse õigusterminoloogiakomisjon iga-aastase **õiguskeeleuurimuste võistluse**. Praeguseks on võistlus soikunud, kuid esimestel aastatel esitati mõned arvestatavad uurimused:

- Ingrid Soovik. **Õigusakti sõnastuse fraseoloogilisi põhiprintsiipe**. (Ilmunud ajakirjas Õiguskeel 1996/4)
- Kairi Mesipuu. **Translatiiv õigusaktides**.
- Ingrid Soovik. **Riigikohtu otsuste stiil**. Võrdlusuuring.
- Aili Meier. **Keele meeletus. Õigusaktides esinevatest keelevigadest**.
- Helene Meel. **Miks õigusakti keel on raskesti mõistetav?**

Valdkonnauuringu raames valmis 2002. aasta kevadel TÜ eesti keele õppetooli juures Inga Kuke juhendamisel kaks seminaritööd:

- Kai Tiislär. Sõnajärjevead kohtudokumentides aastatel 1995/1996 ja 2001/2002. Seminaritöö.

-
- Helena Metslang. Kahe õigusakti võrdlus. **Eesti originaalseaduse ning tõlgitud Euroopa Liidu õigusakti süntaktiline analüüs.** Seminaritöö.

Ingrid Heinberk. **Keelekasutus Tallinna Linnavalituse õigusaktides (2000. aastal).** Eesti Keele Instituut. Tallinn, 2000.

Kristiina Noor. **Ametikeel, kas kerge või raske?** Tartu Ülikool, eesti keel võõrkeelena.